

ISSN No: 1304-0235

İKTİSAT FAKÜLTESİ MECMUASI

67. Cilt, Sayı: 1, Yıl: 2017

İSTANBUL – 2017

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi mecmuası.-- İstanbul : İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi, 1939-

c.: şekil, grafik, tablo; 24 cm.

Yılda iki sayı.

ISSN 1304-0235

Elektronik ortamda da yayınlanmaktadır:

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifm>

1. EKONOMİ – SÜRELİ YAYINLAR. 2. EKONOMİ - TÜRKİYE.

Baskı:
İlbey Matbaa
www.ilbeymatbaa.com.tr

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı
tarafından bastırılmıştır.

DANIŐMA KURULU

Prof. Dr. Ömer Zühtü ALTAN	(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Canan ÇETİN	(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Toker DERELİ	(Işık Üniversitesi)
Prof. Dr. Salih DURER	(Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet GÖKÇEN	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülten KAZGAN	(Bilgi Üniversitesi)
Prof. Dr. Erol MANİSALI	(Okan Üniversitesi)
Prof. Dr. Hassan MOHAMMEDİ	(Illionis State University, USA)
Prof. Dr. James PAYNE	(Illionis State University, USA)
Prof. Dr. Mahmut PAKSOY	(Kültür Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet SÜMER	(Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU	(Marmara Üniversitesi)

YAZI KURULU

Prof. Dr. Haluk ALKAN (Editör)
Prof. Dr. Nazan SUSAM (Editör Yardımcısı)
Doç. Dr. Halil TUNALI (Editör Yardımcısı)
Prof. Dr. Halil İbrahim SARIOĞLU
Prof. Dr. Salim Ateş OKTAR
Prof. Dr. Füsun İSTANBULLU DİNÇER
Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA
Prof. Dr. Halim KAZAN
Prof. Dr. Muhittin KAPLAN
Prof. Dr. Haluk ALKAN
Prof. Dr. Nilgün ÇİL

YAYIN KOMİTESİ

Prof. Dr. Haluk ALKAN
Prof. Dr. Nazan SUSAM
Doç. Dr. Halil TUNALI

- İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
- Bu dergide yayımlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Dergide yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

İÇİNDEKİLER

MAKALELER

	<u>SAYFA</u>
1) Mali Disiplin Üzerinde Politik Faktörlerin Etkisi: Az Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Uygulamalı Bir Analiz Prof. Dr. Ekrem ERDEM Doç. Dr. M. Fatih İLGÜN.....	1-23
2) Average Effective Tax Rates Of Turkey In Eu Accession Process Doç. Dr. Başak Tanınmış YÜCEMEMİŞ Kazım Okan EROL.....	24-42
3) Hibrit İş Özellikleri Çerçevesinde Mavi Yakalı Çalışanların İş Motivasyonu Ve İsrafın Önlenerek Kaynakların Verimli Kullanılması Doç. Dr. Levent ÇİNKO Dr. Tayfun UTAŞ.....	43-56
4) Türkiye’de Finansallaşmanın Emek Payı Üzerindeki Etkisi Üstüne Bir Deneme Doç. Dr. Halil TUNALI Yrd. Doç .Dr. Onur ÖZDEMİR.....	57-116
5) Çevreye Duyarlı Bütçeleme Sistemi: Bologna Örneği Arş. Gör. Dr. Erkan KILIÇER.....	117-139

MAKALELER

MALİ DİSİPLİN ÜZERİNDE POLİTİK FAKTÖRLERİN ETKİSİ: AZ GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE YÖNELİK UYGULAMALI BİR ANALİZ

Prof. Dr. Ekrem ERDEM*

Doç. Dr. M. Fatih İLGÜN†

Özet

İkinci dünya savaşı sonrası ekonomik kalkınma ve refah devleti amaçları doğrultusunda artan bütçe açıkları sonucunda, mali disiplindeki bozulma hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelerin çoğunda kalıcı hale gelmiştir. Benzer gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerde kamu mali dengesinde gözlemlenen farklılaşma sadece mali hedefler ve makroekonomik şoklarla açıklanamamakta, bunlara ilave olarak, politik faktörlerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, çalışmanın amacı, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere politik faktörlerin kamu mali dengesi üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda 1985-2012 yılları arasında 49 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için politik faktörleri temsil eden 14 değişkenin kamu borç stoku üzerindeki etkisi panel GMM yöntemi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar yönetim biçimi, politik istikrar ile meclis ve hükümet yapısı şeklinde gruplandırılabilir politik faktörlerinden 11 tanesinin kamu borç stoku üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Politik Faktörler; Mali disiplin; Kamu Borç Stoku; Panel GMM

JEL Sınıflandırması: H63; H11; C23

Abstract

The deterioration in fiscal discipline has become more permanent in the majority of developed and developing countries, as a result of increasing budget deficits in the direction of economic development and welfare state purposes after the Second World War. It is understood that the differentiation observed in fiscal balance in countries with similar development levels is not only explained by fiscal targets and macroeconomic shocks, but also political factors are influential. Hence, the aim of the study is to examine the impact of political factors on the fiscal balance in underdeveloped and developing countries. In accordance with this purpose, the effect of 14 variables representing political factors on public debt stock is analyzed by panel GMM method for a sample of 49 underdeveloped and developing countries over the period of 1985-2012. The results show that 11 of the political factors -which can be grouped into the regime, political stability, structure of parliament and government- have a significant effect on the public debt stock.

Keywords: Political Factors; Fiscal Discipline; Public Debt Stock; Panel GMM

JEL Codes: H63; H11; C23

* Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ekremerdem@erciyes.edu.tr

† Sorumlu Yazar, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, mfilgun@erciyes.edu.tr

1. Giriş

İkinci dünya savaşı sonrası ekonomik istikrarsızlıkla mücadeleye ilave olarak devlete yüklenen kalkınma ve refah toplumu hedefleri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarını yükseltmiş ve kalıcı hale getirmiştir. 1970'li yıllarla birlikte mali disiplin ve sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik girişimler bütçe açıklarının kaynaklarının tekrar tahlil edilmesi sonucunu doğurmuştur. Benzer gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerde bütçe açığı ve borç stoku açısından ortaya çıkan büyük farklılıklar, sorunun ekonomik faktörler ve geçici şoklar dışındaki diğer sosyal, politik ve kurumsal kaynaklarına da eğilmeyi zorunlu kılmıştır.

Devlet müdahalesinin politik ekonomisi 19 yy İtalyan okuluna kadar dayanmaktadır. Geleneksel yaklaşımda hükümet politikaları dışsal kabul edilirken, giderek artan bir şekilde hükümet politikalarının belirlenmesinde normatif kurallar yerine fiili olarak hayata geçirilenlerin araştırılmasına odaklanılmış; 1980 sonrası yeni politik ekonomi çerçevesinde ise, konu farklı boyutları ile ele alınmıştır. Özellikle kamu tercihi yaklaşımı ile birlikte, klasik yaklaşımın *yardımsaver bir diktatör* olarak tanımladığı devlet anlayışı yerine, karar alma sürecinde çıkar veya ideoloji gibi faktörlerin etkileri dikkate alınmaya başlanmıştır. Aynı şekilde seçmenler de eğitim seviyesi yüksek, siyasi konularda bilgi sahibi ideal vatandaşlar olarak değil rasyonel ekonomik birimler olarak kabul edilmiştir (Romer, 2012: 605)). Bu noktada politik stratejilerin maliye politikasının oluşumundaki etkileri önem kazanmış, birbirini takip eden hükümetlerin politikaları arasında, kamu borç stoku gibi mali değişkenler üzerinden kurulabilecek bağlantılar ön plana çıkmıştır. Zira bir hükümetin harcama tercihleri önceki yönetimden devraldığı borç stoku tarafından etkilenirken, aynı hükümet cari dönem borç stoku yoluyla kendisinden sonra gelecek yönetimin kararlarını kontrol altında tutabilme gücüne sahiptir. O nedenle, ekonomik reformlar üzerinde politik faktörlerin etkisine yönelik artan ilgide 1990'da neo-liberal temellere dayalı Washington Konsensüsü'nün etkisi önemlidir.

Bu çalışmanın amacı seçmen tercihlerinin siyasi iradeye yansıma şeklinden başlamak üzere, karar alma sürecini belirleyen farklı politik faktörlerin kamu mali dengesi üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Çalışmada az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ilişkin geniş bir örneklem grubuna ait 1985-2012 dönemi verileri kullanılarak, gelişme sürecinde politik yapının mali disiplin üzerindeki etkisi konusunda karşılaştırmalı bir analiz yapılmak suretiyle, ülkeler arasında kamu borç stokundaki farklılıkların kaynakları araştırılmıştır. Söz konusu ilişkinin gelişmiş ülkeler çerçevesinde incelendiği geniş bir literatür olmakla birlikte, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik çalışmalar sınırlıdır. Buna ek olarak çalışma, örneklem grubu için 14 farklı politik değişkeni analize dahil ederek karar alma sürecini tüm yönleri ile incelemek suretiyle literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın ilk kısmında bir ülkede politik yapının özelliklerini yansıtan unsurların mali denge üzerindeki etkisi farklı yaklaşımlar çerçevesinde teorik olarak incelenecek, ardından bu konunun araştırıldığı uygulamalı çalışmalardan literatürde ön plana çıkanlarının sonuçlarına yer verilecektir. Sonraki kısım, kamu borç stokunun politik belirleyicileri üzerine panel veri analizi sonuçlarını sunmaktadır. Sonuç ve değerlendirmeler kısmında ise, elde edilen bulgular çerçevesinde yorum ve öneriler yer almaktadır.

2. Mali Disipline Etki Eden Politik Faktörler

Sürekli hale gelen bütçe açıkları ve artan borç stoku yalnız gelişmekte olan ülkelerin değil, yüksek kişi başına gelirin olduğu endüstrileşmiş demokratik ülkelerin de önemli bir problemidir. Neo-klasik yaklaşımda bütçe açığı kamu harcamalarındaki geçici artışlar veya hasıladaki geçici azalma nedeniyle ortaya çıkabilir. Örneğin vergi düzleştirme teorisi (Barro, 1979) açıklara kamu harcamalarında cari dönemdeki geçici artışların neden olduğunu, bunun kaynağında ise cari dönem harcama artışı sonrası uygulanacak ek verginin sonraki dönem harcamalarda azalma ile uygulanacak vergi indirimine kıyasla refah düzeyini daha fazla bozması şeklinde ortaya çıkan azalan marjinal fayda ilkesi olduğunu savunur. Ancak bu, ülkeler arasındaki bütçe açığı ve borç stokundaki farklılığı açıklamakta yetersiz kalmış, sosyal (gelir dağılımı, etnik ayırım vb.), kurumsal (demokrasi, bütçesel süreçler, bürokrasi gibi) ve politik faktörlere yönelik ilgi artmıştır. Bunlar içerisinde hükümetler ve karar alma süreçlerine olan ilgilinin artmasında (Roubini ve Sachs 1989: 904); kamunun hacminin 20. yüzyılın ikinci yarısında hızla artması, ekonomik birimlerin dönemler arası optimizasyon davranışlarında gelecekteki hükümet politikaları hakkındaki beklentilerinin nispi etkisinin yükselmesi, karar alma sürecinde sistematik sapmaların özellikle 1970 sonrası zayıf makroekonomik performansın kaynaklarından olduğu fikri etkili olmuştur. Bakış açısındaki bu farklılaşmanın bir diğer nedeni de, iktisadi araştırmalarda kullanılan metodolojinin son dönemlerde tekrar gözden geçirilmesidir. Ana akım iktisadın üzerine inşa edildiği paradigmalardan varsayımları ve temel sorunsallar karşısındaki yetersizliği, Yay (1997: 48)'in de ifade ettiği gibi, araştırmacıları teorik çerçevenin ve varsayımların sorgulanmasına, toplum ile birey arasındaki etkileşimin açıklanmasına ve karar birimleri üzerinde politik ve kurumsal faktörlerin etkilerinin dikkate alınmasına yöneltmiştir.

Mali disiplin gelir ve harcama olarak iki yönü düşünüldüğünde, politikaların ikinci üzerinde birinciye nazaran daha fazla etkisi olduğu söylenebilir (Acosta ve Coppedge, 2001: 4). Politik ekonomi modelleri konuya fırsatçı politikacı ve zaman miyopisi nedeniyle mali yanılısamaya sahip seçmen davranışlarından hareketle farklı açıklamalar getirmişlerdir. Mali disiplini etkilediğine inanılan temel politik karakteristikler; kamusal seçim modelleri, siyasi karar alma süreci ve hükümet yapısı, politik konjonktürel dalgalanmalar, siyasi istikrarsızlık, mali yükün nesiller arası dağılımı ve ardıl hükümetler arası stratejik ilişkiler şeklinde kısa ve uzun dönemi kapsayan geniş bir yelpazede değerlendirilmektedir. Aşağıda söz konusu faktörler dört ana başlık altında incelenmiştir.

2.1. Siyasi Rejim ve Seçim Sistemi

Politik ekonomi yaklaşımı çerçevesinde ilk incelenmesi gereken faktör, demokratik ülkelerde seçmen tercihlerinin yönetime yansıma şekli açısından uygulanan siyasi rejimdir. Başkanlık sisteminde doğrudan seçilen ve bağımsız otoritesi olan başkan söz konusu iken, parlamenter sistemde başbakan parlamentoya karşı sorumludur. İsviçre ve Fransa örneklerinde olduğu gibi karma sistemler de geliştirilmiştir. Parlamenter sistem kendi içerisinde seçim kanunlarının temsil derecesine göre farklılaşır. Uygulamada farklılıklar olmakla birlikte, her seçim bölgesinde milletvekili sayısı beş taneden az olan dar bölgeli seçim sistemleri çoğunluk esasına dayalı, daha fazla olanlar ise nispi temsil sistemi olarak

kabul edilir (Grilli, 1991: 351). Nispi temsil sisteminde partiler seçim barajı uygulaması olmadığı varsayımı altında aldıkları oy ile orantılı olarak parlamentoda yer alırlar. Bir ülkede tercih edilen rejim hükümet yapısı ve politik istikrarı doğrudan etkilemektedir.

Çoğunluk sistemi, özellikle her bölgeden sadece bir milletvekilinin seçildiği durumda, iki partili sistemi ve tek parti hükümetini teşvik eder. Nispi temsil sistemi ise çok partili sistemlere, koalisyonlara ve azınlık hükümetlerine yol açar. Aynı zamanda hükümet süreleri bu sistemde daha kısadır (Alesina ve Perotti, 1994: 27) ve oyların oranı parlamentoda doğrudan sandalye oranına yansımaz. Bu noktada önemli olan temsil derecesidir. Yüksek temsil oranı çok sayıda partinin bir arada var olmasını ve uç partilerin temsil imkânını artırır. Temsil oranını belirleyen faktörler ise seçim bölgelerinin büyüklüğü ve seçim barajlarıdır. Seçim bölgelerinin küçük olması durumunda meclisteki sandalye dağılımı daha az orantısız olur, dolayısıyla dar bölge sistemi büyük partiler lehine sonuçlar verir (Duverger, 1954).

Tüm bu açıklamalar ışığında temsili demokrasi ile mali disiplinsizlik arasında güçlü ilişki vardır. Persson ve Tabellini (1999: 700)'e göre, çoğunluk esasına dayalı seçim sistemi kamuda büyümeye, başkanlık tipi rejimler ise daha küçük kamu sektörüne işaret etmektedir. Daha bağımsız ve merkezi yönetim, daha hızlı karar alınmasını ve gerektiğinde hızlı değişiklik yapılmasını sağlar. Hallerberg ve Hagen (1997: 21) ise, nispi seçim sisteminin politik sistemde daha fazla kutuplaşmaya neden olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan, çoğunluk esasına dayalı sistemlerde hükümetler daha kararlı ve istikrarlıdır, sistem aşırı uç partileri baskı altında tutar, bu nedenle çoğunluk sistemi daha düşük borç düzeyi sağlar.

2.2. Politik İstikrarsızlık

Mali disiplini, kamu gelir ve harcama yapısını değiştiren bir diğer unsur politik istikrarsızlıktır. Politik istikrarsızlık kapsamında literatürde hükümet krizleri, darbeler, siyasi cinayetler ve hükümet değişim sıklığı üzerinde durulmaktadır. Bu gibi sosyal ve politik huzursuzluklar kısa dönemli politika uygulamalarını artırır (Woo, 2003: 395). Darbe ve siyasi suikastler gibi demokratik sürecin işlemesine mâni olan faktörler belirsizliği artırmakta, uygulanmakta olan politikaların kesintiye uğramasına neden olmakta, ülke gündeminin ve önceliklerin değişmesi nedeniyle politika yapımcıların ekonomik reformlar ve uzun vadeli planlarını olumsuz etkilemektedir.

İktidarın hükümetler arasında veya koalisyonu oluşturan partiler arasındaki dağılımı, dolayısıyla zaman içerisinde yönetimin partiler arasında el değiştirmesi bütçe açığını etkiler. Mevcut ve sonraki hükümetin ideolojik farklılıkları nedeniyle bütçede iradi değişimler ortaya çıkar (Tsebelis ve Chang 2004: 450). Persson ve Svensson (1989) konuyu halef-selef durumundaki hükümetlerin aynı kamu malı için farklı üretim miktarı için incelemiş; muhafazakâr hükümetlerin liberal haleflerine daha az harcama yapmalarını zorlamak için bütçe açığı bırakacaklarını, liberal hükümetlerin ise muhafazakâr haleflerine bütçe fazlası bırakacaklarını savunmuşlardır. Alesina ve Tabellini (1990) ise hükümetlerin farklı kamu malı tercihleri olduğu durumları incelemiştir. Her iki durumda da önemli olan nokta mevcut hükümetin görevine devam edip etmeyeceği ile ilgili belirsizliktir. Seçimlerde sık sık hükümetin başka partiye geçmesi durumunda borç stoku artar. Freitag ve Sciarini (2001)'e göre, ampirik çalışmalar uzun dönemli hükümetlerin daha küçük bütçe açığına neden

olduğunu göstermektedir. Bunun temel nedeni mali yükün nesiller arası dağılımı konusundaki varsayımlardır. Mali kararların uzun dönemli etkileri mevcut neslin özverili olduğu durumda (Ricardo'cu denklik hipotezinde olduğu gibi) gelecek nesilleri etkilemiyor iken, bencillik ve yalnızca mevcut neslin seçmen kabul edilmesi varsayımları altında cari dönemde vergi yükünü gelecek nesillere aktaran politikalar kabul edilecektir (Alesina ve Perotti, 1994: 14). Söz konusu kutuplaşma hükümet düzeyinde olduğu gibi seçmen düzeyinde de ortaya çıkabilir. Şöyle ki, Alesina ve Tabellini (1990: 412)'ye göre, mevcut hükümet gelecek dönemde farklı ideolojideki hükümetlerin olası harcamalarını kısmak için harcamalarını artırarak borçlanma yoluna gidebilir. Benzer şekilde, Tabellini ve Alesina (1991: 37) çoğunluk kuralının uygulandığı oylama sisteminde ortanca seçmenin gelecek dönem harcama kompozisyonunun kendi tercihlerine uygun olması için borç stokunda artışı destekleyeceğine ve etkinin aşırı uç grupların ağırlığı ile pozitif ilişkili olduğuna dikkat çekmektedir.

Diğer taraftan, toplumda yüksek gelirli ve düşük gelirli kesimler gelecek nesle bırakacakları miras konusunda farklı görüşlere sahip olabilirler. Bu noktada oylama ve sosyal planlamacının borç yükünün devri konusundaki önemi ortaya çıkmaktadır (Cukierman ve Meltzer, 1989: 714). Ayrıca takip edilen maliye politikası politik istikrarsızlığı ve iktidardaki partinin yeniden seçilip seçilemeyeceğini etkileyebilecek bir değişkendir. Ancak, bu ters nedensellik enflasyon ve diğer değişkenler üzerinden dolaylı olarak ortaya çıkar.

2.3. Meclis ve Hükümet Yapısı

Maliye politikalarının tasarımında meclis yapısı anlamında parti sayısı, aşırı uç partilerin mecliste temsili, veto hakkı, partilerin ideolojik farklılıklarına ek olarak hükümet türleri, hükümetteki partilerin ideolojik farklılıkları, hükümetin meclisteki oransal büyüklüğü, partizan politikalar gibi çok sayıda unsur etkili olmaktadır. Aşağıda meclis ve hükümet yapısının mali disiplin üzerindeki etkisi bu alt başlıklar çerçevesinde ele alınmaktadır.

Seçmen tercihleri sonucunda ortaya çıkan meclisin, farklı görüşleri barındırması kamu maliyesi açısından farklı yönlerde sonuçlar doğurabilmektedir. Mecliste ideolojik kutuplaşma durumunda genellikle bütçe teklifinin etrafında uzlaşma zorlaşır. Diğer bir önemli faktör veto hakkına sahip kesimlerdir. Mevcut durumun değişmesi için gereken onayı ifade eden veto hakkına sahip kişi ve kurumların sayısı ve onların ideolojik uzaklıkları arttıkça, statükodan çok fazla sapma olamayacağından politik istikrarın artacağı kabul edilir (Tsebelis 1995: 290). Veto hakkı koalisyonundaki partilerde olabileceği gibi, Almanya'daki üst meclis gibi kurumsal nitelikte de olabilir. Çoğunluk esasına dayalı seçim sistemleri iki partili yapısı nedeniyle veto hakkına sahip tek oyuncuyu teşvik ederken, nispi çoğunluğa dayalı parlamenter sistemler veto yetkisine sahip birim sayısını artırır (Woo, 2003: 402). Bu görüşlere ek olarak, konunun aşırı uç partiler açısından ele alındığı çalışmalardan Grilli (1991: 355)'e göre, mali sürdürülebilirliğin azalması ile mecliste uç partilerin fazla olması arasında ilişki vardır. Burada söz konusu uç partiler, mevcut siyasi sisteme şüphe ile yaklaşan, demokratik olmayan ideolojilere sahip, hatta ülke sınırlarının değişimini bile önerebilen partilerdir.

Hükümet yapısı ile kamu harcamalarının kompozisyonu ve mali disiplin arasında da güçlü bir ilişki vardır. Literatürde bu konuda yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak zayıf hükümetler ve hükümetlerin ideolojik yaklaşımları kapsamında ele alınmaktadır. Buna göre,

zayıf hükümetler vergileri artırma, yeni vergi koyma veya harcamaları kısma konusunda zorlanırlar, aynı zamanda yeniden seçilme ihtimali olmadığı için uzun dönemli disipline yönelik politikalar uygulamazlar. *Zayıflık* kavramını tanımlamada kullanılabilir kriterlerden birisi mecliste hükümete yönelik destektir. Bu açıdan çoğunluk hükümeti (tek ve nispi çoğunluğa sahip parti), koalisyon (partilerin bir araya gelerek çoğunluğu oluşturması) ve azınlık hükümeti (bir/birkaç parti tarafından desteklenen ancak mecliste çoğunluğa sahip olmayan hükümet) şeklinde yapılacak ayırım neticesinde, hükümetin meclisteki temsil gücü ile bütçe süreciyle ilgili kararlar arasında yakın ilişki vardır.

Her şeyden önce mecliste parti sayısının az olması ve hükümetin oransal büyüklüğü mali kaynakların tahsisinde işlem maliyetlerini azaltır, tersine başbakanın küçük bir partiye mensup olması ise hükümet ortakları ile anlaşmanın maliyetini, patronaj ilişkilerini ve bölgesel imtiyazları artırır. Bunun nedenleri; bölünmüşlüğü reformlar konusunda ortak hareket imkânını azaltması, reformların potansiyel etkilerinin taraflar arasında dağılarak azalmasına neden olması, patronaj ilişkilerini destekleyerek kamu harcamaları üzerinde baskı ortaya çıkarmasıdır (Mainwaring 1999: 176-179). Bilindiği gibi, parlamenter demokrasilerde nispi çoğunluk seçim sistemi azınlık ve koalisyon hükümeti ihtimalini artırmaktadır. Tek parti hükümetinden koalisyonlar ve azınlık hükümetine kadarki yelpazede parti sayısının giderek artması, mali disipline zarar verebilecek sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle koalisyon hükümetleri durumunda bütçe dengesinin sağlanmasının daha zor olmasının nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

(i) Koalisyonu oluşturan partilerin kendi öncelikli ilgi alanları ve farklı seçmen kitlelerinin olması nedeniyle hükümetin tek bir amaç fonksiyonu yoktur. Bu durum mali ayarlamaların ertelenmesine neden olabilir. İlk olarak farklı sosyal gruplar arasında mali yükün paylaşımı için incelenmiş bu sorun koalisyon hükümetleri için de geçerlidir. Zira tek parti durumunda politikanın maliyeti diğer kesimlere kolaylıkla kaydırılabilir iken, koalisyon hükümetlerinde veto ihtimali yüksektir. Koalisyon hükümetinin içerisindeki kutuplaşma arttıkça önlemlerin gecikmesiyle ekonomideki toplam maliyet de artar. Mahkûmlar açmazı durumunda olduğu gibi, her partinin bütçe tasarrufuna onay vermesi ancak oluşacak yükten kendi seçmen kitlelerini koruma şartına bağlı olduğundan, ortak bir görüşün sağlanmadığı durumda gerçekleşmesi en olası sonuç bütçe kesintisinin olmadığı işbiriksiz senaryodur. (Roubini ve Sachs 1989: 924-925; Alesina ve Drazen, 1991: 1171-1173; Alesina ve Perotti, 1994). Kaldı ki, oyun teorisine göre oyuncu sayısı arttığında işbirliği daha da zorlaşır. Böyle durumlarda borçlanma, harcama kısıtı veya vergi artırımı yerine finansman kaynağı haline gelir.

(ii) Kabinde bakanlık sayısı arttıkça ve her bakanlığın kendi bütçesi üzerinde otoritesinin olması anlamında bağımsız politikalar ağırlık kazandıkça, bakanlıklardan birindeki aşırı harcamadan kaynaklı yükün diğerleri arasında paylaşılması imkânı ortaya çıkar. Literatürde *kollektif eylem problemi* olarak ifade edilen bu durumun doğal sonucu, her birimin kendi seçim bölgesindeki ya da yetki alanındaki memnun etmek istemesiyle aşırı harcamaya eğilimli olmasıdır (Weingast vd. 1981: 643; Tsebelis ve Chang 2004: 451). Koordinasyonsuzluğun neticesinde elde edilen fayda katlanılan maliyetin üzerinde olacağından, optimum hizmet miktarı ve kaynak kullanımı aşılmış olur.

(iii) Son olarak, koalisyon hükümetleri makro ekonomik şoklara karşı asimetrik tepki verirler, bunun bir sonucu olarak ekonomide negatif şoklarla mücadelede daha az başarılıdır. Koalisyon ortakları olumsuz düzenlemeleri engellemekte yeterince güçlü iken, pozitif değişimleri gerçekleştirmede yeterince güçlü değildirler. Diğer bir deyişle, her bir koalisyon ortağı statükonun değişmesine karşı çıkmak için önemli bir güce sahiptir. Söz konusu veto gücü koalisyon içerisindeki çok küçük partiler için de geçerlidir (Roubini ve Sachs 1989: 924). Zayıf hükümetler kendi içinde değerlendirildiğinde, Strom (2000)'e göre azınlık hükümetleri asgari milletvekili sayısı ile kurulan koalisyonlara göre daha istikrarlı politikalara sahipken, büyük koalisyon hükümetlerinde karar almak için tüm ortakların onayı gerekmediğinden bu tür hükümetlere göre istikrar daha azdır. Söz konusu durumu Alesina ve Drazen (1991) ise mali disiplin açısından zayıf hükümetlerin bütçe açığını artırmaktan ziyade mevcut bütçe açığını devamlı hale getirmesi şeklinde yorumlamaktadır.

İktidar partisi/partileri ideolojik eğilimleri açısından değerlendirildiğinde, farklı ideolojilere sahip hükümetlerin harcama ve gelir kompozisyonları arasında önemli farklılıklar olduğu kabul edilmekle birlikte, söz konusu sınıflandırmanın mali disiplin üzerindeki etkisi tartışmalıdır. Sol partiler daha fazla kamu harcaması yapma eğiliminde iken, kamunun ekonomideki payında ortaya çıkan bu artış gelir tarafında da sağlandığında bütçe dengesi etkilenmeyebilir. Tarihsel veriler de bu asimetriyi desteklemektedir. Örneğin gelişmiş ülkelerde 1970'lerde sol hükümetlerin bütçe açıkları daha yüksek iken, 1980'li yıllarda bu genelleme yapılamamaktadır. Uygulamalı çalışmalarda da sonuçlar değişkenlik göstermektedir (örnek çalışmalar için bakınız: De Haan ve Sturm, 1994; Volkerink ve De Haan: 2001). Sağ hükümetler ise, ağırlıklı olarak küçük bütçe, sınırlı müdahale, düşük vergi oranları ve denk bütçe taraftarıdır. Ancak partiler ideolojik yelpazenin uç noktalarına doğru ilerledikçe hükümetlerin partizan uygulamaları artar. Bu açıdan sağ ve sol hükümetler sırasıyla emek ve sermaye yanlısı olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla hükümetin ideolojik eğiliminin mali disiplin üzerindeki etkileri şu açılardan değerlendirilebilir (Tavares, 2004: 2455; Tsebelis ve Chang 2004: 451): İlk olarak, temsilcilerin kendi seçim bölgelerine ve/veya seçmen kitlelerine yönelik etkin olmayan kamu projeleri, bütçenin harcama kalemlerinin şişmesi nedeniyle denklige zarar verir. İkicisi, mali disiplini sağlamaya yönelik olarak sağ hükümetler genel olarak kamu harcamalarında kesinti şeklindeki tedbirleri, sol hükümetler ise özellikle kamu yatırımları ve kamu istihdamına yönelik harcamaları kısmak açısından isteksiz olduklarından vergi artışını tercih ederler. Üçüncüsü, sol hükümetlerin yönetimde olduğu gelişmekte olan ülkelerde politik riskin artması nedeniyle devlet tahvilinin getirisi daha yüksektir. Son olarak, koalisyon hükümeti durumunda, ortakların ideolojik farklılıkları anlamında hükümetin kompozisyonu bütçedeki iradi değişimlerin bir nedenidir.

2.4. Seçim Dönemleri

Kramer (1971)'in ABD kongre seçimlerinin ekonomik belirleyicileri üzerine yaptığı uygulamalı çalışması, Nordhaus (1975)'un seçim öncesi manipülasyonları ve Hibbs (1977)'nin partizan politikacılara yönelik geliştirdikleri modellerle temeli atılan *politik konjonktürel dalgalanmalar teorisi*, politikacıların yeniden seçilebilmek için genişletici iktisadi politikalar uygulaması dolayısıyla politik dalgalanmaların makro ekonomik dalgalanmaların kaynağı olduğu görüşüne dayanmaktadır. Teoride seçmenlerin politika

yapıcıların başarısı konusundaki eksik bilgisi nedeniyle, seçim öncesi genişletici politikalar olumlu performansın göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Teorinin ilk halindeki açıklamalar maliye politikasına daha uygun olmakla birlikte, Rogoff (1990) tarafından teorinin yeni yorumunda farklı otoriteler tarafından yürütülen para ve maliye politikaları ekseninde rasyonel ve fırsatçı hükümet davranışları modellenmiştir. Para politikasının seçilmiş kurumlardan ayrıştırılması, seçim dönemlerinde kamu mali dengesindeki değişimlere karşı parasal değişkenlerin ayarlanması açısından önemlidir (Drazen, 2001: 77). Politik konjonktürel dalgalanmalar teorisi son dönemde rasyonel beklentiler kapsamında genişletilmiştir.

Enflasyon ve işsizlik değiş-tokuşunu ele alan teori, kısa dönemde seçimler nedeniyle kamu harcaması ve vergi gelirlerindeki dalgalanmaların açıklanmasında da kullanılmaktadır (Alesina ve Perotti, 1994: 13). Kamu tercihi teorisinin *mali yanılısama* kavramı burada seçmenlerin bugünkü harcama artışının faydasına gelecek dönem vergi yükü artışına göre daha yüksek değer vermesinden kaynaklanmaktadır. Seçimlerden önceki dönemde ekonomideki olumlu şartların varlığı özellikle gelişmekte olan ülkelerde gözlemlenmekte olup, gelişmiş ülkeler için söz konusu etki için kanıtlar oldukça sınırlıdır (Brender ve Drazen, 2005: 1272). Mali yanılmanın bir diğer sonucu ise, politikacıların durgunluk döneminde genişletici politikalara istekli olmalarına karşın, sonraki genişleme dönemlerinde bütçe fazlası politikalarını uygulama konusunda istekli olmamalarından kaynaklı *asimetrik istikrar politikalarının* ortaya çıkmasıdır.

Tüm bu açıklamalar, seçim dönemlerinde maliye politikalarının neden daha az konjonktür karşıtı özellik gösterdiğine ve seçim öncesi artan bütçe açıklarına ışık tutmaktadır (Sorensen vd. 2001: 1272-1273). Yeni demokrasilerde seçim süreciyle ilgili tecrübe eksikliği ve seçmen kitlesinin mali manipülasyonlarla ilgili bilgi yetersizliği ile birlikte, söz konusu etki daha şiddetli hale gelmektedir. Bilgi yetersizliği, politikacıların seçmen kitlesini olumlu durumun politikaların başarısını yansıttığına inandırmaları, medyanın da etkisiyle seçmenin gerçek bilgiye ulaşamaması veya doğru yorumlayamamasından kaynaklanabilir (Brender, 2005: 1290). Mali saydamlık bu noktada ekonomik birimlerin politikacılar hakkında maliyetsiz bilgiye ulaşmaları açısından önemli bir faktördür.

3. Politik Faktörlerin Mali Disiplin Üzerindeki Etkisine Yönelik Panel Veri Analizi

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak politik faktörlerin mali disiplin üzerindeki etkisinin incelendiği uygulamalı çalışmalarda elde edilen bulgular değerlendirilecek, ardından söz konusu ilişki 49 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede 1985-2012 dönemi için analiz edilecektir.

3.1. Uygulamalı Literatür

İktisadi yapıları farklı olan ülkelerde gözlemlenen bütçe açıklarında artış ve borç stoku sorunu araştırmacıların yakın geçmişte politik, kurumsal ve sosyal faktörlerin mali disiplin üzerindeki etkisine odaklanmaları sonucunu doğurmuştur. Söz konusu faktörlerin kısa dönemde değişken olmamaları çalışmaların çoğunlukla geniş ülke gruplarının kullanıldığı panel veri analizleri şeklinde olmasına yol açmıştır. Analizler daha çok politik konjonktürel

dalgalanmalar teorisi ve koalisyon hükümetleri üzerine yoğunlaşmıştır. Politik faktörlerin bütçe açıkları üzerindeki etkisinin incelendiği uygulamalı çalışmalara ait literatür özeti Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Ampirik Literatür Özeti

Çalışma	Örneklem	Yöntem	Sonuç
Roubini ve Sachs, 1989	15 OECD ülkesi, 1960-1986	Panel veri analizi, EKK	- Koalisyon hükümetleri daha yüksek bütçe açığına yol açmaz, ancak şoklara karşı ayarlamaları geciktirirler. - Ancak, kısa ömürlü çok partili koalisyon hükümetleri bütçe açıklarını azaltmakta daha başarısızdır.
Grilli vd. 1991	18 OECD ülkesi, 1950-1989	Zaman serisi, panel veri analizi, EKK	- Temsili demokrasilerde çoğulcu parlamenter ve başkanlık sistemine göre borç stoku yüksektir. - Hükümetlerin görevde kalma süresi uzadıkça borç stoku azalır.
Alesina vd. 1992	18 OECD ülkesi, 1960-1987	Zaman serisi, panel veri analizi, EKK	- Politik konjonktürel dalgalanmaların varlığını doğrulayan kanıtlar bulunmuştur
De Haan ve Sturm, 1994	12 AB ülkesi, 1980-89	Havuzlanmış veri, EKK	- Sık hükümet değişimleri ile kamu borçları arasında pozitif ilişki vardır - Kamu harcama artışı sol hükümetlerde fazladır.
De Haan ve Sturm, 1997	21 OECD ülkesi, 1982-92	Havuzlanmış veri, ağırlıklandırılmış EKK	- Kamu borç stokunda artış ve harcama düzeyi ile politik parçalanma arasında ilişki yoktur.
Franzese, 1999	21 ülke, 1950-1995	Panel veri analizi, EKK	- Koalisyon hükümetleri bütçe açıklarının yüksek veya düşük düzeyine bakılmaksızın mevcut durumun etkin şekilde devamını sağlar
Acosta ve Coppedge, 2001	7 Latin Amerika, 1979-1998	Panel veri analizi, FE-PCSE	- Bütçe sürecinin kurumsallaşması politik konjonktürel dalgalanmaları hafifletmektedir.
Woo, 2003	57 ülke, 1970-1990	Panel veri analizi, FE	- Politik belirsizlik, kabine büyüklüğü bütçe dengesini olumsuz etkiler. - Ama zayıf hükümet değişkenlerinin bütçe açığı üzerinde anlamlı etkisi yoktur. - Parlamenter sistem ve nispi seçim sistemi ikilisinin mali çıktılar üzerinde olumsuz etkisi vardır.
Persson ve Tabellini, 2003	60 ülke, 1960-1998	Panel veri analizi, FE	- Demokratik rejimlerde politik konjonktürel dalgalanmalar seçim öncesi dönemde vergi indirimi şeklinde ortaya çıkarak bütçe açıklarına neden olmaktadır.

Tsebelis ve Chang, 2004	19 gelişmiş ülke, 1973-1995	Panel veri analizi, FE-PCSE	- Veto hakkına sahip karar birimlerinin artması kamu harcama yapısında değişikliği zorlaştırır.
Brender ve Drazen, 2005	68 ülke, 1960-2001	Panel veri, FE-GMM	- Yeni demokrasilerde seçim dönemlerinde bütçe açığındaki artış daha fazladır.
Alt ve Lassen, 2006	19 OECD ülkesi, 1989-98	Panel veri analizi, GMM	- Politik kutuplaşmanın fazla olduğu ülkelerde seçim dönemi dalgalanmaları daha fazladır
Shi ve Svensson, 2006	85 ülke, 1975-95	Panel veri analizi, GMM	- Seçim dönemlerinde bütçe açıkları %1 artarken, gelişmekte olan ülkelerde söz konusu açık daha yüksektir.
Schaltegger ve Torgler, 2007	26 İsviçre Kantonu, 1981-2001	Panel veri analizi, 2SLS ve nedensellik	- bütçe sürecinin kurumsallaşması kapsamında yüksek hesap verebilirlik, hükümetlerin performansını artırır ve bütçe açıklarını azaltır.
Güvel ve Koç, 2010	33 gelişmekte olan ülke, 2003-2007	Panel veri analizi, EKK	- Politik ve kurumsal faktörlerden ekonomik özgürlük düzeyi, hukuk sisteminin etkinliği, kamusal regülasyonlar, politik istikrarda iyileşme, kamusal harcamalardaki savurganlığın azalması ile bütçe açıkları arasında negatif ilişki vardır.
Agnello ve Sousa, 2013	125 ülke, 1980-2006	Panel veri analizi, GMM	- Politik istikrarsızlık bütçe açıklarındaki oynaklığı artırır.

Demokratik ülkelerde rejim farklılıkları dikkate alındığında, Woo (2003) başkanlık sisteminin parlamenter sisteme göre daha küçük bütçe açıklarına yol açtığını savunmaktadır. Seçim sistemi açısından Grilli vd. (1991) küçük ve çok sayıda partiye izin veren seçim sistemlerinin hükümetin sürekliliğini azalttığını ve mali disipline zarar verdiğini ifade etmektedir. Diğer yandan Tsebelis ve Chang (2004)'e göre, politik sistemde veto hakkına sahip olanların ideolojik farklılıkları arttıkça kamu harcamaları daha istikrarlı hale gelmektedir. Hükümet türleri açısından değerlendirildiğinde, Alesina ve Perotti (1995)'e göre sol eğilimli hükümetler diğerlerinden daha sıkı mali politikalar uygulamaktadır. Ancak De Haan ve Sturm (1994) kamu harcama artışlarının bu tip hükümetlerde daha fazla görüldüğünü iddia etmektedir. Sık hükümet değişimleri, hükümet krizleri gibi politik istikrarsızlıklar da bütçe açıklarının yükselmesine (De Haan ve Sturm 1994; Güvel ve Koç, 2010) ve oynaklığının fazla olmasına (Agnello ve Sousa, 2013) neden olabilmektedir.

Alesina ve Perotti (1995) tarihsel yaklaşımla yaptıkları değerlendirmelerde, OECD ülkelerinde 1970 sonrası uygulanan genişletici ve daraltıcı mali politikalar üzerinde politik faktörlerin etkisiyle ilgili olarak; koalisyon hükümetleri ve sık hükümet değişimi yaşanan dönemlerde kemer sıkma politikalarının başarısının daha az olduğunu, koalisyon hükümetlerinin tek parti iktidarları kadar sıkı mali politikalar uygulama konusunda istekli

olmalarına karşın harcama kesintilerinin hayata geçirilmesinde sorunlar yaşandığına vurgu yapmışlardır. Tersine, Roubini ve Sachs (1989) koalisyon hükümetlerinin bütçe açığına yol açmadığını sadece şoklara karşı ayarlamaları geciktirdiğini, burada asıl sorunun kısa ömürlü çok partili koalisyon hükümetlerinde olduğunu belirtmişlerdir. Franzese (1999) de koalisyonun bütçe açığı veya fazlası açısından değil, reformları engellemesi açısından olumsuz etkisi olduğuna vurgu yapmaktadır. De Haan ve Sturm (1997) ise, farklı olarak, tek parti hükümetinden azınlık hükümetine doğru yelpazede politik gücün parçalanmasının ne borç stoku ne de kamu harcamaları üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Woo (2003) da benzer şekilde azınlık hükümeti veya koalisyonlar gibi zayıf hükümetler ile bütçe açıkları arasında bağlantı tespit edememiştir.

Birçok çalışmada hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelerde politik konjonktür dalgaları için kanıtlar bulunmuştur (Alesina, Cohen ve Roubini, 1992; Acosta ve Coppedge 2001 vb.). Persson ve Tabellini (2003)'ye göre, söz konusu etkinin kaynağı seçim öncesi vergi indirimleridir. Bütçe açıkları politik kutuplaşmanın fazla olduğu sistemler (Alt ve Lassen, 2006) ile hem seçmen hem politikacı davranışları bakımından yeni olarak addedilebilecek demokrasilerde (Brender ve Drazen, 2005) daha fazladır. Benzer şekilde, açıklar gelişmekte olan ülkelerde yüksek iken, güçlü kurumsal sınırların olduğu gelişmiş ülkelerde kamu kaynaklarının kişisel çıkar için kullanılması için daha az imkân olduğundan ve bu ülkelerde bilinçli seçmenler mali manipülasyonları etkin olmayan hareket olarak yorumladıklarından, popülist politikalar engellenmektedir (Shi ve Svensson, 2006). Bütçesel kurumsallaşmada özellikle hesap verebilirlik (Schaltegger ve Torgler, 2007) ve mali saydamlık (Alt ve Lassen, 2006) mali disiplin için önemli unsurlardır.

3.2. Model

Çalışmanın bu bölümünde politik faktörlerin mali disiplin üzerindeki etkisi 49 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede 1985-2012 dönemi verileri kullanılarak analiz edilecektir. Mali disiplini etkileyen faktörlerin belirlenebilmesi için tahmin edilen dinamik panel veri modeli şu şekildedir;

$$B.Stoku_{i,t} = \beta_0 B.Stoku_{i,t-1} + \beta_1 MakroEko_{i,t} + \beta_2 Politik_{i,t} + v_i + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

Modelde veri setinin kesit ve zaman boyutu sırasıyla $i=1, \dots, N$ ve $t=1, \dots, T_i$ şeklinde temsil edilmek üzere $B.Stoku_{i,t}$ i'inci ülkenin t dönemindeki kamu borç stokunun GSYH'ye oranını, $MakroEko_i$ makro ekonomik kontrol değişkenleri setini, $Politik_i$ politik faktörler vektörünü, v_i ülkelere özgü gözlemlenemeyen karakteristikleri göstermektedir. β 'lar tahmin edilen parametreleri, $\varepsilon_{i,t}$ ise iid hata terimini ifade etmektedir. Örneklem grubu 49 ülke ve her ülke için 28 yıllık zaman periyodundan oluşmaktadır. Ülke grubu Dünya Bankası'nın az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke kategorisinden veri kısıtı çerçevesinde oluşturulmuştur.

Makroekonomik değişkenlerin önemli bir kısmı kendi gecikmeli değerlerine duyarlıdır. Kamu borç stoku da bu değişkenlerden birisi olduğundan, analizlerde gecikmeli değeri açıklayıcı değişkenler grubu içerisinde yer almalıdır. Bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin bağımsız değişken olarak yer aldığı bu şekildeki modeller dinamik modeller olarak adlandırılır. Ancak modelde bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin varlığı otokorelasyonu artıracığından ve bu değer ($B.Stoku_{i,t-1}$) hata terimi ile ilişkili olacağından EKK tahmincileri sapmalı ve tutarsız sonuçlar verecektir. Benzer şekilde sabit etkiler tahmincisindeki sapma, T 'nin bir fonksiyonu olduğundan ancak $T \rightarrow \infty$ koşulu altında parametrelerin tahminleri tutarlı olabilir (Nickell, 1981: 1418). Holtz-Eakin vd. (1988) ülkeye özgü etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyondan kaynaklanan içsellik sorununun ortadan kaldırılması için genelleştirilmiş momentler metodunu geliştirmişlerdir. Bunu panel veri analizine uyarlayan Arellano ve Bond (1991), tüm geçerli gecikmeli değişkenlerin dinamik panel veri modellerinde araç değişken olarak dikkate alınması ve modelde değişkenlerin farklarının kullanılarak ülkelere özgü sabit etkilerin ortadan kaldırılması yoluyla tutarlı ve etkin tahmin ediciler sağlayan bir yöntem (fark-GMM) önermişlerdir.

Çalışmada tek aşamalı fark-GMM metodu uygulanmıştır. GMM yönteminin panel uygulanmasında dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Dinamik panel veri analizinin geçerli olması ve otokorelasyon testlerinin güvenilirliği için veri setinin küçük T , büyük N koşulunu sağlaması gerekir. Diğer yandan, araç değişkenlerin sayısına dikkat edilerek geçerlilikleri test edilmelidir. İçsel sorunlar nedeniyle araç değişken sayısı panel kesit büyüklüğünden (N) daha az olmalıdır. Ayrıca hata terimleri arasında otokorelasyon olmamalıdır (Roodman, 2006). Moment koşullarının, araç değişkenlerin geçerliliğinin test edilmesinde araç değişkenlerin bir grup olarak dışsal olduğu şeklindeki H_0 hipotezi, düzeltilmiş standart hataların kullanılıp kullanılmaması çerçevesinde Hansen J istatistiği veya bu testin hata teriminde değişen varyans olmaması varsayımının kabulü altındaki özel hali olan Sargan istatistiği ile sınanır. Hata terimlerinde ardışık bağımlılık sorunu ise modelin yapısı gereği birinci dereceden otokorelasyon olacağından yalnızca ikinci dereceden otokorelasyon sorunu için test edilmektedir.

3.3. Veri Seti

Analizlerde politik faktörlerin uzun dönem etkilerinin yakalanabilmesi amacıyla mali disiplin göstergesi olarak genel yönetim kamu borç stokunun GSYH'ye oranı kullanılmıştır ($B.Stoku$). Uygulamalı literatüre uygun olarak kontrol değişkenleri vektörü kişi başına reel GSYH, küreselleşme düzeyi, hasıla açığı ve enflasyondan oluşmaktadır. Ülkeler arasında ekonomik gelişmişlik farklarının dikkate alınabilmesi için kişi başına reel milli gelir değişkeni kullanılmıştır. Bu değişken 2005 sabit fiyatları ile hesaplanan GSYH'nin toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilmiş ve doğal logaritması ile analize dahil edilmiştir ($\ln rY_{kb}$). Gelişmekte olan ülkelerde finansal piyasalar ve kurumsal yapı yeterli düzeyde olmadığından ve konjonktürel dalgalanma evreleri arasındaki süre daha kısa olduğundan ihtiyari maliye politikalarına daha sık başvurulmakta (Fatás ve Mihov, 2003: 1421), dolayısıyla mali disiplin

üzerinde baskı oluşmaktadır. Hasıla açığı değişkeni (*HasılaAçığı*) ülkeye özgü iktisadi şokların modele dahil edilmesi için reel GSYH'nin ülke trendinden sapması şeklinde Hodrick- Prescott filtresi kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır. Değişkenin pozitif değerleri ülkenin uzun dönem trendine göre ekonomik genişleme, negatif değerleri üretim düşüşü yaşanan durgunluk dönemlerine işaret etmektedir. Hasıla açığı konjonktür hakkında verdiği bilgi ile sonraki dönem iktisat politikalarının şekillenmesinde önem arz ettiğinden modellerde gecikmeli değeri ile yer almaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin üretim faktörleri ve girdilerde darboğazlardan kaynaklı arz-talep dengesizliği şeklindeki temel yapısal sorunlarından birisi olan enflasyon, belirsizliği artırarak kamu gelir ve harcama düzeyinde dalgalanmalara yol açma, nominal faiz ödemelerini artırma ve reel vergi gelirlerini düşürme suretiyle bütçe dengesini bozabilmektedir. Bu etkinin içselleştirilmesi için tüketici fiyat endeksinin doğal logaritması (*lnEnf*) kullanılmıştır (benzer çalışmalar için bkn. Woo, 2003; Agnello ve Sousa, 2013). Küreselleşme (*Glob*) dış ticaret hacminde artışın yanında kurumsal yapının gelişmesi, dış finansman imkanlarının artması, sermaye hareketlerinde serbestleşmenin hükümetler üzerindeki baskısı, ülkeler arasında artan vergi rekabeti başta olmak üzere farklı açılardan maliye politikalarını etkileyebilmektedir. Çalışmada KOF Index of Globalization tarafından dış ticaret hacmi, dış ticaret üzerindeki vergi yükleri, tarife ve kotalar ile sermaye hareketlerinin düzeyi dikkate alınarak hesaplanan ekonomik küreselleşme endeksi kullanılmıştır.

Analizlerde kullanılan politik faktörler siyasi rejim, politik istikrar, meclis ve hükümet yapısı olmak üzere üç alt başlık altında toplanmıştır. Bir ülkede uygulanan rejimle ilgili olarak kullanılan değişkenlerden birincisi *Demokrasi'dir*. Bu değişken ülkenin otokratik veya demokratik yönetim sisteme sahip olmasına göre -10 ile +10 arasında değer almaktadır. Yüksek değerler daha yüksek demokrasi düzeyine karşılık gelmektedir. Demokrasi düzeyinin ölçümünde vatandaşların alternatif yönetici ve politikalar hakkında fikilerini ifade edebilmelerini sağlayan kurumların ve seçim sürecinin varlığı, idarecilerin gücünü kısıtlayıcı düzenlemeler ve tüm vatandaşların politik tercihlerinde temel haklarının garanti altına alınması kriterleri dikkate alınmıştır. *SeçimSist* kukla değişken olup seçim sisteminin çoğunluk veya nispi temsil kuralına dayalı olmasına göre sırasıyla 1 ve 0 değerlerini almaktadır. *SivilYön* değişkeni rejim türünü sivil ve askeri hükümetler açısından ele almaktadır. Değişkenin yüksek değerleri hükümetin tüm unsurlarının sivil olduğu bir yapıdan, sivil hükümetin askeri elitler tarafından kontrol edilmesi ve uç noktada askeri darbe vb. vasıtasıyla yönetime el konulduğu durumları temsil etmektedir. *SeçRekb* yasama organının seçiminde rekabetçilik düzeyine göre 0 ile 7 arasında değerler almaktadır. 0 değeri yasama meclisinin olmadığı durumu ifade ederken daha büyük değerler seçim sisteminin ve alternatif adayların olduğu ve en yüksek değerde en büyük partinin mecliste %75'den daha az sandalyeye sahip olduğu rekabetçi sistemi karakterize etmektedir.

Politik istikrar çerçevesinde *KabDeğ* değişkeni belli bir yılda kaç kez başbakanın veya kabinenin %50'sinden fazlasının değiştiğini göstermektedir. V-Dem Project tarafından sağlanan *PolYozl* değişkeni politik yolsuzluğun yaygınlık düzeyini göstermektedir. Değişken devlet yönetiminin üst seviyesinde yasama, yürütme ve yargı süreçlerinde yolsuzluğa ek olarak kamu sektöründe çıkar amaçlı faaliyetleri de kapsamaktadır. Yüksek değerler yaygın

yolsuzluk anlamına gelir. *HükKriz* hükümet krizleri veri seti mevcut rejimin çöküşünü tehdit eden hızla gelişen ekonomik, sosyal veya siyasal durumların gerçekleştiği yıllarda 1 değerini alan bir kukla değişkendir. Devrime yönelik ayaklanma durumları hariç tutulmuş bu olaylar sonrasında yönetimin değişimleri sıklıkla gözlemlenmektedir. Son olarak seçim dönemlerinin mali disiplin üzerindeki etkisinin araştırılması amacıyla analize dahil edilen *SeçimDön* değişkeni seçim dönemlerinde 1, diğer yıllarda sıfır değerini alan bir kukla değişkendir. Literatüre uygun olarak seçim yılı parlamenter sistemler için milletvekili seçimleri, başkanlık sistemi uygulanan ülkelerde başkanlık seçimleri dikkate alınarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Örneklem Grubu

Değişken	Tanım	Durağanlık	Kaynak
<i>B.Stoku</i>	Kamu borç stoku / GSYH	I(0)	IMF Historical Debt Database
<i>lnrY_{kb}</i>	Reel GSYH (2005=100, log)	I(1)	World Development Indicator
<i>Glob</i>	Ekonomik küreselleşme endeksi	I(1)	KOF Index of Globalization
<i>HasılaAçığı</i>	Hasıla Açığı	I(0)	Kendi hesaplamamız
<i>lnEnf</i>	Tüketici fiyat endeksi (log)	I(1)	IMF IFS Database
Politik Faktörler			
<i>Demokrasi</i>	Rejim değişkeni	I(0)	Polity IV
<i>SeçimSist</i>	Seçim sistemi	D	World Bank DPI
<i>SivilYön</i>	Sivil-askeri yönetim	I(0)	CNTS Dataset
<i>SeçRekb</i>	Seçimlerde rekabetçilik düzeyi	I(0)	World Bank DPI
<i>KabDeğ</i>	Kabine değişim sayısı	I(0)	CNTS Dataset
<i>HükKriz</i>	Hükümet krizi	D	CNTS Dataset
<i>PolYozl</i>	Politik yozlaşma	I(1)	V-Dem Project
<i>SeçimDön</i>	Executive/yürütme seçimleri	D	World Bank DPI
<i>KoaHük</i>	Koalisyon yapısı	I(0)	CNTS Dataset
<i>KabineBüy</i>	Kabine büyüklüğü	I(0)	CNTS Dataset
<i>PartiOry</i>	İdeolojik eğilimler	I(0)	World Bank DPI
<i>Hükmbüy</i>	Hükümetin parlamentodaki oranı	I(1)	World Bank DPI
<i>PolFrag</i>	Politik ayrışma endeksi	I(0)	CNTS Dataset
<i>YasEtk</i>	Yasama sürecinde etkinlik	I(0)	CNTS Dataset
Örneklem Grubu			
Arjantin, Bangladeş, Bolivya, Brezilya, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Fas, Fildişi Sahilleri, Dominik Cumhuriyeti., Ekvador Cumh., El Salvador, Etiyopya, Guatemala, Güney Africa, Honduras, Kolombiya, Kosta Rika, Hindistan, İran, Macaristan, Malavi, Malezya, Mali, Meksika, Mısır, Nijerya, Pakistan, Panama, Peru, Filipinler, Polonya, Romanya, Ruanda, Senegal, Sierra Leone, Sri Lanka, Şili, Tanzanya, Tayland, Tunus, Türkiye, Uganda, Uruguay, Ürdün, Venezuela, Vietnam, Zambia, Zimbabve.			

Not: Birim kök testi sınamaları Im, Pesaran, Shin (IPS) ve ADF istatistiklerine göre %5 güven aralığına göre yapılmıştır. I(0) değişkenin seviyesinde durağan olduğunu göstermektedir. Kukla değişkenler D ile gösterilmiş olup birim kök sınaması yapılmamıştır.

Meclis ve hükümetin yapısının etkilerini belirlemek için kullanılan değişkenlerden *KoaHük* birden fazla partinin olduğu bir mecliste tek parti iktidarının olduğu durumda 3, koalisyon hükümeti ve karşısında muhalefetin olduğu durumda 2 ve muhalefetin olmadığı bir

koalisyonun olduğu durumda 1 değerini almaktadır. Kabine büyüklüğünü gösteren *KabineBüy* hükümette bakanların sayısını göstermektedir, müsteşar ve danışmanlar hesaplamalara dahil değildir. Değişken, parlamenter sistemden farklı olarak başkanlık sisteminde başkan ve başkan yardımcılarını da kapsamaktadır. Bir kişinin birden fazla bakanlığı temsil ettiği durumda bakanlık sayısı dikkate alınmıştır. *PartiOry* iktisat politikası açısından parti ideolojik eğilimlerini tasvir etmektedir. Sağ partiler muhafazakarlar ve hristiyan demokrat gruplardan oluşmakta iken; sol partiler komünist, sosyalist, sosyal demokrat ve diğer sol kanattaki gruplar şeklinde tanımlanmaktadır. Temsil ettiği ideoloji anlamında sağ hükümetler 1, yelpazenin ortasındaki partilerden oluşan hükümetler 2 ve sol hükümetler 3 değerini almaktadır. *Hükmbüy* değişkeni hükümetin parlamentodaki büyüklüğünü ifade etmektedir. İktidar milletvekillerinin, hükümet, muhalefet ve bağımsız milletvekillerinin toplamına oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Politik faktörler için bir diğer gösterge olan *PolFrag* ise modellerde yer alan politik ayrışma endeksi (fractionalization index) Rae (1968)'e uygun olarak şu şekilde hesaplanmaktadır.

$$PF = 1 - \sum_{i=1}^m (t_i)^2 \quad (2)$$

burada t_i i'inci partinin üye sayısının yasama organındaki oranıdır. Rassal olarak seçilen iki parlamenterin farklı partilerden olma olasılığını gösteren endeks 0-1 arasında değer almakta, hesaplanmasında bağımsızlar ve seçim dönemleri arasında ortaya çıkan değişimler ihmal edilmektedir. *YasEtk* ise yasama sürecindeki etkinliği ölçmektedir. Endeks yasama organının olmadığı durumdan, üç alternatifli (i) etkisiz yapı (kararların denetlenmeden onaylanması, iç karışıklıkların mevzuatın uygulanmasını imkansız hale getirmesi veya baskın bir yöneticinin yasama organının işlevlerini yerine getirmesini büyük ölçüde engellemesi), (ii) yürütmenin yasama organının gücü üzerinde önemli ölçüde hakim olduğu kısmi etkinlik ve (iii) yürütme organının veto yetkisinin geçerliliğini yitirdiği özerk bir yasama organının varlığı anlamında etkinlik şeklinde 0 ile 3 arasındaki değerler almaktadır.

3.4. Bulgular

Veri setinin zaman boyutu nedeniyle analiz öncesinde değişkenlere ait panel birim kök sınamaları yapılmıştır. Im, Pesaran, Shin (IPS) ve Fisher ADF testlerine göre yapılan sınamalar sonrasında düzeyde durağan olmayan değişkenler analizlere birinci farkları ile dahil edilmiştir. Değişkenlere ait birim kök testi sonuçları ve veri kaynakları Tablo 2'de sunulmaktadır. Bir bütün olarak tahmin edilen modellerden politik yolsuzluğun ve seçim dönemleri değişkenlerinin mali disiplin üzerindeki etkisinin incelendiği modellerde otokorelasyon olduğu ve araç değişkenlerin içsellik sorunu taşıdığı anlaşılmaktadır. Diğer modellerde ise, içsel araç değişken ve otokorelasyon problemi bulunmadığı, aynı zamanda araç değişken sayısının panel kesit sayısından küçük olduğu görülmektedir. Dinamik panel veri analiz sonuçları Tablo 3-5'te sunulmuştur.

Model I, demokratikleşme düzeyi ile kamu borç stoku arasında ters yönlü ve %1 anlamlılık düzeyinde güçlü bir ilişkiyi göstermektedir. Özellikle harcama yetkisine sahip karar alıcıların ve hükümetin parlamentoya ve nihai anlamda seçmenlere karşı hesap verme gerekliliği mali

disipline olumlu katkı sağlamaktadır. Bu sonuç Buchanan (1958)'in doğrudan veya temsili olsun demokratik hükümetlerin borçlanmaya karşı önyargılı oldukları savı ile örtüşmektedir. Model II'ye göre, çoğulculuk esasına dayalı parlamenter sistemlerde Persson ve Tabellini (1999)'nin sonuçlarına paralel olarak kamu borç stoku daha yüksektir. %10 anlamlılık düzeyinde ve bir dönem gecikmeli ortaya çıkan bu etki, Grilli vd. (1991)'in de ifade ettikleri gibi temsili demokrasilerde hükümet süresinin alternatiflerine göre kısa olması dolayısıyla orta ve uzun dönemde gözlemlenebilecek önlemlerin hayata geçirilmesini zorlaştırması ile ilgilidir. Model III'e göre ise, askeri rejimlerin görevde olduğu dönemlerde bir dönem gecikmeli olarak kamu borç stoku artmaktadır. Demokrasi düzeyi için elde edilen bulgularla tutarlı olan bu sonuç, askeri yönetimlerin kurumsallaşma ve politik gelişim ile elde edilecek gelecekteki istikrar pahasına, ancak geçici bir istikrar sağlayabileceği savını desteklemektedir. Benzer şekilde *SeçRekb* değişkenine ait katsayı, seçim sisteminin rekabetçi yapısında güçlenmenin kamu mali disiplini %1 anlamlılık düzeyinde olumlu etkilediğini göstermektedir.

Tablo 3. Dinamik Panel Veri Analiz Sonuçları

Politik Faktörler A: Politik Rejim (Bağımlı Değ. Kamu Borç Stoku, % GSYH)

	Model 1	Model II	Model III	Model IV
<i>B.Stoku</i> _{t-1}	0,638*** (0,221)	0,955*** (0,224)	0,487** (0,232)	0,363 (0,307)
<i>lnrY_{kb}</i>	-166,1*** (41,91)	-183,9*** (42,47)	-212,9*** (49,41)	-192,5*** (49,35)
<i>Glob</i>	1,177** (0,451)	1,673*** (0,370)	1,207*** (0,375)	1,062** (0,437)
<i>HasılaAçığı</i> _{t-1}	-209,9* (115,7)	-133,3 (148,2)	-110,7 (113,8)	-317,1* (175,2)
<i>lnEnf</i>	-5,105 (9,936)	-7,721 (12,49)	2,518 (10,56)	-14,86 (11,19)
<i>Demokrasi</i>	-7,821*** (2,386)	-	-	-
<i>SeçimSist</i> _{t-1}	-	177,4* (104,1)	-	-
<i>SivilYön</i> _{t-1}	-	-	86,36* (51,24)	-
<i>SeçRekb</i>	-	-	-	-34,31*** (10,91)
Gözlem	1166	1151	1164	1167
F istatistiği	14,67***	15,38***	11,95***	10,55***
Araç Değ. Sayısı	30	30	30	30
AR(2) test prob.	0,157	0,101	0,117	0,120
Hansen test prob.	0,264	0,089	0,182	0,235

Notlar: Modeller tek aşamalı fark-GMM ile tahmin edilmiştir (kullanılan program Stata-11). Araç değişken olarak hasıla açığı dışındaki açıklayıcı değişkenlerin gecikmeli değerleri ve nüfus (logaritmik) verileri kullanılmıştır. Veri setinin özellikleri gereği küçük örneklem ayarlaması yapılmıştır. Standart hatalar parantez içerisinde verilmiştir. *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde katsayının anlamlılığını göstermektedir.

Diğer analiz sonuçlarının sunulmasında, kontrol değişkenlerinin katsayılarında ve anlamlılıklarında önemli bir değişiklik olmaması dolayısıyla, yer tasarrufu sağlamak için her modelde yalnızca ilgili politik faktöre ait katsayılar raporlanmıştır. Bu kapsamda oluşturulan Tablo 4'te politik istikrarı temsilen kullanılan dört değişkene ait sonuçlar yer almaktadır. Politik istikrarın önemli göstergelerinden birisi olan kabine değişim sıklığı (*KabDeğ*) arttıkça mali disiplin bozulmaktadır. Özellikle yeniden seçilme beklentisi düşük olan iktidarlar için kamu borçlanması olağan bir kamu finansman aracı haline gelmektedir. Analiz sonuçlarına göre politik yolsuzluk (*PolYozl*) değişkenine ait katsayı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Diğer yandan, hükümet krizi niteliğindeki ekonomik, sosyal ve siyasi olaylar (*HükKriz*) kamu mali dengesinde bozulmayı da beraberinde getirmektedir. Zira gelişmekte olan ülkelerde siyasi karar alma mekanizmasının önceliklerinin değişmesiyle birlikte, mali disipline yönelik olmakla birlikte ekonomik refahı kısa dönemde olumsuz etkileyecek olan bütçe açıklarını ve kamu borç stokunu azaltma amaçlı konsolidasyon programlarının uygulanma ihtimali azalmaktadır. Politik istikrar açısından, son olarak seçim dönemlerinin (*SeçimDön*) kamu borç stoku üzerindeki etkisi incelendiğinde, bu değişkenin katsayısı beklentilere uygun şekilde pozitif olsa da, istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tablo 4. Dinamik Panel Veri Analiz Sonuçları
Politik Faktörler B: Politik İstikrar (Bağımlı Değ. Kamu Borç Stoku, %GSYH)

Değişken	Katsayı	Standart hata	F testi istatistiği	Spesifikasyon testleri			
				AR(2) test prob	Hansen test prob.	Grup sayısı	Araç değ. say
<i>KabDeğ</i>	39,553***	11,931	21,78***	0,777	0,274	48	30
				0,027	0,027	49	29
<i>PolYozl</i>	-36,335	178,1	30,58***	0,088	0,483	49	30
				0,033	0,070	48	30
<i>HükKriz</i>	64,656**	30,51	12,83***				
<i>SeçimDön</i>	9,751	12,23	29,66***				

Notlar: Tek aşamalı fark-GMM ile tahmin edilen modeller şu şekildedir: $B.Stoku_t = \beta_0 B.Stoku_{t-1} + \beta_1 \ln rY_{kb} + \beta_2 Glob + \beta_3 HasılaAçığı + \beta_4 \ln Enf + \beta_5 Polit + e$. Hansen testi için H_0 hipotezi araç değişkenlerin grup olarak dışsal olduğu şeklinde iken AR(2) testi ile t dönemindeki hata teriminin iki gecikmeli değeri ile ilişkili olmadığı şeklindeki boş hipotez sınanmaktadır. *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde katsayının anlamlılığını göstermektedir.

Meclis ve Hükümet Yapısının kamu mali dengesi üzerindeki etkilerinin incelenmesinde ele alınan altı değişkene ait analiz sonuçları Tablo 5'te raporlanmıştır. Koalisyonun tek parti iktidarına doğru daha büyük değerler alan *KoaHük* değişkenine ait katsayı negatif ve %1 düzeyinde anlamlıdır. Elde edilen sonuç, tek parti iktidarlarının görev aldığı dönemlerde mali disiplinin sağlanması koalisyon hükümetlerine göre daha kolay olduğu; karar alma sürecinde farklı grup veya partiler arasındaki anlaşmazlıkların kamu açıklarını azaltıcı önlemleri hayata geçirmeyi zorlaştırdığı/ertelediği varsayımları üzerine kurulu zayıf hükümetler teorisini desteklemektedir. Ortaya çıkan olumsuz etkinin bir diğer nedeni de, hükümetteki çeşitli partilerin, kendi seçim bölgelerinin yararlanacağı daha yüksek harcama bütçesi sağlamak için oy ticareti yapmalarıdır. Bulgular kabine büyüklüğünün (*KabineBüy*) kamu borç stokunda

Woo (2003)'den farklı olarak azalma şeklinde olumlu etkisi olduğunu ve bu etkinin bir dönem gecikmeli ortaya çıktığını göstermektedir. Bu sonucun olası nedenleri uzmanlaşma, disiplin bozucu politikalar için kabine büyüdükçe üyeleri ikna etmenin zorlaşması veya her farklı talebin karşılanamaması gerçeğidir. *PartiOry* değişkenine ait katsayı incelendiğinde, hükümeti oluşturan partilerin ideolojik eğilimlerinde siyasi yelpazenin soluna doğru geçildikçe kamu borç stokunda artış olduğu anlaşılmaktadır. Zira sol eğilimli hükümetler/partiler sosyal harcamalara devlet eliyle daha fazla pay ayırma düşüncesine sahiptir.

Son üç sonuç Tablo 4'teki hükümet değişim sıklığının artışının olumsuz etkilerine dair deliller ile birleştirildiğinde, literatürde hükümetlerin kamu borç stokunu haleflerine yönlendirmeye yönelik stratejik bir araç olarak gördüğünü savunan “yıpratma mücadelesi” modellerini destekleyici nitelik kazanmaktadır. *Hükmbüy* değişkeni için yapılan analizde, parlamentoda hükümetin sandalye sayısının kamu borç stoku üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Bu sonuç iktidarın meclisteki gücünün artmasının bir yandan reform imkânını artırırken diğer yandan muhalefetin etkinliğini zayıflatarak popülist politikaların uygulanma imkânını gündeme getirmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Mecliste farklı görüşlerin temsili anlamında ayrışma endeksi (*PartiFrag*) değişkeninin kamu borç stoku üzerinde %1 düzeyinde anlamlı negatif etkisi vardır. Buna göre, parlamentoda mevcut siyasi yapıdan memnun olmayan seçmenleri temsil eden uç partilerin gücünün artması, statükonun değişmesini ve kapsamlı reformları kolaylaştırır. Aynı doğrultuda bu gruplar hükümetin bütçe açıklarını artıracak harcama politikalarını parlamentoda daha sıkı kontrol edebilecek ve temsil güçleri oranında engel olmaya çalışacaklardır. Son olarak, yürütmenin yasama organı üzerindeki hâkimiyetinin azalmasıyla birlikte artan yasama etkinliğinin (*YasEtk*) mali disiplin üzerinde olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

Tablo 5. Dinamik Panel Veri Analiz Sonuçları
Politik Faktörler C: Meclis ve Hükümet Yapısı (Bağımlı Değ. Kamu Borç Stoku/GSYH)

Değişken	Katsayı	Standart hata	F testi istatistiği	Spesifikasyon testleri			
				AR(2) test prob	Hansen test prob.	Grup sayısı	Araç değ. say
<i>KoaHük</i>	-41,407***	14,25	8,021***	0,463	0,112	48	30
				0,431	0,254	48	30
<i>KabineBüy_{t-1}</i>	-10,18**	4,519	6,959***	0,719	0,510	48	30
				0,141	0,321	48	30
<i>PartiOry</i>	50,715*	30,58	4,10***	0,456	0,573	47	24
				0,576	0,189	48	30
<i>Hükmbüy</i>	-131,41	113,5	29,85***				
<i>PolFrag</i>	-0,17***	0,005	22,87***				
<i>YasEtk_{t-1}</i>	-107,1**	42,51	11,86***				

Notlar: Tek aşamalı fark-GMM ile tahmin edilen modeller şu şekildedir: $B.Stoku_t = \beta_0 B.Stoku_{t-1} + \beta_1 \ln RY_{kb} + \beta_2 Glob + \beta_3 HasılaAçığı + \beta_4 \ln Enf + \beta_5 Polit + e$. Hansen testi için H_0 hipotezi: araç değişkenler grup olarak dışsaldır şeklinde iken AR(2) testi ile t dönemindeki hata teriminin iki gecikmeli değeri ile ilişkili olmadığı

şeklindeki boş hipotez sınanmaktadır. *,**,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde katsayının anlamlılığını göstermektedir.

Yukarıdaki 14 modelde kontrol değişkenlerine ait sonuçlar bir bütün olarak incelendiğinde, kamu borç stokunun kendi gecikmeli değerleri ile güçlü bir ilişkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, bir ülkede ekonomik gelişme anlamında kişi başına milli gelir düzeyindeki artışın kamu borç stokunu azaltıcı etkisi tüm modellerde doğrulanmaktadır. Ekonomik konjonktürün iktisat politikaları üzerindeki etkisini temsil için kullanılan hasıla açığı değişkeninin katsayısı ise tüm modellerde durgunluk dönemlerinde kamu borç stokunda artış nedeniyle negatif işaretli olmasına rağmen, yalnızca dört modelde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır (benzer sonuçlar için bkn. Alt ve Lassen, 2006). Küreselleşme değişkeninin tahminlerin tamamında pozitif ve anlamlı katsayılarla sahip olması, özellikle gelişmekte olan ülkelerde dışa açıklığın fon bulma imkânını kolaylaştırarak kamu harcamalarının finansmanında borçlanma tercihini alternatifler karşısında ön plana çıkarttığı şeklinde yorumlanabilir. Kontrol değişkenlerinin sonuncusu olan enflasyon için modellerin hiç birisinde anlamlı sonuçlar elde edilememiştir.

Sonuç

Etkin politik karar alma sürecinin varlığı, gelişmiş ülkelerde iradi politikalarda popülist uygulamaları kısıtlarken, gelişmekte olan ülkelerde söz konusu sürecin iyi tasarlanmamış olması, mali disiplini desteklemekten ziyade bozucu sonuçlara neden olabilmektedir. Zira gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında daha genç demokrasilere sahip bu ülkeler kalkınmanın ilk aşamalarında politik istikrarsızlıklara daha fazla açık, politik süreç ile ilgili deneyim ve bilgi eksikliğinin olduğu, bilinçli seçmenlerin nispeten daha az olduğu bir yapıdadırlar. O nedenle, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde seçmenlerin eksik bilgiye sahip olmaları, politikacıların siyasi karar alma sürecinde politika değişkenlerini kontrol ederek manipülasyon yapmak suretiyle kendilerini daha başarılı göstermelerini kolaylaştırmaktadır. Bu durum *çıkarıcı politikacı* ve *miyop seçmen* varsayımlarına dayalı teorilerin çıkarımlarının uygulamada ortaya çıkma olasılığını artırmaktadır. Yeni politik ekonomi literatürü söz konusu politik ve kurumsal faktörlerin iktisat politikalarının tasarımındaki önemine vurgu yapmaktadır. Kamu borç stoku ve bütçe dengesi açısından ülkeler arası farklılıkların yalnızca başlangıç koşulları, ekonomik faktörler ve geçici şoklar ile açıklanamaması bu alana olan ilgiyi artırmaktadır.

Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelere ilişkin geniş bir örneklem grubunda siyasi karar alma sürecinin farklı aşamalarını ve temel niteliklerini içeren 14 değişkenin mali disiplini temsilen kamu borç stoku üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Politik faktörlerin makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerinin incelenmesinde, ülkelerin hususi özelliklerinden kaynaklı etkilerin doğru tahlil edilebilmesi ve sonuçların yorumlanmasını olumsuz etkileyebilecek risklerin azaltılabilmesi için geniş ülke grubunun olduğu panel veri yöntemlerinin kullanılması daha isabetlidir. Üç ana başlık altında yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre; daha demokratik yönetim ve rekabetçi seçim sistemi, ülkelerde kamu mali disiplini sağlamaya yardımcı olmaktadır. Yürütmenin kısa aralıklarla değişmesi ile

siyasi ve toplumsal olaylar gibi politik istikrarsızlık unsurları kamu borç stokunu artırmaktadır. Benzer şekilde, meclis ve hükümet yapısı açısından bakıldığında, parlamentoda farklı görüşlerin temsil imkânının azalması, yürütmenin yasama üzerindeki etkisinin artması, çok partili koalisyon hükümetleri, hükümetin politik yelpazenin sol tarafındaki partilerden oluşması, bakanların yetki alanının genişletilmesi suretiyle dar bir kabine sisteminin uygulanması kamu borç stokunu artıran unsurlardır. İktidarın parlamentodaki oransal büyüklüğü ile mali disiplin arasında ise olası olumlu ve olumsuz etkilerin bileşiminden kaynaklı olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Çalışmanın bulguları gelişmekte olan ülkelerde benzer durumlarda farklı mali politikaların uygulanmasının sebeplerinden birisinin politik karar alma süreci olduğunu, söz konusu sürecin etkin bir şekilde işlememesinin kamu mali yapısında istikrarsızlığa yol açabileceğini göstermektedir. Bu noktada önemli olan politika yapıcılarının cari ve gelecek dönemler arasında tercihlerindeki ağırlıklandırmadır. Gelecek dönemlerin daha fazla iskonto edilmesi anlamında miyopiyi artıran her türlü politik faktör, hükümetlerin önceliklerini değiştirerek uzun vadeli konsolidasyon programları ve reformların ertelenmesine yol açarak daraltıcı mali politikaların uygulanmasını zorlaştıracak, kamu gelirlerinin kompozisyonunu bozacak ve sonuçta mali disipline zarar verecektir. Aynı zamanda politik istikrarsızlık, kutuplaşma ve kısa aralıklarla ortaya çıkan hükümet değişimlerine ait bulgular bir arada düşünüldüğünde, özellikle farklı görüşlere sahip birbirini takip eden hükümetlerin stratejik davranışlarının kamu mali yapısı üzerindeki olumsuz etkisini teyit etmekte, literatürdeki idari politikalara karşı mali kurallar tartışmasında ikinci lehine ek kanıtlar sunmaktadır.

Kaynakça

- Acosta, A. M., & Coppedge, M. (2001). Political determinants of fiscal discipline in Latin America, 1979-1998. In International Congress of the Latin American Studies Association, Marriot Wardman Park Hotel, Washington, DC.
- Agnello, L., & Sousa, R. M. (2013). Political, institutional, and economic factors underlying deficit volatility. *Review of International Economics*, 21(4): 719-732.
- Alesina, A. & Drazen, A. (1991). Why are stabilizations delayed? *American Economic Review* 81 (December): 1170–1188.
- Alesina, A., G. D. Cohen & Roubini N. (1992). Macroeconomic policy and elections in OECD democracies. *Economics & Politics* 4(1): 1-30.
- Alesina, A., & Perotti, R. (1994). The political economy of budget deficits. NBER Working Paper Series No. 4637.
- Alesina, A., & Perotti, R. (1995). Fiscal expansions and adjustments in OECD countries. *Economic policy*, 10(21): 205-248.
- Alesina, A., & Tabellini, G. (1990). A positive theory of fiscal deficits and government debt. *The Review of Economic Studies*, 57(3): 403-414.

- Alt, J. E., & Lassen, D. D. (2006). Transparency, political polarization, and political budget cycles in OECD countries. *American Journal of Political Science*, 50(3): 530-550.
- Arellano, M. & Bond S. (1991). Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations, *Review of Economic Studies* 58:277-97.
- Barro, R. (1979). On the determination of public debt. *Journal of Political Economy* 87: 240-271.
- Brender, A., & Drazen, A. (2005). Political budget cycles in new versus established democracies. *Journal of monetary Economics*, 52(7): 1271-1295.
- Buchanan, J.M. 1958. Public principles of public debt. Homewood, (Ill. Baskı): Richard D. Irwin.
- Cukierman, A. & Meltzer A. (1989). A Political Theory of government debt and deficits in a neo-Ricardian frameworks. *American Economic Review*, 79: 713-33.
- De Haan, J., & Sturm, J. E. (1994). Political and institutional determinants of fiscal policy in the European Community. *Public Choice*, 80(1-2): 157-172.
- De Haan, J., & Sturm, J. E. (1997). Political and economic determinants of OECD budget deficits and government expenditures: A reinvestigation. *European Journal of Political Economy*, 13(4): 739-750.
- Drazen, A. (2001). The political business cycle after 25 years. In NBER Macroeconomics Annual 2000, Volume 15: 75-138.
- Duverger, M. (1954). Political parties: Their organization and activity in the modern state. London: Methuen & Co.
- Fatás, A. & Mihov I. (2003). The Case for Restricting Fiscal Policy Discretion. *Quarterly Journal of Economics* 118:1419-47.
- Franzese, R. J. (2001). The positive political economy of public debt: an empirical examination of the OECD postwar experience. Workshop on Political Economy, The Eitan Berglas School of Economics, 30-31 January.
- Freitag, M., & Sciarini, P. (2001). The Political Economy of Budget Deficits in the European Union The Role of International Constraints and Domestic Structure. *European Union Politics*, 2(2): 163-189.
- Güvel, E. A., & Koç, A. G. A. (2010). Bütçe Açıklarının Politik Ve Kurumsal Belirleyicileri: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2): 286-301.
- Grilli, V., Masciandaro, D., & Tabellini, G. (1991). Political and monetary institutions and public financial policies in the industrial countries. *Economic policy*, 6(13), 341-392.
- Hagen, J. von (1991). A note on the empirical effectiveness of formal fiscal restraints. *Journal of Public Economics* 44: 99-110.

- Hibbs, D. (1977). Political parties and macroeconomic policy. *American Political Science Review* 71: 1467-1487.
- Holtz-Eakin, D., Newey W., & Harvey S. R. (1988). Estimating Vector Autoregressions with Panel Data. *Econometrica* 56:1371-95.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of econometrics*, 115(1): 53-74.
- Kramer, G. (1971). Short-term fluctuations in U.S. voting behavior, 1896-1964. *American Political Science Review* 65: 131-143.
- Mainwaring, S. (1999). Rethinking party systems in the third wave of democratization: the case of Brazil. Stanford University Press.
- Nickell, Stephen J., (1981). "Biases in Dynamic Models with Fixed Effects," *Econometrica*, 49:1417-26.
- Nordhaus, V. (1975). The Political Business Cycle. *Review of Economic Studies*, 42: 169-190.
- Persson, T. ve Svensson, L. (1989), "Why a stubborn conservative would run a deficit: Policy with time-inconsistent preferences", *Quarterly Journal of Economics*, 104: 325-346.
- Persson, T., & Tabellini, G. (1999). The size and scope of government:: Comparative politics with rational politicians. *European Economic Review*, 43(4): 699-735.
- Persson, T., & Tabellini, G. E. (2003). Do electoral cycles differ across political systems?. Innocenzo Gasparini Institute for Economic Research.
- Rae, Douglas (1968), "A Note on the Fractionalization of Some European Party Systems", *Comparative Political Studies*, 1: 413-418.
- Rogoff, K. (1990). Equilibrium political budget cycles. *American Economic Review* 80: 21-36.
- Romer, D. (2012). *Advanced Macroeconomics*, Fourth ed. New York: McGraw-Hill.
- Roodman, D. (2006). How to do xtabond2: An introduction to difference and system GMM in Stata. The Center for Global Development Working Paper Number 103.
- Roubini, N. ve Sachs, J.D. 1989. "Political and Economic Determinants of Budget Deficits in the Industrial Democracies". *European Economic Review* 33: 903-933.
- Schaltegger, C. A., & Torgler, B. (2007). Government accountability and fiscal discipline: A panel analysis using Swiss data. *Journal of Public Economics*, 91(1): 117-140.
- Shi, M., & Svensson, J. (2006). Political budget cycles: Do they differ across countries and why?. *Journal of public economics*, 90(8): 1367-1389.
- Sorensen, B. E., Wu L. & Yosha O. (2001). Output Fluctuations and Fiscal Policy: U.S. State and Local Governments 1978-1994. *European Economic Review* 45:1271-310.
- Strom, K. (2000). Delegation and accountability in parliamentary democracies. *European Journal of Political Research* 37: 261-289.

- Tabellini, G. and Alesina, A. (1990), "Voting on the budget deficit", *American Economic Review*, 80: 37-49.
- Tavares, J. (2004). Does right or left matter? Cabinets, credibility and fiscal adjustments. *Journal of Public Economics*, 88(12): 2447-2468.
- Tsebelis, G. (1995). Decision making in political systems: Veto players in presidentialism, parliamentarism, multicameralism and multipartyism. *British journal of political science*, 25(03): 289-325.
- Tsebelis, G., & Chang, E. C. (2004). Veto players and the structure of budgets in advanced industrialized countries. *European Journal of Political Research*, 43(3): 449-476.
- Volkerink, B., & De Haan, J. (2001). Fragmented government effects on fiscal policy: New evidence. *Public choice*, 109(3-4): 221-242.
- Yay, T. (1997). İktisat Metodolojisinde Gelişmeler Üzerine Düşünceler. *İktisat Dergisi*, 365: 47-55.
- Weingast, B. R., Shepsle, K. A., & Johnsen, C. (1981). The political economy of benefits and costs: A neoclassical approach to distributive politics. *The Journal of Political Economy*, 642-664.
- Woo, J. (2003). Economic, political, and institutional determinants of public deficits. *Journal of Public Economics*, 87(3): 387-426.

AVERAGE EFFECTIVE TAX RATES OF TURKEY IN EU ACCESSION PROCESS

Doç. Dr. Başak Tanınmış YÜCEMEMİŞ*
Kazım Okan EROL†

Özet

Bu çalışma, mali federalizm çerçevesinde ekonomik entegrasyon ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi dikkate alarak, Türkiye'nin vergi gelirlerinin AB üyelik süreci içerisinde nasıl değiştiğini açıklamaktadır. Makalenin ana konusu 1990 yılından itibaren Türkiye'nin ekonomik bütünleşme sürecinin vergi gelirleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. İleri derecede ekonomik bütünleşme ülkeler arasındaki üretim faktörlerinin hareketliliğini arttırmakta ve bu ülkelerin vergi gelirlerini etkilemektedir. Teorik olarak açıklanan bu hususlar, Türkiye-AB ekonomik bütünleşme süreci ve vergi gelirleri arasındaki ilişki basit korelasyon analizi ile test edilecektir.

Anahtar kelimeler: Ekonomik bütünleşme, ortalama efektif vergi oranı, AB-Türkiye ilişkileri, ekonomik küreselleşme, vergi politikası

Jel Codes: F15, H20, H30, H71

Abstract

This study aims to explain how public revenue system of Turkey has evolved in an economic integration process that explores the correlation between economic integration and tax revenues from a fiscal federalism perspective in the EU and Turkey. Main research problem of this study is that to analyze how economic integration affected tax revenues of Turkey since 1990. High degree of economic integration increases factor mobility and affects public revenues of member states. Those theoretical inferences will be tested by EU-Turkey economic integration case with simple correlation analysis.

Keywords: Economic integration, average effective tax rate, EU-Turkey relations, economic globalization, tax policy

Jel Codes: F15, H20, H30, H71

* Assoc.Prof.(Ph.)Marmara University, Institute of Banking and Insurance, basakyuce@marmara.edu.tr

† Marmara University, European Union Institute

Introduction

European economic integration has changed economic governance of the EU and also fiscal policies of member states deeply. Supranational structure of European Central Bank (ECB) has forced national states to comply their economic policies with this new economic framework. Triggered by a global financial crisis, Euro-zone crisis has shown us that monetary policy conducted by ECB is not a convenient policy unless it is supported by fiscal coordination of member states' policies. Tax policy is an indispensable and important component of fiscal policy and usually most of the countries are reluctant to reform tax systems in short term. However in an economic integration process tax revenues of member states and candidate countries are not independent from supranational economic governance and each state's own tax policy.

High degree of economic integration gives rise to factor mobility and affects public finance models and also tax system of a specific country. As a unitary state Turkey, has a long relationship with the EU which started formally in 1961 with an Ankara Agreement. In 1996, a Customs Union was established between Turkey and the EU. We will focus on economic convergence among Turkey and EU member states after 1990. Our average effective tax rate (AETR) estimations will be tested whether there is a direct relationship between AETRs and economic integration indicators.

Turkey's financial liberalization has accelerated since 1980 government decisions on exchange rate regime and especially on capital movements. In 1980, exchange rate regime changed rapidly, import substitution model replaced by export-oriented growth model and free movement of capital established by the government. Value added tax became law in 1984 which is the main tax revenue source of the government and a significant tax burden on consumption. Decreasing import tax revenues, due to 24th of January 1980 decisions, have caused a new type of taxation for Turkey in order to compensate revenue loss of Turkish government.

In 2002 Excise Tax Law has been accepted by Turkish Parliament as a part of EU accession reforms. Having first applied Excise Tax Law, has changed Turkish Tax system deeply. The share of consumption has increased relative to capital and labor taxation. Turkey, as a candidate for a full EU membership since 2004, has already been affected by EU's economic conditions and European tax policies. These interdependencies are more effective after 1995 Customs Union Decision. Turkey has followed European economic integration path as a financial and trade liberalization policy tool. This economic anchor also means

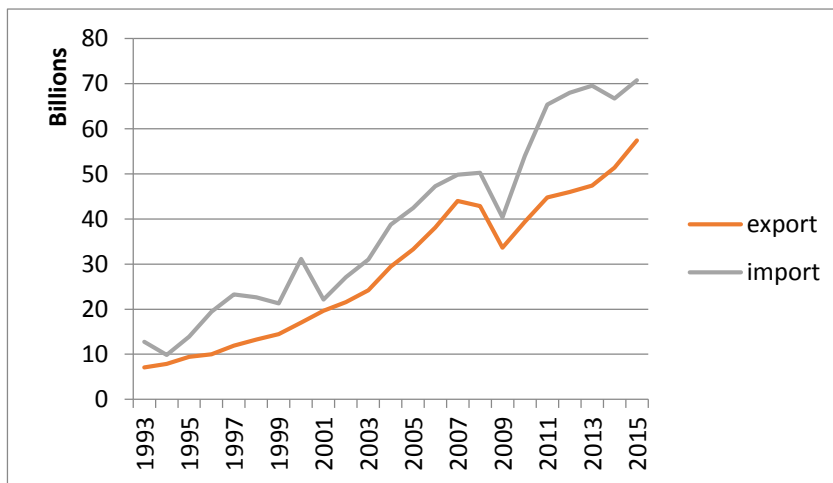
opening Turkish markets to international trade. Moreover this policy accelerated liberalization of capital/ good markets of Turkey in a global environment.

The rest of paper unfolds as follows: section one analyzes economic indicators of convergence between Turkey and EU by using trade and foreign direct investment statistics. Then, Turkish national revenue statistics and its comparability with international statistics will be discussed in section two. Literature review about economic integration and tax revenues will be shown in section three. In section four, we calculate average effective tax rates on labor and capital for Turkey. Section five discusses the calculation method of average effective tax rates and results. Final section concludes with policy recommendations.

1. Economic Integration of Turkey to European Single Market

After Turkish government's trade and capital movement liberalization policy, the volume and variety of trade between Turkey and EU have increased. Customs Union Decision also changed trade patterns directly.

Graphic-1 shows us Turkish import and export volume from and to the EU, is changed dramatically after 1995 decision which removes trade barriers on industrial goods between Turkey and the EU. First, the gap between import and export has increased after 1995 but it has stabilized in 2001. Export performance of Turkey has accelerated after Customs Union decision not only to the EU but also to EU's trade partners. We may also conclude from the graph that in crisis times merchandise trade gap increases because of exchange rate fluctuations. The effect of 2001 Turkish financial crisis and 2008 global financial crisis are seen on graphic 1.

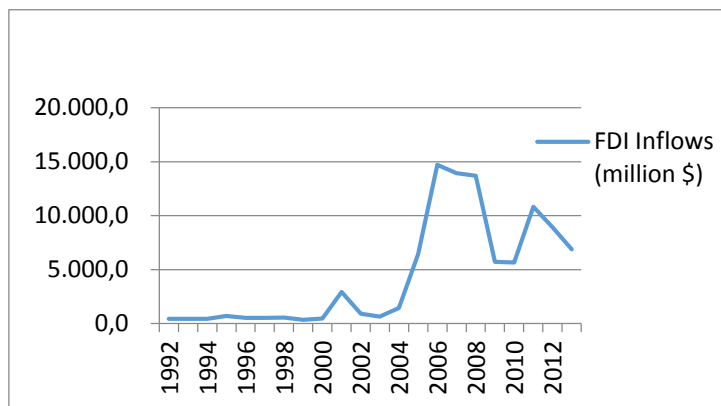

Graphic 1: Turkey's Exports to EU-27 and Imports from EU-27 (in billion Euro, 1993-2015)

Source: Turkish National Statistics Agency trade statistics.

Another important indicator of economic integration is foreign direct investment (FDI) flows between two economic regions. Determinants of FDI flows are more complicated than trade flows since FDI's are not only affected by economic conditions but also legal system, political conditions and socioeconomic structure of any country. Moreover, FDI flows may occur in different forms as a market entry option and these forms are affected by different economic and political conditions. For instance merger and acquisitions are more dependent on economic fluctuations contrary to green-field investments.

FDI flows between Turkey and EU-27 have also been evolved in Turkish accession process to the EU. Graphic 2 represents the FDI flows between EU-27 and Turkey from 1993 to 2015.

Graphic 2: FDI Flows From EU-27 to Turkey in Million \$ (1992-2013)

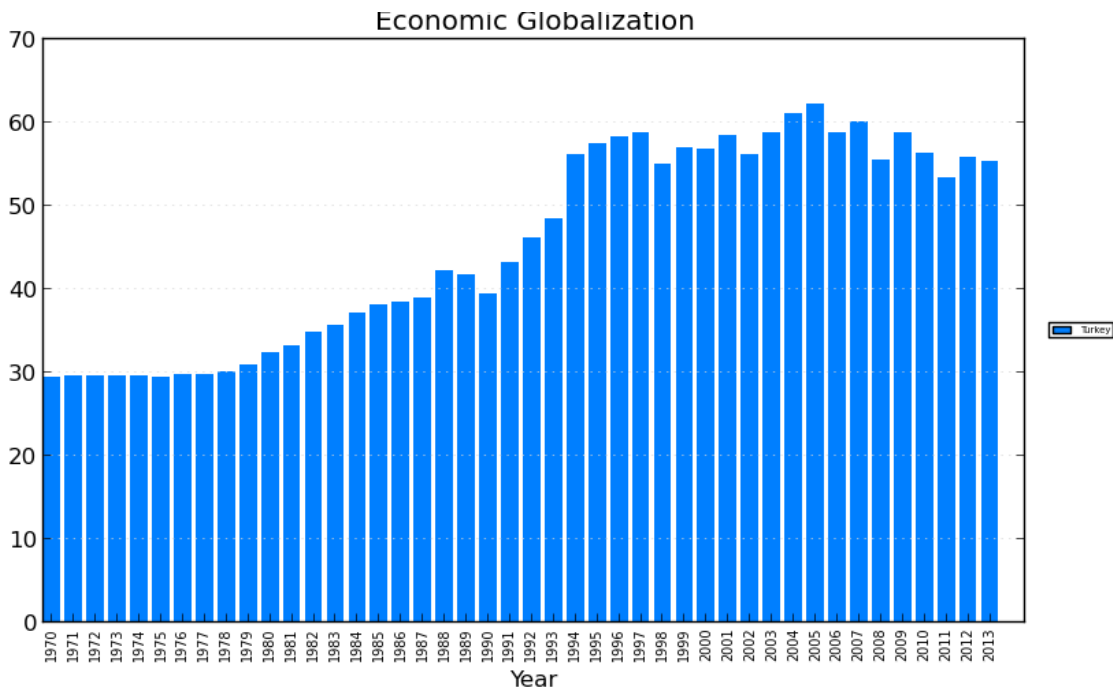
Source: OECD Statistics, Data extracted on 04 Aug 2016 from OECD. Stat.

FDI flows are more sluggish until 2002 due to still existing technical barriers and the determinants of FDI flows are more dependent on institutional factors. Accelerating EU accession reforms resulted with higher FDI inflows from the EU. We may follow 2001 Turkish financial crisis and 2008 global crisis effects from the diagram. Falling asset prices caused higher FDI inflows, however global crisis have affected Turkish FDI inflows from the EU negatively.

In addition to these integration indicators different indexes are used by economists to measure economic and political convergence among nations. For instance Konjunktur For Schungsstelle (KOF) index[‡] measures economic, social and political dimensions of

[‡] Dreher, Axel (2006). [Does Globalization Affect Growth? Evidence from a new Index of Globalization](#), *Applied Economics* 38, 10, 1091-1110. Updated in: Dreher, Axel, Noel Gaston and Pim Martens (2008), [Measuring Globalisation – Gauging its Consequences](#) (New York: Springer).

globalization. We will use Turkish economic globalization index in order to assess economic integration of Turkey with the rest of the world. Since Turkey's integration to the EU is also a part of Turkish trade liberalization and economic globalization, using KOF index is an appropriate approach for our analysis. KOF index of globalization measures economic globalization by using actual flows and trade restrictions among countries. Turkey's KOF globalization index is as seen on Appendix 1 and also economic globalization from 1970 to 2013 is shown in graphic 3.

Graphic 3: KOF Economic Globalization Index of Turkey

Source: KOF Index of Globalization, ETH Zurich, <http://globalization.kof.ethz.ch/query/> [Accessed 30 Jan. 2017].

Turkey has reached its highest economic globalization rate in 2005 after economic reforms which are taken by the government to comply with EU's regulations. The impact of these reforms may be seen on trade flows and foreign direct investments as well as economic globalization index. Another important inference from the graphic 3 is that 1995 Customs Union decision leads to lower economic restrictions and higher trade and investment flows between EU and Turkey. On the other hand Turkey's economic globalization index is still very low relative to other countries. According to KOF index Turkey is still 107th in 2016 among 207 countries.

2. Revenue Statistics and Calculating Tax Burdens

Total tax share of public revenues is around 80 percent in Turkey[§] and tax revenues are consist of % 23 of GDP in 2015. This ratio is lower than OECD and EU member states' average.** The biggest share of total tax revenues comes from consumption taxes such as Value Added Tax (VAT) and excise taxes.

Measurement of tax burden differs in various papers. Calculating tax burdens on factor incomes is a common way to analyze macroeconomic impacts of taxation. Our calculations of average effective tax rates on capital and labor reflect this common approach. Other options such as tax revenue levels in constant prices or in dollar, tax to GDP ratios, tax type to total tax revenue ratios help to assess tax system of countries but in econometric studies these tax burdens may result with biased estimations of the impact of macroeconomic variables.

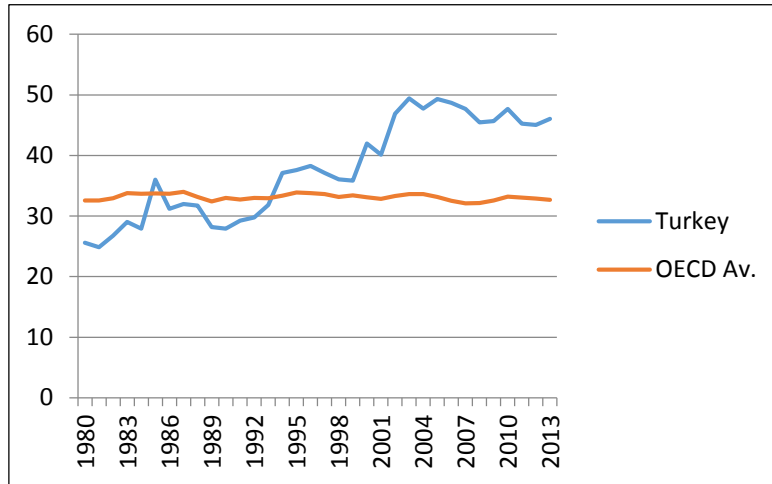
OECD publishes yearly detailed revenue statistics for each OECD countries. In these statistics tax to GDP ratios are the main indicators to calculate tax burdens for a specific country. OECD's tax to GDP ratios for specific type of tax revenues for Turkey from 1980 to 2013 are listed in Appendix 2.

We may conclude from the Turkish detailed tax statistics (Appendix 2) that the share of indirect taxes has increased from 3.84 percent to 13.98 percent, direct taxes such as corporation and income tax revenues remained low relative to consumption tax burdens. Moreover social security contributions have significant revenue for Turkey in 2000's and the share of those revenues to GDP ratio rises to 8.04 percent in 2013. Higher indirect tax burden and increasing social security payments mean unfair public revenue system for any country. The main problem that developing countries face is financing their economic growth with ineffective and unfair tax system. That type of public revenue systems do not only create unpleasant income distribution but also cause distortions on the functioning of market economy.

We may follow these changes on graphic 4 which shows Turkish consumption tax share of total taxation versus OECD average from 2000 to 2014. Type of tax revenues to total taxation from 2000 to 2014 for Turkish economy is shown below in graphic 4;

[§] Tax revenues include social security contributions which is an important revenue source of Turkish government.

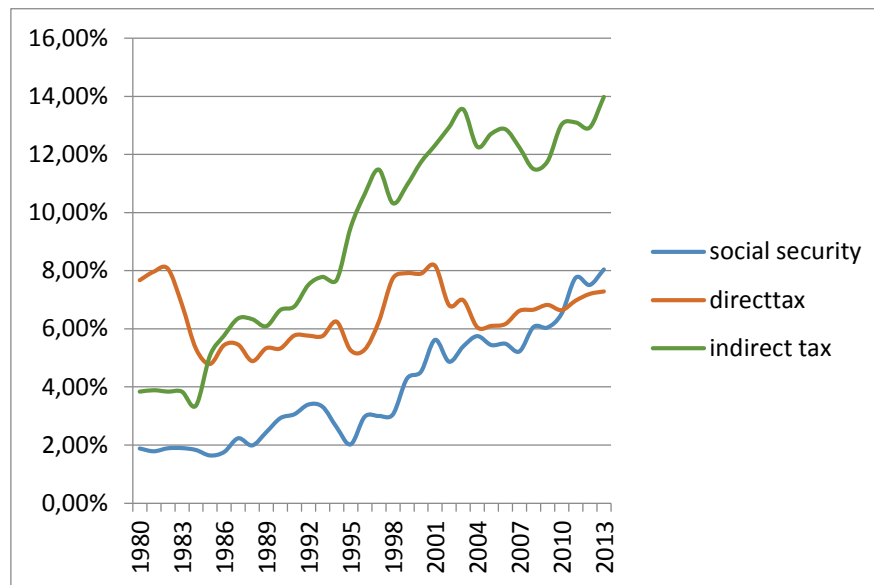
** OECD, Table A. Total Tax Revenue as Percentage of GDP Revenue Statistics 2015 / Statistiques des recettes publiques 2015 - © OCDE 2015.

Graphic 4: Tax Revenue From Goods and Services as Percentage of Total Taxation (%)

Source: OECD detailed tax statistics, Data extracted on 30 May 2016 from OECD. Stat.

According to the method of tax collection; the two main classification in the form of direct and indirect taxation accepted all over the world. Usually, based on the income tax declaration system, corporate tax and inheritance tax, sometimes referred to as direct taxes. If a transaction or a consumption is charged depending on the treatment, this process referred to as indirect taxation. Consumption obtained through taxes is also referred to as indirect taxation and all such taxes cause defections on income distribution. The advantage of this type of tax; only for goods or services can be received over a certain, reducing the consumption of products harmful to health or damage to the environment resulting in the form of negative externalities for the purpose of reducing their adverse effects. Graphic 5 shows the share of direct, indirect taxes and social security contributions as a share of gross domestic product (GDP).

Graphic 5: Direct and Indirect Tax Revenues As Percentage of GDP

Source: OECD detailed tax statistics.

According to the graphic 5 the share of indirect taxes in total tax revenues is increasing dramatically after 1990's. This trend is similar for social security contributions contrary to direct taxation.

OECD also publishes tax wedge data yearly but these statistics are calculated for typical households such as one-earner married couple who have two children. In order to analyze tax revenues in macroeconomic models we must aggregate labor force or capital gainers as a production factor. Average effective tax rates are useful to develop macroeconomic models that evaluate macroeconomic impacts of tax policy.

Calculating average effective tax rates for Turkey is a complicated issue due to limited data availability. In a hypothetical household, members of the family can be related to different part of production factors like capital gains or labor income. These income parts may be included in a single unified income statement, which is declared to tax authority by an individual tax payer or a household.

Fourth section demonstrates methods for calculating tax burdens of countries especially for Turkey. Then we will test our paper's main hypothesis which state that there is a positive relationship between economic integration and increasing tax burden on labor which relatively immobile among countries as an application for Turkey. Finally we will discuss results and make policy recommendations for Turkey's tax policy in sixth section.

3. Literature Review

The relationship between globalization and taxation is examined by academics as an interesting research topic. Empirical results of studies show that there is a complicated association between economic integration and tax on mobile production factors. According to previous studies, tax competition among countries to attract FDI and other kind of investments to their countries, does not exist in selected OECD countries with an agglomeration effect of trade (Baldwin & Krugman, 2004; Borck & Pflüger, 2006). On the other hand some academics argue that there is a significant negative relationship between corporate tax rates and globalization (Bretschger & Hettich, 2005). According to Haufler et. al. (2008) corporate tax rates are decreasing because of tax competition about capital attractiveness relative to labor taxes with an effect of multinational companies.

Aizenman & Jinjark (2009), categorized public revenues as "hard to collect taxes" (VAT, income taxes, sales taxes) and "easy to collect taxes" (tariffs, inflation tax and financial repression). They find that there is a positive correlation between openness and "hard to collect" taxes but this relationship is negative for easy to collect taxes. The higher trade openness gives rise to hard to collect taxes (Aizenman and Jinjark, 2009).

Rodrik (1997) explains the effect of globalization on capital taxation and finds negative correlation between capital taxation and globalization, conversely globalization increases tax burden on labor (Rodrik, 1997). According to Monterio and da Silva (2011) open economies' tax revenues are more sensitive to tax rates compare to less open economies. But European enlargement does not have impact on tax revenues of member states (Monteiro, Brandão, & da Silva Martins, 2011).

According to quantitative analysis of Neumann et. Al. (2009) increasing mobility causes depreciation of tax revenues but the governments are still have enough power to collect revenues. Krogstrup (2004) also states that capital mobility causes tax competition and reduction of corporate tax rates of countries. The higher public expenditures are meeting with the higher labor taxation. Parallel to this result; Bretschger and Hettich (2005) explains that globalization affects capital tax rates negatively with a panel data estimation for 12 OECD countries.

Aizenman and Jinjark (2009), categorized public revenues as "hard to collect taxes" (VAT, income taxes, sales taxes) and "easy to collect taxes" (tariffs, inflation tax and financial repression). They find that there is a positive correlation between openness and "hard to

collect" taxes but this relationship is negative for easy to collect taxes. The higher trade openness gives rise to hard to collect taxes(Aizenman and Jinjark, 2009).

Studies for specific countries such as Czech Republic (Zimmermannova et. Al., 2016) and for India (Sharma and Singh, 2015) show that tax revenues are dependent on growth rates and regional GDP levels. Çulha (2012), concluded that tax revenues in Turkey have been affected by business cycles.

Our first hypothesis is that closer economic integration changes public revenue levels and increases volatility of public revenues. Especially tax revenues that have high degree of mobility cross borders are connected to economic integration process. Our second hypothesis claims that tax revenues, which have been collected from mobilized production factors, are more dependent on economic integration and have higher volatility than immobile factors. We will test these hypotheses with calculating average effective tax rates of labor and capital for Turkey.

4. Measuring Average Effective Tax Rates of Turkey

In order to calculate tax burden of a country or a group of different jurisdictions, different methods have been used by academics. OECD publishes tax revenues to GDP ratio statistics, certain type of tax revenue to total tax revenue ratios yearly and those statistics give deep inside for revenue side fiscal performance of OECD member countries. According to OECD's Revenue Statistics tax revenues are measured by Total Tax revenue divided by gross domestic product (GDP). In northern countries such as Denmark, Norway tax to GDP ratio is very high. Contrary to developed countries, developing countries such as Turkey has lower tax to GDP ratios. In order to analyze tax burden on income factors we need more detailed national account statistics. For Turkey there is no separate statistic for tax burden on labor tax to GDP ratio.

Secondly Mendoza and Tesar (1994) developed a new indicator of tax burden in a country. Devereux and Griffith (2003) analyzed location choice of multinationals by using effective average tax rate (EATR) as an explanatory variable. In this seminal work, Devereux and Griffith developed a new method for EATR and calculated effective marginal tax rate (EMTR) for multinationals' decision of location choice. EMTR is related to investment profitability and multinationals' location decisions.

In our study, we will use tax burden on capital and labor for analyzing the impact of economic integration on tax burdens on production factors. Our calculation is based on

McDaniel (2007) study of measuring average effective tax rates of 15 OECD countries. Mc Daniel (2007) has developed a new formula in order to calculate AETRs. Formula (1) denotes AETR on labor and formula (2) denotes AETR on capital.

Basic Formulas of Mc Daniel (2007);

$$\tau h = \frac{SS + HHTL}{(1 - \theta)(GDP - (TPI - Sub))} \quad (1)$$

$$\tau k = \frac{HHTC + CT + \mu TPI}{(\theta(GDP - (TPI - Sub)) - GOV OS)} \quad (2)$$

τh = average tax rates on labor

SS = Social security contributions

HHTL = Total taxes on income of the households

$(1 - \theta)$ = Share attributed to labor

GDP = Gross domestic product

TPI = Taxes on production and imports

Sub = Subsidies

τk = average tax rates on capital

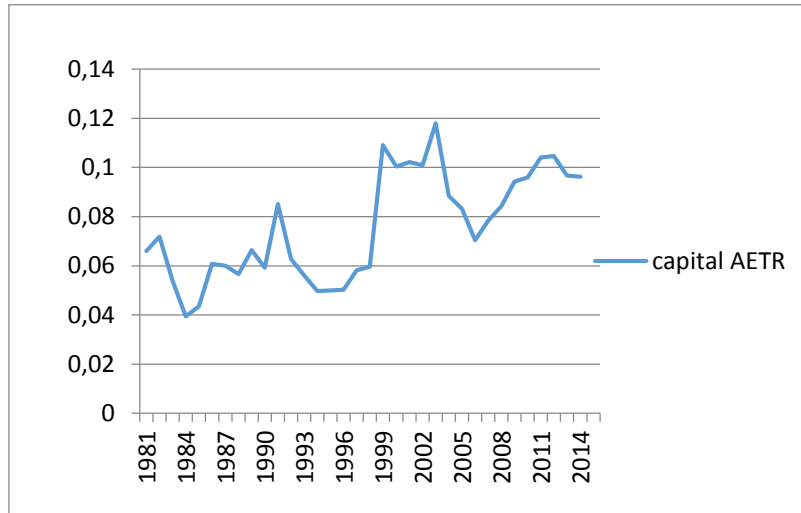
HHTC = Total capital tax revenue collected from household

CT = Corporate Taxes

μ = Share of property taxes paid by other entities (assumed 0)

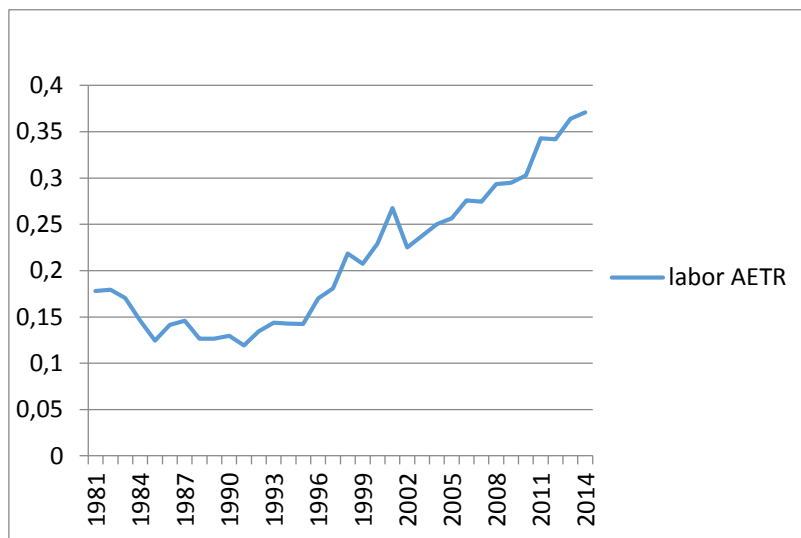
GOV OS = Gross operating surplus earned by the government

Basic assumption of the formula is that the tax rate on household labor income is the same as the tax rate on household capital income since national account statistics are not available. To compute $(1-\theta)$ we should know the operational surplus of unincorporated enterprises (OSPUE). We will use as $(1-\theta)$ International Labor Organization's predictions of labor share of national income of Turkey. Our calculations for Turkey 1981-2014 is shown in Appendix 3. According to our own calculations AETR on labor is increasing but AETR on capital is changing parallel to business cycles and it is more volatile than AETR on labor (Graphic 6 and Graphic 7).

Graphic 6: Average Effective Tax Rate on Capital

Source: Authors' calculations via OECD. Stat.

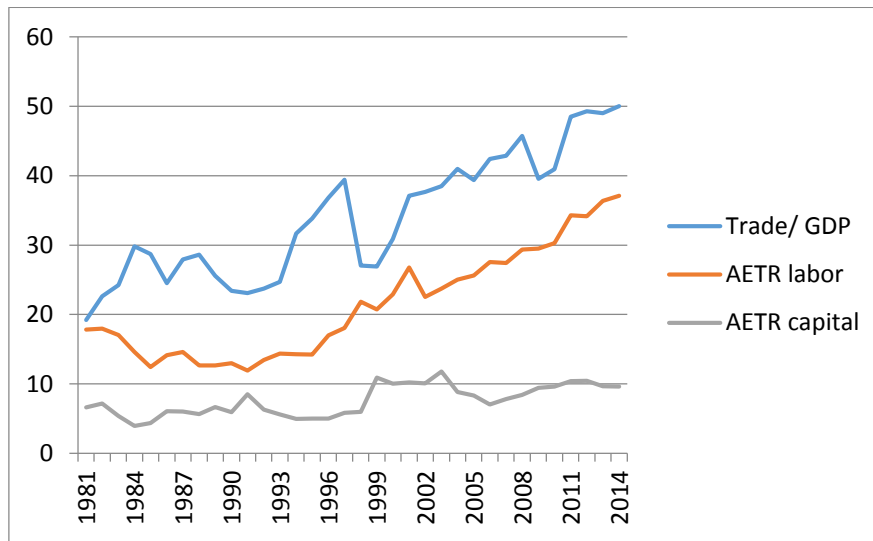
Graphic 7: Average Effective Tax Rate on Labor

Source: Authors' calculations via OECD. Stat.

5. Economic Integration and Average Effective Tax Rates

Globalization gives rise to economic convergence among nations also it changes public revenue systems of countries. Parallel to removing governments' control on capital, taxation of capital movements is more difficult than before. Our results suggest that in Turkey higher economic integration has caused higher tax burdens on labor relative to capital tax burdens. These results are contradicting to EU's inclusive growth target and labor friendly tax policy in order to reach sustainable growth.

As a result of non-parametric analysis we may conclude that consumption part of total tax revenues is increasing since 1980's. This trend also affects labor share of national income indirectly. Decreasing labor share of income and higher consumption taxes give rise to higher average effective tax rates on labor. We have calculated tax burdens on labor and capital based on Mc Daniel (2007) approach which uses Mendoza and Tesar (1994) method. Rising share of consumption taxes, social security contributions and decreasing income share of labor changes tax burden of capital and labor.

Graphic 8: Correlation Between Trade Openness and Average Effective Tax Rates

Source: World Trade Organization and World Bank GDP estimates, Author's calculations.

Simple correlation coefficient for AETR labor and trade/GDP is 0.86 which means strong positive correlation between economic integration and AETR on labor. For AETR on capital and trade relationship is (0.54). Theory suggests that high mobilized income factor is less dependent on economic integration. High positive correlation among AETR on labor and trade volume shows us immobile production factor is more related to economic integration than it is on mobile income factor.

These results are similar for KOF economic globalization index. Higher economic globalization increases tax burden on consumption and labor. The correlation coefficient for AETR on labor and KOF economic globalization index is 0.62 and it is 0.52 for AETR on capital. Since KOF economic globalization index includes some trade restriction measures the correlation coefficients for KOF index are lower than it is for trade/GDP indicator.

6. Conclusion and Policy Recommendation

Despite limits of Turkish statistical data we have estimated AETR on labor and capital with current national account statistics. With the new publication of these statistics by Turkish National Statistics Agency, we will update these rates. Especially GDP estimations with income approach is crucial for calculation AETRs.

According to our estimations with limited data, there is a strong positive correlation between trade to GDP ratio, which is an important economic integration indicator, and labor tax burden in Turkey. As a result of non-parametric analysis we may conclude that consumption part of total tax revenues is increasing since 1980's. Immobile production factor, labor is affected by globalization with high tax burden. This trend also affects labor share of national income indirectly. Decreasing labor share of income and higher consumption taxes give rise to higher average effective tax rates on labor. Turkish income tax system is progressive but it is not enough in providing equal income distribution system.

Turkish accession to the EU process continues along with trade liberalization policy and consequently with economic globalization. Turkish economic integration to the EU and to other parts of global economy, have also changed Turkish tax system significantly. Because of global trend of increasing debt burdens, countries started to finance their increasing public expenditures with indirect taxes such as VAT and excise tax. Although these consumption taxes are easy to collect, indirect taxes create distortions in economy. Moreover these type of taxes cause unfair income distribution.

In the case of Turkey, as a result of globalization the share of consumption taxes is increasing in total taxation and this process resulted with higher tax burden on labor indirectly. AETR on capital is changing more rapidly with business cycles but there is no strong evidence of higher tax burden on capital. Since computation of corporate taxes are more complicated and there are a lot of loopholes in an economic depression capital tax revenues may depreciate rapidly. But labor taxation is more independent from business fluctuations.

EU's inclusive and sustainable growth policy suggest that more labor friendly taxation is a suitable policy for member states. Turkey should apply more effective consumption taxes such as sugar tax and carbon based taxation and reduce labor tax burden by implementing

efficient income tax and benefit system. Increasing the efficiency of social security system will also help ensuring more labor friendly tax system.

References:

Aizenman, J., & Jinjaraç, Y. (2009). Globalisation and Developing Countries – a Shrinking Tax Base? *Journal of Development Studies*, 45(5), 653–671.

Bretschger, L., & Hettich, F. (2005). Globalization and International Tax Competition: Empirical Evidence Based on Effective Tax Rates. *Journal of Economic Integration*, 530–542.

Çulha, A. A. (2012). Türkiye'de Vergi Gelirlerinin İktisadi Döngülere Duyarlılığı. *Ekonomi Notları*. 2012-34. TCMB.

Dreher, Axel (2006): Does Globalization Affect Growth? Evidence from a New Index of Globalization, *Applied Economics* 38, 10, 1091-1110.

Dreher, Axel, Noel Gaston and Pim Martens (2008), Measuring Globalisation – Gauging its Consequences (New York: Springer).

Globalization.kof.ethz.ch. (2017). *KOF Index of Globalization*. [online] Available at: <http://globalization.kof.ethz.ch/query/> [Accessed at:30 Jan. 2017].

Haufler, A., Klemm, A., & Schjelderup, G. (2008). Redistributive Taxation, Multinational Enterprises and Economic Integration. *European Journal of Political Economy*, 24(1), 249–255.

Krogstrup, S. (2004). *Are Corporate Tax Burdens Racing to the Bottom in the European Union?* EPRU Working Paper Series. Retrieved from <http://www.econstor.eu/handle/10419/82018> [Accessed at: 26/11/2016].

McDaniel, C. (2007). Average Tax Rates on Consumption, Investment, Labor and Capital in the OECD 1950-2003. *Manuscript, Arizona State University*, 1960–2004.

Mendoza, E. G., Razin, A, & Tesar, L.L. (1994). Effective Tax Rates in Macroeconomics Cross-Country Estimates of Tax Rates on Factor Incomes and Consumption. *Journal of Monetary Economics* 34, 297-323.

Neumann, R., Holman, J., & Alm, J. (2009). Globalization and Tax Policy. *The North American Journal of Economics and Finance*, 20(2), 193–211. <https://doi.org/10.1016/j.najef.2009.02.001> [Accessed at 26/11/2016].

OECD detailed tax statistics, Data extracted on 30 May 2016 from OECD.Stat.

OECD, Revenue Statistics 2015 / Statistiques des recettes publiques 2015 - © OCDE 2015.

Sharma, P., & Singh, J. (2015). Determinants of Tax-Revenue in India: A Principal Component Analysis Approach. *International Journal of Economics and Business Research*, 10(1), 18–29.

Unlukaplan, I., & Arisoy, I. (2010). *Turkiye Ekonomisi için Efektif Vergi Oranlarının Hesaplanması*. Discussion Paper, Turkish Economic Association. Retrieved from <http://www.econstor.eu/handle/10419/81679> [Accessed at 26/11/2016].

Üngör, M. (2014). Average Effective Tax Rates on Consumption for Turkey: New Data and a Comparative Analysis. *CBT Research Notes in Economics*. 2014-02. TCMB.

World Trade Organization and World Bank GDP estimates.

Zimmermannova, J., Skalickova, J., Siroky, J. (2016), What Can Tax Revenues Tell us about the Economic Activity of Regions? *Economics and Sociology*, Vol. 9, No 1, 114-128.

Appendix 1. KOF Index of Globalization, Turkey

	economic globalization	actual flows	restrictions	social globalization	political globalization	overall globalization index
year	a	ai	aii	b	c	index
1970	29.42	14.74	44.09	20.92	56.83	33.73
1971	29.53	14.96	44.09	20.70	57.62	33.91
1972	29.53	14.96	44.09	20.56	58.66	34.14
1973	29.53	14.96	44.09	20.31	59.44	34.26
1974	29.64	15.18	44.09	20.02	60.45	34.47
1975	29.39	14.70	44.09	19.76	61.24	34.50
1976	29.79	15.49	44.09	20.84	62.04	35.26
1977	29.79	15.49	44.09	21.57	63.08	35.82
1978	30.08	16.07	44.09	21.86	62.99	36.00
1979	30.88	17.66	44.09	22.57	61.91	36.25
1980	32.43	20.77	44.09	23.17	60.55	36.66
1981	33.21	22.04	44.37	23.69	60.19	37.03
1982	34.92	24.63	45.21	23.99	58.29	37.23
1983	35.69	25.62	45.77	24.31	61.00	38.36
1984	37.09	27.31	46.88	26.28	61.30	39.67
1985	38.12	28.51	47.72	27.41	62.37	40.75
1986	38.50	29.28	47.72	36.74	62.92	44.51
1987	38.92	29.85	48.00	38.11	61.27	44.72
1988	42.23	36.18	48.28	38.42	74.14	49.52
1989	41.79	35.29	48.28	38.64	71.08	48.61
1990	39.50	30.44	48.56	34.72	70.79	46.26
1991	43.15	31.73	54.56	34.87	77.13	49.34
1992	46.25	33.13	59.36	40.14	77.37	52.47
1993	48.46	33.52	63.41	41.07	82.73	55.06
1994	56.14	42.57	69.70	43.14	87.37	59.82
1995	57.50	38.67	76.33	44.45	87.55	60.84
1996	58.29	40.17	76.42	46.51	85.04	61.20
1997	58.76	42.22	75.29	48.65	86.37	62.53
1998	55.01	35.38	74.63	48.31	85.83	60.93
1999	57.02	40.18	73.86	48.65	86.85	62.05
2000	56.85	40.88	72.82	50.14	88.06	62.87
2001	58.41	49.86	66.96	50.97	89.33	64.08
2002	56.24	45.17	67.31	49.50	89.59	62.83
2003	58.79	44.49	73.10	49.10	89.59	63.59
2004	61.11	43.28	78.94	49.85	89.47	64.66
2005	62.22	45.46	78.99	64.38	89.47	70.47
2006	58.83	47.47	70.20	63.78	90.22	69.25
2007	60.10	50.33	69.86	64.96	87.63	69.43
2008	55.45	43.54	67.36	66.51	92.45	69.68
2009	58.76	49.24	68.28	66.57	92.48	70.88
2010	56.28	47.12	65.44	66.74	92.48	70.06
2011	53.39	46.93	59.86	67.37	92.50	69.28
2012	55.91	51.25	60.57	67.51	92.75	70.29
2013	55.42	49.41	61.43	67.23	92.53	69.95

Appendix 2. OECD Detailed Tax Statistics of Turkey (% of GDP)

Year	Social Security Contributions	Direct Taxes	Income Taxes	Individual Taxes	Corporation Taxes	Indirect Taxes
1980	1.89	7.67	6.94	5.84	0.56	3.84
1985	1.65	4.80	4.27	3.18	1.09	5.09
1990	2.93	5.33	4.99	3.99	1.00	6.65
1995	2.03	5.26	4.75	3.62	1.13	9.49
2000	4.53	7.90	7.13	5.37	1.76	11.74
2001	5.62	8.17	7.53	5.75	1.78	12.32
2002	4.87	6.81	6.10	4.34	1.76	12.94
2003	5.40	6.99	6.14	4.08	2.07	13.55
2004	5.75	6.06	5.32	3.58	1.75	12.27
2005	5.44	6.10	5.29	3.57	1.72	12.71
2006	5.49	6.17	5.29	3.82	1.47	12.87
2007	5.22	6.62	5.72	4.09	1.63	12.24
2008	6.06	6.66	5.78	4.00	1.78	11.50
2009	6.05	6.82	5.93	4.04	1.89	11.77
2010	6.52	6.64	5.58	3.68	1.90	13.03
2011	7.76	6.97	5.84	3.76	2.08	13.10
2012	7.51	7.20	6.04	3.99	2.05	12.93
2013	8.04	7.29	5.93	4.07	1.85	13.98

Appendix 3. Calculations of Turkey's AETRs

Year	KOF Index	Trade/ GDP	AETR labor (%)	AETR capital (%)
1981	33.21	19.19481438	17.81025706	6.604002873
1982	34.92	22.60236859	17.94984046	7.191841801
1983	35.69	24.25975558	17.04570023	5.385585171
1984	37.09	29.8233489	14.59544256	3.94779675
1985	38.12	28.70679683	12.44804897	4.3525786
1986	38.5	24.51140603	14.13429331	6.080060283
1987	38.92	27.93073404	14.591144	6.000029862
1988	42.23	28.61441364	12.6573611	5.660991919
1989	41.79	25.58908261	12.65548932	6.645914492
1990	39.5	23.4018237	12.9610215	5.918491432
1991	43.15	23.08971557	11.93794421	8.515475872
1992	46.25	23.72094299	13.46296896	6.27084758
1993	48.46	24.70836718	14.383266	5.611917008
1994	56.14	31.65961087	14.28512199	4.969501868
1995	57.5	33.8352548	14.24962752	4.994903221
1996	58.29	36.83746822	17.00798755	5.019796127
1997	58.76	39.41324745	18.06559493	5.815097307
1998	55.01	27.06962189	21.83026037	5.958167103
1999	57.02	26.93037206	20.72685786	10.91288824
2000	56.85	30.8657244	22.91515831	10.04430618
2001	58.41	37.10767199	26.75683015	10.21720445
2002	56.24	37.67741012	22.51906059	10.08578061
2003	58.79	38.4788645	23.73164598	11.79151581
2004	61.11	40.97930138	25.03554455	8.84351303
2005	62.22	39.39087817	25.63528043	8.318969851
2006	58.83	42.40176302	27.58412197	7.038039208
2007	60.1	42.85440251	27.43956438	7.832879537
2008	55.45	45.73101781	29.35310019	8.428437939
2009	58.76	39.55243394	29.47847797	9.42103163
2010	56.28	40.95194673	30.29180635	9.596978263
2011	53.39	48.49906802	34.28720721	10.40748451
2012	55.91	49.31233046	34.16904507	10.46682585
2013	55.42	49.00911264	36.39221987	9.673793219
2014	-	50.0486392	37.09705533	9.621561757

HİBRİT İŞ ÖZELLİKLERİ ÇERÇEVESİNDE MAVİ YAKALI ÇALIŞANLARIN İŞ MOTİVASYONU VE İSRAFIN ÖNLENEREK KAYNAKLARIN VERİMLİ KULLANILMASI

Doç. Dr. Levent ÇİNKO*
Dr. Tayfun UTAŞ**

Özet

Araştırmada hibrit iş özellikleri kuramı çerçevesinde “stres” ile “bağlılık” olgusu birleştirilerek işçi, operatör, mavi yakalı ve yan sanayi çalışanlarının motivasyonunu ölçmek amacı ile Türkiye’de en iyi üretim pratiklerine sahip işletmelerde rastgele seçilmiş 479 kişi ile anket çalışması yapılmış ve “yan sanayi çalışanı olması”, “iş tanım farklılıkları” ve “çalışma yılı” ile “motivasyon” arasında önemli bir ilişki bulunmuştur. Bakım-onarım, üretim, kalite-depo çalışanlarının sırasıyla motivasyon derecelerinin azaldığı, hibrit iş özellikleri kuramı ve diğer değişkenler ile motivasyon arasında güçlü bir ilişki saptanmıştır. Çalışma sonuçlarıyla algoritma denemesi yapılmış, öz yeterlik, özerklik, geribildirim, bağlılık ve strese anket sonuçlarına göre motivasyon derecesi hesaplanarak en yüksek dereceye bakılmıştır. Farklı hesaplama yöntemlerinde motivasyon derecesi 0.78’den (en yüksek: 1.00) aşağı düşmemiştir. Stresin motivasyonu azaltıcı etki yaptığını göz ardı etmemek gerektiği ortaya çıkmıştır.

Çalışmada hibrit iş özellikleri kuramı ve ona etki eden değişkenlerin mavi yakalıların motivasyonuna etkisinin oldukça yüksek olduğu saptanmıştır. Motivasyon olgusunun “vererek” değil, “üreterek” de olabilirliği sınanmış ve rekabette üstünlük, işte verimlilik ve hayatta mutluluk için motivasyon kaynağının günlük aktiviteler olduğu görülmüştür.

Motivasyon artışının sonucu olarak çalışanların çalışma verimini arttırarak kaynakların verimli kullanılması sağlanmıştır.

Anahtar kelimeler: hibrit iş özellikleri, stres, örgütsel bağlılık, motivasyon, öz yeterlik, özerklik, geribildirim, yalın üretim, mavi yakalı çalışan, Verimlilik

Jel Kod: J28, L60, L68

Abstract

This study combines stress and relatedness within the framework of hybrid job characteristics theory to measure the motivation of laborers, operators, blue collar and ancillary workers. Results of survey with randomly selected 479 people in leading industrial corporations in Turkey showed a strong correlation between the workers’ motivation and being an ancillary industry worker, differences in job description and years of work. Findings showed a decreasing motivation in maintenance, repair, production and quality-store workers, respectively; a strong link between motivation and hybrid job characteristics theory with other variables. An algorithm experiment was conducted with obtained results. The motivation degree was calculated with the results of survey on self-efficacy, autonomy, feedback, relatedness and stress, and the highest degree was analyzed. Different calculation methods showed the degree of motivation as 0.78 (max. 1.00). Study reveals the need not to disregard the mitigating impact of stress.

* Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Y.O. Bankacılık Bölümü, leventcinko@marmara.edu.tr

** Dr., Yatırım ve Üretim Müdürü

The impact of hybrid job characteristics theory and other variables on the motivation of blue-collar workers was found to be quite high. The possibility of motivation by “producing”, rather than “giving” was tested and simple daily activities were found to be the source of motivation for successful competition, productive work and happy life.

As a result of this activities Sources is decreased. It had provided economic advantage for firm to reduce unit cost.

Keywords: hybrid job specifications, stress, relatedness, motivation, self-efficacy, autonomy, feedback, lean manufacturing, blue collar workers

Jel Code: J28, L60, L68

GİRİŞ

Günümüz gelişen sanayi kavramı içerisinde çalışanların önemi bir kez daha artarak işletmeler için vazgeçilmez unsurlardan biri haline almıştır. Çalışanların kurumlara bağlılık adı altında kurum kültürü oluşturmaya başladıkları ve bu bakış açısı da firmalar ile çalışanları arasında etkileşimi sağlaması anlamında adım atılmasını zorunlu hale getirmiştir. Buradan hareketle günümüz sanayi sektöründe çalışan özellikle mavi yakalı diye tabir edilen işçi sınıfı çalışma ortamları içerisinde işleriye ilgili taleplerde bulunmaya başlamışlardır. Daha modern bir bakış açısıyla daha organize bir iş ortamı yaratmak da firmaların vazgeçilmezi haline gelmiştir.

Organizasyon açısından incelediğimizde çalışma koşullarında geçerli olan insan merkezli sistemler dizini entegrasyondan bilgiye, motivasyondan yönetime doğrudur. Entegrasyon sonucu doğan bilgi ihtiyacı ile birlikte, yönetim erkinin etkisi ile insan harekete geçer. Olumlu veya olumsuz davranış biçimini motivasyon olarak adlandırılır. Bu kavram, günümüz iş dünyasının önceliklerindedir. Bir iş yapabilmek için kaynak sahibi insanın mutlu, işini seven, şirket hedefleri ile kendi hedeflerini içselleştirmiş ve şirketine bağlı bir çalışan olması ön şart konumundadır.

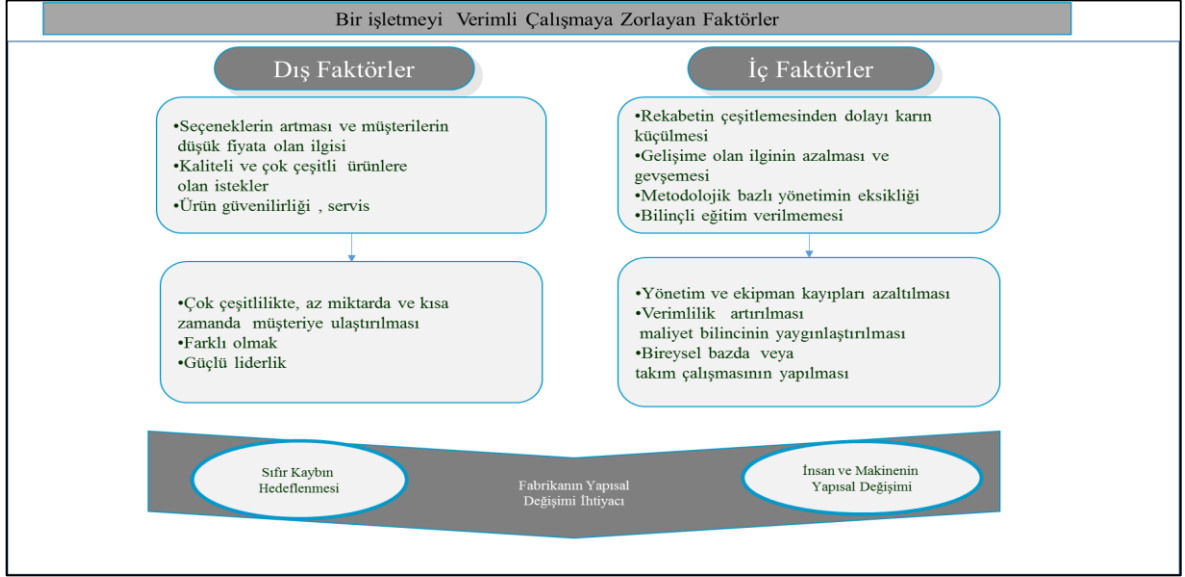
Ancak bu süreç, basit bir dizinin rasyonel ilerlemesi ile devam etmemektedir. Birçok sistem veya basit bir insan davranışı katı çerçeveler dâhilinde esnetilemeyen kavramlarla sınırlandırıldığından bütüncül yaklaşım sunamamaktadır. Bu bütüncül yaklaşımı açıklamak için tek düze kavram, tek kuram hatta iki boyut bile yetmeyebilir. Zira birçok şey basitten karmaşık bir yapıya doğru ilerlemektedir. Karmaşık görünen durumların izahında geleneksel tek yönlü ve tek boyutlu açıklamalar başarısız olmuştur. Onların yerini disiplinler arası çalışmalar gibi, karma, melez denilen hibrit kavrama uygun yapılar yer almıştır. Bunun nedeni, beklenen sonuçların olmaması durumunda açıklanamayan farklı faktörler sonucu olduğudur.

Bu çalışmada hibrit iş özellikleri kuramı çerçevesinde insan kavramı değerlendirilmesi yapılacak, diğer bakış açısıyla üretimde bulunan mavi yakalı çalışanların çalışma ortamları içerisinde yapılacak iyileştirmelerin hem üretime nasıl yansıdığına bakılacak hem de kişilerin performansına nasıl etkiler yarattığı konusunda model oluşturularak analitik çözümlenmelerde bulunulacaktır.

1.HİBRİT İŞ ÖZELLİKLERİ KURAMI

Günümüz dünyası insan merkezli dünya haline gelmiştir. Evde, okulda ve iş yerinde üretilen fikirler, uygulanan politikalar, stratejiler ve aktiviteler bu yöndedir. Bunun sebebi ise değişen rekabet koşullarıdır. Aşağıda Şekil 1'de görüldüğü gibi, bir işletmeyi verimli çalışmaya zorlayan dış ve iç faktörler vardır.

Şekil 1. İşletmeyi Etkileyen Faktörler

Kaynak: Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Müşteri beklentilerinin değişmesi sonucu gelişen rekabet koşullarında işletmeler kalite, maliyet ve hız faktörlerini dikkate almak durumundadırlar. Bu koşullarda yürütülen süreçlerde birçok kayıp yaşanmasına rağmen işletmeler bu kayıpları görememektedirler.

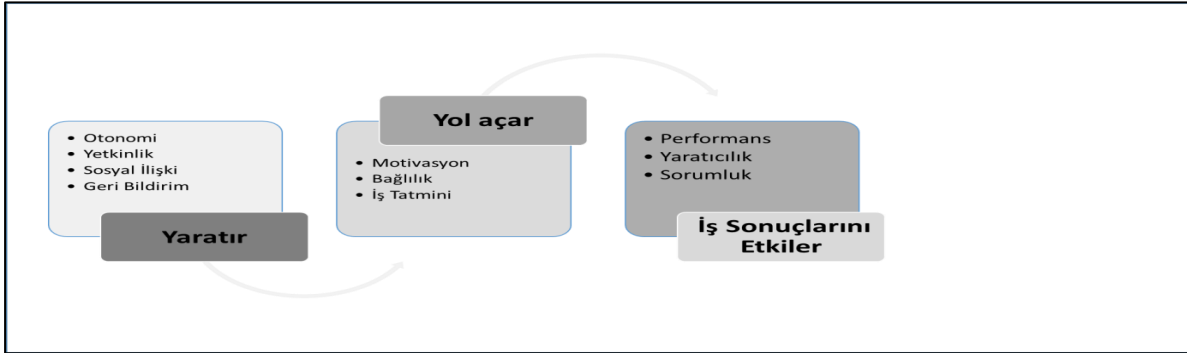
Günümüzde üretim sistemleri daha karmaşık hal almış ve bilgiye olan ihtiyacı öne çıkarmıştır. Makineler en son teknolojiler ile donatılmış olup birçok disiplin bir arada sunulmaktadır. Kaynakların kullanımı için kullanıcıların yüksek seviyede bilgi sahibi olmasına ihtiyaç vardır. Ancak süreç içindeki insan sadece araç konumundadır. Geleneksel anlayış bu iş kollarında insan yönetiminin hiyerarşik olması gerekliliğinden yola çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak, emekli askerler ve öğretmenler iyi bir yöneticidirler ve bu bir strateji modeli olarak benimsenmiştir. Bunun amacı da insan kaynağını disipline etmektir. Kaynakların verimli kullanılmasına yönelik zorlayıcı etkilerin sonucunda, üreticiler iç faktörlerin önemini anlamış ve şirketlerin uzun dönem ayakta kalabilme başarısının anahtarı olan insan faktörünün önemli bir değer olduğu sonucuna varmışlardır. Ancak bazı küçük çaplı şirketler veya aile şirketleri niyetlerinin değişmesine rağmen geleneksel uygulamaları devam ettirme eğilimindedirler. Profesyonel yönetici çalıştırdıklarına rağmen böyle şirketlerin dönüşümü yavaştır, çünkü yöneticiler yönetim anlayışlarını duygusal ilişki olarak tarif etmektedirler (Baltaş, 2010).

1.1. Mükemmel Yaklaşım

Son dönemlerde “operasyon mükemmelliği” kavramı literatürde yerini almıştır. Bu kavramın ana teması, şirketlerin yukarıdan aşağıya yönetim anlayışı ile uzak görüşlülük, değerler ve standartlaşma olarak özetlenmektedir. Onun diğer modellerden farkı, “uyum ve fonksiyon temelli iyileştirmeler” diye açıklanmaktadır. Son yıllarda birçok alanda yapılan araştırmalarda “en iyi işletme” olarak seçilen işletmelerin önceliği maliyet azaltıcı stratejilerde olduğu görülmüştür.

Bazı işletmeler insan faktörünü ön plana çıkartan Japon menşeli Motivasyon ve Bağlılık sistemlerini benimsemişlerdir. Ancak yalın felsefelerini strateji olarak benimseyen şirketler, Motivasyon ve Bağlılık felsefesinin temel anlayışları yerine bazı görsel unsurları ön plana çıkartmışlardır. Örneğin, bazı fabrikalar sabah sporları ile verimliliği artırmayı düşünmüşlerdir. Hâlbuki işin felsefesi ise üretimde çalışanların karar mekanizmalarına adım adım girmesi ve özerklik yönetimin başarmasına dayalı olmasıdır. “Toplam bakım yönetimi” felsefesi basitçe açıklanacak olursa, “insan gelişimi, süreçte takım gelişimi ve tüm işletmenin geneline yayılma” felsefesidir.

Şekil 2: Toplam Bakım Yönetimi

Kaynak: Şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Yeni yaklaşımların konusu insan olunca, insan psikolojisi, davranış biçimleri gibi insan ile ilgili başka girdilerin de incelenmesi önemlidir. Bunlardan en önemlisi, yönetim becerisi olarak görülen yetkilendirme ve özerklik, iş özellikleri kuramı günümüzün önemli yönetim araçlarındandır.

İnsan, birçok farklı değişken sonucu olumlu veya olumsuz etkilenmektedir. Hibrit kavramının sözlük anlamı pozitif bir kavram olarak, günümüzde ortak tanım olarak “sürdürülebilir yedek enerji” olarak tanımlanmaktadır. Tezimizin de ana konusu motivasyonun olumlu yanını incelemektedir. Bu nedenle motive olmuş bir insan ile hibrit kavramının olumlu anlamda düşünülmesi gerekmektedir. Birçok farklı faktörlerden etkilenen insan motive olmayacağını düşündüğümüz durumda bile motive olabilecek iç enerjiye sahiptir.

1.2. Hibrit Teori

Hibrit teori enerjisini, tükenen faktör yerine farklı bir değişken faktörden almaktadır. Hibrit kavramı geleneksel teorilerin yetersiz kaldığı, değişen şartlara ayak uyduramadığı ya da

tarafların katı tutumları yüzünden ortaya çıkan uyumsuzluğu gideremediği, yeni olguları açıklayamadığı durumlara uygun düşen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavram olarak esnek bakış açısı sunmaktadır. Örnek olarak, hiyerarşik bir örgüt kültüründe motive olan birçok insan görebilirsiniz. Kısa ve uzun dönem olarak incelenmesi gereken bu durumun altında bağlılık gibi bir faktörün etkileri var olduğu söylenebilir.

Bahse konu olan tüm gelişmeler ışığında ve üretim sektöründe yöneticiliğin verdiği tecrübeye dayanarak yapılan çalışmanın amacı, tüm bu değişimleri dikkate alarak bilinmeyen faktörleri azaltmak amacı ile hibrit olarak tanımlanan iş özellikleri kuramına etki eden iki bağımsız değişken olan “stres” ve “bağlılığın” etkisini ölçmektir. Çalışmanın ana konusu ise belirlenmiş hibrit kuram çerçevesinde, üretim sektörünün çeşitli safhalarında iş yapan mavi yakalı çalışanların arzu edilen faaliyetlere katılması için gerekli motivasyonun nasıl sağlanacağına uygulamalı olarak görülmesidir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesi olarak iş özellikleri kuramı seçilmiştir. Bu kuram ortaya çıktığı andan itibaren üzerinde araştırma yapılmış ve karşıt kuramlar da ortaya atılmıştır. Hackman ve Oldham tarafından geliştirilmiş iş özellikleri modeli bazı araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir. (Aşan, 2001) Mesela, Medcof (1995), bu kuramın görev bütünlüğü ve geribildirimle psikolojik ilişkiler arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Araştırma sonuçları modeli bütünü itibari ile desteklemekle birlikte istatistiki açıdan anlamlı bulmamışlardır. Geçmiş yılların kuramları ile yeni yüzyılın ihtiyaçlarına yönelik faktörlerin oluşması ile ana kuram içinden bazı faktörler çıkarılmış, ancak farklı faktörler eklenmiştir. Bunun sonucunda, Şekil 3’de gösterildiği gibi, kendi içinde ek enerji içeren ve melez olarak adlandırılan hibrit enerji modeli oluşturulmuştur.

Şekil 3. Hibrit İş Özellikleri Kuramı Yapı Taşları

Kaynak: Şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Geleneksel iş özellikleri modellerinden farklı olarak kurgulanmış ve aşağıda Şekil 2’de çizimi sunulan hibrit iş özellikleri modeli, beraber çalışan iki ayrı güç kaynağı olan motivasyon ve bağlılıktan oluşmaktadır. Bu ikisi aynı zamanda birbirinin takviyesi ve yedeğidir. Bir çalışan iki farklı yoldan gelen güç kaynağıyla beslendiğinde gücüne güç katar, bir güç kaynağı yenilenirken bir diğeri çalışana güç verir. İşte çalışanın motivasyonu eksildiğinde bağlılığı sayesinde işe devam eder. Aynı şekilde, bağlılığı zayıfladığında motivasyon ona destek olur ve güç verir.

Aşağıda Şekil 4’de hibrit modelin nasıl çalışacağı temsil edilmektedir. Şekilde görüleceği üzere bağlılık değişkeni hibrit modelin yedek motorudur.

Şekil4. HibritGüçKaynağı: Motivasyonve Bağlılık

Kaynak: Şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

- Stres

İş stresi, çalışanın iş süreçlerine devam ederken gerek işin kendine özgü yapısından gerek çalışanın kendi kişiliğinden kaynaklanan bir uyumsuzluk ve buna karşı verdiği tepki olarak tanımlanabilir. Bu tepki içsel kaynaklı olup öğretilen bir bilginin sonucu olarak ortaya çıkmamaktadır, çünkü tarihsel bir gelişimi vardır. (Şenyiğit, 2004).

- Bağlılık

Bağlılık tanımının birden çok tarifi olabilir. Örgütsel bağlılık, çalışanın örgütüne karşı hissettiği bağın gücünü ifade etmektedir. Örgütsel bağlılık duygusunun, örgütsel performansı pozitif yönde etkilediğine inanılmakta, bu çerçevede, örgütsel bağlılığın işe geç gelme, devamsızlık ve işten ayrılma gibi istenmeyen sonuçları azalttığı, ayrıca ürün veya hizmet kalitesine olumlu yönde katkıda bulunduğu ileri sürülmektedir.

Öz yeterlik ise değişen çalışma koşullarında kişinin daha çok iş yapması ve çok yönlü olması sonucu kişiden beklenen işe karşı tutumu ve yapabilme inancıdır. İnsanların doğruyu yapmak yerine insana göre neyin doğru olduğu konusu daha önceliklidir. Kişinin iş için sahip olduğu beceriye olan inancı kişinin kendi içsel cevabıdır. Bilgi beceresi az olup inancı yüksek, bilgisi çok olup inancı düşük çalışana rastlamak mümkündür.

Tüm bu içsel farklılıklar çerçevesinde iş özellikleri kuramına giren bağlılık faktörünün hibrit iş özellikleri kuramına dönüşmesi sonucu, hibrit kavramına uygun çalışanın motivasyona ek yedek motor güç konumundadır. Motivasyon düşüklüğü olan çalışanın motivasyonuna olumlu etki yapar.

Bu çalışma kapsamında, iş özellikleri kuramı çerçevesine temellendirilip yapılandırılan ve Motivasyon ve Bağlılık uygulamalarından olan 5S, Toplam Verimli Yönetim (TPM), Üretim Mükemmelliği (ManEx) uygulamaları ile genişletilen yaklaşımların, işletmelerde oluşturacağı farkın ve çalışanlardaki iş özerkliği, öz yeterlik, iş stresi, geribildirim, motivasyon, örgütsel bağlılık değişkenleri, üzerindeki etkiler ile bu değişkenlerin aralarındaki

ilişkilerin uygulamada oluşturduğu etkileri 479 mavi yaka ve yan sanayi çalışanları açısından araştırılmıştır.

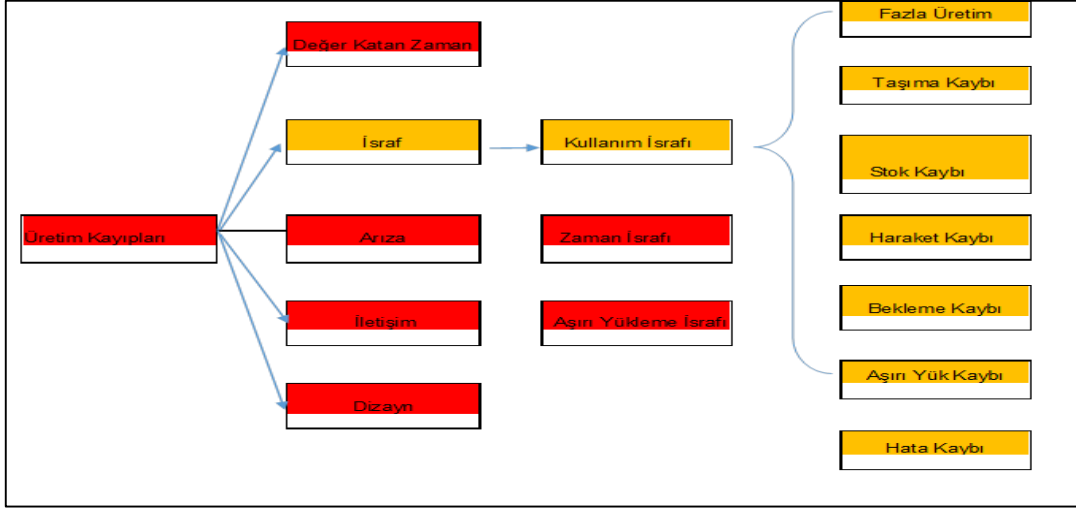
Mavi yakalı personelin verimlilik ve performansını artırıcı faktörler sektör ve çalışanların niteliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Objektif değerlere yakın bir sonuç alabilmek için sektörler ve yöreler bazında araştırmaların yapılması gerekmektedir. Çalışmanın evren ve örneklem grubunun belirlenmesinde bu yaklaşım dikkate alınmıştır.

1. Motivasyon ve Bağlılığın Ekonomik Faydaları

Hibrit iş modeliyle çalışanların motivasyonlarını artırılarak çıktılarının faydaya dönüşmesini sağlanmaktadır. Bu sayede işin kalitesi yükselmekte iş kazaları ve iş değiştirme oranları, işe gelmeme gibi çıktılar önemli derecede azalmaktadır. Bu sayede ekonomik faydaya dönüşmektedir. Maliyeti düşürmek işletmelerin rekabet ortamında başarılı olmalarını sağlamaktadır. İş modelleri üretim faktörlerinin hepsini en verimli ve etkili bir şekilde değerlendirmekle beraber, insan faktörü üzerine odaklanmaktadır. Bu durum üretim giderlerini direkt düşürür, kaliteli ürün müşteri memnuniyetinin artırılmasını sağlar, müşteriler kendilerine daha uygun, daha kaliteli, daha ucuz ürün ve hizmetleri temin edebilmesini sağlar. Piyasa koşullarına uyum esnekliği artırır, nakit akışını hızlandırarak Firma kârlılığı ve rekabet gücünü arttırmaktadır.

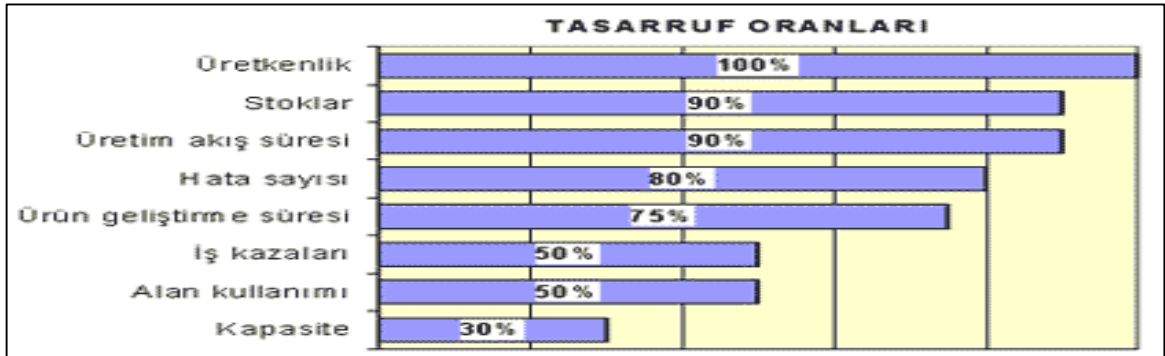
Motivasyon ve Bağlılık sisteminde, pazardan gelebilecek hedefleri anında karşılayabilmek için üst kademe yöneticilerden işçilere ve tedarikçilere kadar herkesin çalışması bir bütün olarak birleştirilir. Diğer bir ifadeyle, insanların çalışma şeklini değiştirir. Yalın Yaklaşım sonucu her şeyden önce herkesin "sistemin bütünü" görmesini sağlayacak ortak bir dil oluşturur ve sistemin bütününe etkisine göre iyileştirmeler yapar. Üretimde iyileştirme felsefesi motivasyonu yüksek insanlarla başarılı olmaktadır. Motivasyon ve Bağlılık ilgili tüm tarafların kazandığı bir çalışma tarzını mümkün kılmaktadır. Tek tek firmaların kârlılığı katlanarak artmakta; işçiler sadece yüksek ücret değil, ama onun yanı sıra kararlara otonomi katılım, çok yönlü beceriler sağlamaktadır.

İşletmelerde kayıplar aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir. Bu kayıplar işletmelerin dönüştürme maliyeti ile direkt ilişkilidir. Kayıpların ve israfların azaltılması için bilgi seviyesi yüksek , otonomi bilincine ulaşmış ve işletme hakkında bilgi sahibi çalışanlara ihtiyaç bulunmaktadır. Hibrit iş modeli, yalın üretim sisteminin kurulmasında ve geliştirilmesinde temel model olmuştur. Birçok iyileştirme modelleri yalın üretim modeli ile birlikte yürütülmektedir. Model içinde kullanılan araçlar çalışmanın uygulama kısmındaki çalışmaları kapsamaktadır. Yapılan araştırmada modelin iş sonuçlarına etkisi ölçülmüş sonuç olarak motive olmuş çalışanın iş süreçlerine sıkı bir şekilde bağlı olduğunu tespit edilmiştir.

Şekil 5: Üretim Kayıpları Süreci

Kaynak: Şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

TPM , Six Sigma , Yalın Üretim'i uygulayan şirketlerin deneyimi üretim akış süresinde %90 azalma, üretkenlikte %100 artış, stoklarda %80 azalma, ürün geliştirme süresinde dört misli hızlanma ve kapasitede %30 artış sağlanabildiğini göstermektedir. Ekonomik faydalar aşağıdaki gibidir.

Grafik 1: Tasarruf Oranları

Kaynak: McKinsey, Türkiye Verimlilik ve Büyüme Atılımının Gerçekleştirilmesi Raporu, <http://www.inovasyon.org/getfile.asp?file=mckinsey.raporu.pdf>. Erişim Tarihi: 11.02.2017

McKinsey Global Institute tarafından yapılan "Türkiye Verimlilik ve Büyüme Atılımının Gerçekleştirilmesi" araştırmasının bulgularına göre Türkiye'de tarım dışı ekonomide işgücü verimliliği ABD'nin %40'ı kadardır. Geleneksel firmalara göre 2,5 misli üretken olan modern firmalarda bile mevcut işgücü verimi, sektördeki en iyi ülkeye oranla %62 düzeyindedir. Ülkenin mevcut koşulları içinde yapılabilecek iyileştirmelerle kolaylıkla %95 düzeyine çıkarılabilir. İş gücü verimliliği ile kişi başına düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) arasındaki güçlü korelasyon dikkate alındığında potansiyel verimlilik düzeyinin yakalanması ile 2015 yılında kişi başına GSYİH iki katına çıkarken, %30 oranında istihdam artışı sağlanması mümkün görünmektedir. (McKinsey, Türkiye Verimlilik ve Büyüme Atılımının Gerçekleştirilmesi Raporu)

2. Hibrit Modele Yönelik Uygulama

Bu çalışmanın amacı, iş özellikleri modelinde belirtilen değişkenlerin motivasyona etkisi ve bu etkilerin mavi yakalı çalışanlarda gözlemlenmesidir. Çalışmanın ana konusu olan “iş özerkliği” değişkeninin ayrı olarak incelenmesi, tüm değişkenlerin birbirine etkisi, ara değişken olarak “bağlılık” ve “stres” bu modele eklenmiştir.

Şekil 6: Model çerçevesi:

Bağımlı değişken	: Motivasyon
Bağımsız değişken	: Öz yeterlilik
Bağımsız değişken	: İş özellikleri
Ara bağımsız değişken	: Stres
Ara bağımsız değişken	: Bağlılık
Bağımlı değişken	: İş tatmini

2.1. Çalışmanın Örnekleme

Çalışmada iş özellikleri kuramının alt bileşenleri ve ara değişken olan stres ve bağlılık değişkenlerinin motivasyona ve iş çıktılarına etkisinin çeşitli Motivasyon ve Bağlılık modelleri uygulanan kurumlarda 479 mavi yakalı ve yan sanayi çalışanı ile gerçekleştirilmiştir.

2.2. Çalışmanın Modeli

Çalışmanın modeli hibrite dönüşen İş Özellikleri Kuramına dışardan etki eden bağlılık ve stres değişkenlerinin etkisinin motivasyona etkisini ölçmeyi hedeflemiştir. Motivasyon literatür araştırması sonucu ölçülen ile matematiksel sonuç olarak hesaplanan motivasyon indeksi karşılaştırılmıştır. Literatür; bağımsız değişkenlerin etkisi ile elde edilen içsel tepkiyi yansıtmaktadır

Matematiksel sonuç ile motivasyon indeksi en yakın olanın doğru sonucu vermelidir. Motivasyon indeksi büyük olan ile en düşük olana bakılarak geçerli olan veya geçersiz olan algoritma seçilir. Bu değer < 40 tan küçük olmamalıdır. (100 'lük karşılaştırmaya göre kabul edilen geçerlilik).

2.3.Çalışmanın Hipotezleri

Günümüzde işletme yönetimi anlayışı, insan-merkez bir yapıya oturtulmuştur. İşletme içerisindeki insan kaynakları faktörünün göz önüne alınması, işletmelere pozitif geri dönüşler sağlamakta ve verimliliği artırmaktadır.

Bu tez çalışması kapsamında, temel olarak iş özellikleri kuramı çerçevesinde yapılandırılan ve Motivasyon ve Bağlılık uygulamalarından olan 5S, Toplam Verimli Yönetim (TPM), Üretim Mükemmelliği uygulamaları ile genişletilmiş yaklaşımların, işletmelerde oluşturacağı farkın ve çalışanlardaki iş özerkliği (otonomi), öz yeterlik, iş stresi, geribildirim, motivasyon, örgütsel bağlılık değişkenleri üzerindeki etkiler ile bu değişkenlerin aralarındaki ilişkilerin uygulamada oluşturduğu etkileri 479 mavi yakalı çalışan açısından araştırılmıştır.

Mavi yakalı personelin verimlilik ve performanslarını artırıcı faktörler sektör ve çalışanların niteliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Objektif değerlere yakın bir sonuç alabilmek için sektörler ve yöreler bazında araştırmaların yapılması gerekmektedir. Çalışmanın evren ve örneklem grubunun belirlenmesinde bu yaklaşım dikkate alınmış Tablo 1’de açıklanmaktadır:

Tablo 1. Çalışmanın Hipotezleri

	Hipotez Kodu ve İçeriği
H1	Görev çeşidi otonomi, öz yeterlik, iş stresi, geribildirim, motivasyon, örgütsel bağlılık ve deneysel uygulama puanlarını etkilemektedir.
H2	Görev süresi otonomi, öz yeterlik, iş stresi, geribildirim, motivasyon, örgütsel bağlılık ve deneysel uygulama puanlarını etkilemektedir.
H3	Otonomi öz yeterlik, iş stresi, geribildirim, motivasyon, örgütsel bağlılık puanları ile ilişkilidir.
H4	Öz yeterlik iş stresi, geribildirim, motivasyon, örgütsel bağlılık ile bağımlı değişken motivasyon arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır.
H5	Motivasyon ile bağımlı değişken olan uygulama arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır.
H6	$(\text{Otonomi} + \text{Öz Yeterlik} + \text{Geribildirim} + \text{Örgütsel Bağlılık}) / 4 \times \text{İş Stresi} =$ matematiksel motivasyon sonucu ile anket motivasyonu arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H7	$(\text{Otonomi} + \text{Öz Yeterlik} + \text{Geribildirim} + \text{Örgütsel Bağlılık} + \text{İş Stresi}) / 5 =$ matematiksel motivasyon sonucu ile anket uygulamaları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H8	$(\text{Otonomi} + \text{Öz Yeterlik} + \text{Geribildirim} + \text{Örgütsel Bağlılık}) / 4 \times 1/ \text{İş Stresi} =$ matematiksel motivasyon sonucu ile anket uygulamaları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H9	$((\text{Öz Yeterlik} + \text{Örgütsel Bağlılık}) / 2) \times \text{İş Stresi} \times \text{Öz Yeterlik} \times \text{Geribildirim} =$ matematiksel motivasyon sonucu ile anket uygulamaları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H10	$((\text{Otonomi} + \text{Öz Yeterlik} + \text{Geribildirim}) / 3) \times \text{İş Stresi} / \text{Örgütsel Bağlılık} =$ matematiksel motivasyon sonucu ile anket uygulamaları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Kaynak: Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

3.4. Çalışmanın Kısıtları ve Varsayımları

Araştırma verilerinin toplanmasında, örnekleme yönteminden yararlanılmasından dolayı araştırmacının ulaşabildiği çalışanların denek grubunda yer alması, katılımın gönüllülük esasına göre gerçekleşmesi ve deneklerin mavi yakalı çalışanlardan oluşması surların fazlalığı, bayan seçeneğinin az olması çalışmanın en önemli kısıtlarıdır.

Ayrıca, denek olarak ankete katılımında bulunanların tümü Türkiye'nin en önde gelen kurumsallaşmış üretim pratiklerine sahip sanayi grupların içinden seçilmiş olması tüm üretim sektörü kapsamadığından çalışmanın kısıtlarından birini oluşturmaktadır. Aslında, böyle bir seçimin sebebi, bu çalışanların sektörün öncü şirketlerinde çalışmasından dolayı sektörün en iyi şartlarda ve en kalifiye olarak çalıştığı varsayımdır. Dolayısıyla çalışmanın sonuçları hem belli bir dönem, yani günümüzle kısıtlandırılmış, hem belli bir çalışan profilini, yani mavi yakalı çalışanın resmini yansıtmıştır.

Sektör olarak üretim sektörünün seçilmesi ve sektörün yenilikçi yaklaşımlarıyla bilinen gruplarının tercih edilmiş olması da belli kısıtlama getirmiştir. Yani araştırma, günümüz sanayisinde mavi yakalının çalışmasına vesile olan iç ve dış etmenlerin durumunu resmetmektedir. Zamanla çalışanların davranışları yöneticilerin yaklaşımlarına bağlı olarak pekâlâ değişime uğrayabilir.

Çalışmanın varsayımlarından biri, verilere ulaşmak için kullanılan anket yönteminin bu araştırma için en uygun yöntem olduğudur. Araştırmaya katılan tüm deneklerin anket formunda yer alan ifade ve soruları aynı şekilde algıladıkları, bu ifade ve sorulara kasıtlı olarak yanıltıcı cevaplar vermediği varsayılmıştır.

Ayrıca, anket formlarından elde edilen verilerin analizinde kullanılan yöntemlerin, araştırma amacına en uygun yöntemler olduğu varsayılmıştır.

3.5. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilmiş ve 5'li Likert tipi anket kullanılmıştır. Araştırmada yararlanılan anket formu; demografik bilgilerle birlikte yedi ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; uygulanan yöntem (Motivasyon ve Bağlılık uygulaması) öz yeterlik, iş özerkliği, örgütsel bağlılık, motivasyon, iş stresi, geribildirim şeklindedir.

Çalışma kapsamında 5'li Likert tipi ölçekleme kullanılarak geliştirilen İÖÖ (İş Özellikleri Ölçeği) ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları araştırmacılar tarafından ön denemede 660, gerçek uygulama da 479 katılımcı ile gerçekleştirilmiş, taslak halinde iken 152 olan madde sayısı geçerlik, güvenirlik ve faktör analizi sonrasında 120 soruda sabitlenmiştir. İÖÖ'nin iç tutarlılık katsayısı (C_{α}) 0,974 olarak bulunmuş, ölçeğin yedi faktörlü olduğu belirlenmiş ve yedi faktörlü bu yapının toplam varyansın % 86,660'ını açıkladığı görülmüştür.

Tablo 2: Model Sonuç Korelasyonları

		Korelasyonlar ^c					
		Motivasyon	H6	H7	H8	H9	H10
Motivasyon	Pearson Correlation	1	,880**	,945**	,179**	,874**	,762**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000	,000	,000
H6	Pearson Correlation	,880**	1	,962**	-,156**	,979**	,945**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,001	,000	,000
H7	Pearson Correlation	,945**	,962**	1	,102*	,965**	,852**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,026	,000	,000
H8	Pearson Correlation	,179**	-,156**	,102*	1	-,037	-,370**
	Sig. (2-tailed)	,000	,001	,026		,418	,000
H9	Pearson Correlation	,874**	,979**	,965**	-,037	1	,893**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,418		,000
H10	Pearson Correlation	,762**	,945**	,852**	-,370**	,893**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	
**. Korelasyon 0.01 düzeyinde (2-tailed) önemlidir.							
*. Korelasyon 0.05 düzeyinde (2-tailed) önemlidir.							
c. Listwise N=479							

SONUÇ

Veriler; çalışma kapsamında geliştirilen 5'li Likert tipi ölçekle ölçülmüş olup; ölçek; otonomi, öz yeterlik, iş stresi, geribildirim, motivasyon, örgütsel bağlılık ve deneysel uygulama şeklinde 7 faktörden oluşmaktadır. İş özellikleri kuramı kapsamında birbirinden etkilenen tüm değişkenler göz önüne alınarak gerçekleştirilen bu çalışma daha önce gerçekleştirilen ve daha az faktörlü açıklamaları hem doğrulamakta hem de ölçeğin, iş özellikleri modelinin %86'sını açıklaması açısından yeni ve bütünlüyci bir yaklaşım sunmaktadır.

Sonuç olarak, iş özerkliği ile iş çıktılar (motivasyon, iş performansı, iş memnuniyeti ve iş stresi) faktörleri arasında öz yeterlik dengeleyici ve doğru orantılı bir ara değişkendir. Deci ve Ryan (2000), motivasyon sağlamada gereken psikolojik ihtiyaçların; Otonomi, iletişim ve yetkinlik olduğunu belirtmişler ve özerkliğin bu üç temel psikolojik ihtiyaç arasında en önemlisi olduğunu belirtmişlerdir. Literatür çalışmaları; çalışanların iş özerkliğinin, öz yeterliklerini arttırdığını belirtmektedir.

İş özerkliği yüksek kişilerin; kendi bilgi, beceri ve yaratıcılıklarını kullanma kabiliyetlerinin yüksek olması, başarılarını olumlu yönde etkilemektedir. Bandura'ya (1997) göre; yüksek öz yeterliğe sahip kişiler, negatif deneyimler ve sınırlamalardan uzaktır. Bununla birlikte, yüksek öz yeterliğe sahip bireylerin; seçimlerini, amaçlarını, duygusal tepkilerini ve performansını olumlu yönde etkilemesi sebebi ile motivasyon artışını sağladığı bildirilmiştir (Gist, Mitchell; 1992). Bunun zıddı olarak düşük öz yeterliğe sahip çalışanlar; iş hayatlarını daha zorlayıcı görmekte, çabuk vazgeçmektedirler. Bireylerin iş memnuniyetleri de kendilerine olan güvenleri ile artmakta, böylece işlerini severek ve pozitif şekilde tamamlayabilmektedirler.

Bu sebeple yüksek iş özerkliğine dayanan iş planları; çalışanların performanslarını ve iş memnuniyetlerini olumlu yönde etkilemekte, öz yeterlikle de iş stresleri azalmaktadır. Bu bağlamda, düşük iş özerkliğine sahip çalışanların iş streslerinin yüksek, yüksek iş özerkliğine sahip çalışanların ise iş streslerinin düşük olduğunu belirtilmektedir (Elsass, Veiga, 1997). Yapılan çalışmalarda; yüksek iş özerkliğine sahip çalışanların performanslarının yüksek olduğu vurgulanmıştır (Wang, Netemeyer, 2002; DeCarlo, Agarwal, 1999). Bununla birlikte öz yeterliğin, iş memnuniyeti üzerinde pozitif etkisi olduğunu Cohrs vd., (2006) tarafından da bildirilmiştir. Gerçekleştirilen çalışmalar, iş performansı ve iş memnuniyeti arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu belirtmekte birisinin artışı, diğersinin artışını sağlamaktadır. Bununla birlikte, bu ikisi arasındaki ilişkiye diğers değişkenlerde etki edebilmektedir.

Kaynakça

- AŞAN, Ö.: (2001), “*Motivasyon*”, Yönetim ve Organizasyon, (Ed. Salih Güney), Nobel Yayınları, Ankara, 247, 225-255, <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der88m5.pdf>, 21 Ocak 2015).
- BALTAŞ, A.: (2010), “*Türk Kültüründe Yönetmek*”, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BANDURA, A.: (1977), “*Self-Efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change*”, Psychological Review, 1977, Cilt 34, Sayı 3, 191-215, <https://www.uky.edu/~eushe2/Bandura/Bandura1977PR.pdf> (20 Ocak 2015).
- COHRS, J.C., Abele, A.E., Dette, D.E.: (2006), “*Integrating Situational and Dispositional Determinants of Job Satisfaction: Findings From Three Samples of Professionals*”, The Journal of Psychology. Cilt 140(4); 363-395.
- DECARLO, T.E., Agarwal, S.: (1999), “*Influence of Managerial Behaviors and Job Autonomy on Job Satisfaction of Industrial Salespersons*”, Industrial Marketing Management. 28; 51-62.
- DECI, E.L., Ryan, R.M.: (2000), “*The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and The Self-Determination of Behavior*”, Psychological Inquiry, 11, 227-268.
- ELSASS, P.M., Veiga, J.F.: (1997), “*Job Control and Job Strain: A Test of Three Models*”, Journal of Occupational Health Psychology. 2(3); 195-211.
- GIST, M.E., Mitchell, T.R.: (1992), “*Self-Efficacy: A Theoretical Analysis of Its Determinants and Malleability*”, Academy of Management Review, 17(2); 183-211.
- MCKINSEY, Türkiye Verimlilik ve Büyüme Atılımının Gerçekleştirilmesi Raporu, <http://www.inovasyon.org/getfile.asp?file=mckinsey.raporu.pdf>. Erişim Tarihi: 11.02.2017
- MEDCOF, J.W., Hausdorf, P.A.: (1995), “*Instruments to Measure Opportunities to Satisfy Needs, and Degree of Satisfaction of Needs, in the Workplace*”, Cilt 68, Sayı 3, 193-208, Eylül 1995.

ŞENYİĞİT, G.: (2004), “*Çalışma Hayatında Stres*”, Verimlilik Dergisi, Ankara, MPM yayını, Temmuz 2004, 104.

UTAŞ, T.: (2001), “*Yalın Üretimde Toplam Verimli Yönetim ve Bir Uygulama*”, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, İşletme Fakültesi Üretim Yönetimi Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2001.

WANG, G., Netemeyer, R.: (2002), “*The Effects of Job Autonomy, Customer Demandingness, and Trait Competitiveness on Salesperson Learning, Self efficacy and Performance*”, Journal of The Academy of Marketing Science. 30(3); 217-228.

TÜRKİYE’DE FİNANSALLAŞMANIN EMEK PAYI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ÜSTÜNE BİR DENEME

Doç. Dr. Halil TUNALI*

Yrd. Doç. Dr. Onur ÖZDEMİR†

Özet

Bu çalışma, 1990-2011 arası, Türkiye ekonomisinin finansallaşması sürecinin, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içinde emek payı üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Türkiye’nin 1990 sonrası yükselişe geçen finans sektörünün reel yatırımları olumsuz yönde etkilemesi sonucu sermayenin finansal alana yönlendiği görülmektedir. Birikimin yapısındaki bu değişim özellikle reel kesimde yaşanan durgunluk sonucunda işsizlikte artışa neden olmakta ve işçilerin pazarlık güçlerinde azalışı beraberinde getirmektedir. Bu durum sermayenin GSYİH içerisindeki payını arttırmakla beraber emek payını tam tersi şekilde azaltan bir etki yaratmaktadır. Sıradan En Küçük Kareler (SEKK) yöntemi ile test edilen bu hipotez, Türkiye’nin 1990-2011 arası tam da bu yönde bir seyir izlediğini kanıtlamaktadır. Sonuçlar göstermektedir ki, finansallaşma verisi olarak kullanılan “Hisse Senedi Devir Hızı Rasyosu” ile “Emek Payı” verisi arasında negatif bir ilişki vardır. Ayrıca, istihdam ve gelir yaratabilecek reel faktörlerin emek payını olumlu yönde ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Son olarak, pazarlık gücü değişkenleri bakımından işsizlik oranındaki artış emek payını azaltırken, sendikalaşma oranı ve grev sayılarındaki yükseliş emek payını olumlu yönde etkileyerek GSYİH içinde arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansallaşma, Emek Payı, Finansal Sektör, Pazarlık Gücü, Türkiye Ekonomisi

JEL Kodu: G00, J31, J51

Abstract

This study investigates the effects of financialization process of the Turkish economy on the labor’s share in the Gross Domestic Product (GDP) over the 1990-2011 period. It is seen that the capital was tended towards to financial realms due the negative effects of the financial sector on the real investments of Turkey, which was started to increase after 1990s. This change in the structure of accumulation was especially led to an increase in the unemployment level and thereby a decrease in the bargaining power of labors following the ongoing stagnation process in the real sector. While this case creates positive effects on the share of capital in the GDP, it also causes to a decrease of the labor’s share. This hypothesis, which is tested by the ordinary least square (OLS) method, proves that Turkey follows a very similar pattern in this direction over the 1990-2011 period. The empirical results show that there is a negative relationship between the labor’s share and the stock market turnover ratio, which is used as a

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi, htunali@istanbul.edu.tr

† Yrd. Doç. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uluslararası Ticaret (İng.) Öğretim Üyesi, onozdemir@gelisim.edu.tr

financialization indicator. Furthermore, the real based variables that may create more employment and income seem to affect the labor's share positively and significantly. Finally, while the increase in the unemployment rate in terms of the bargaining power variables diminishes the labor's share, the increase in the unionization rate and the level of strikes increases the labor's share in the GDP.

Keywords: Financialization, Labor Share, Financial Sector, Bargaining Power, Turkish Economy

JEL Code: G00, J31, J51

1. GİRİŞ

Türkiye tarihi içerisinde, hem sosyal, hem siyasi, hem de ekonomik alanlarda birçok paradigma değişiminin yaşandığı döneme denk gelmek mümkündür. Kuruluşundan günümüze kadar, hem iç, hem de dış faktörlerin, farklı oranlarda, ancak yoğun bir biçimde, bu paradigma değişikliklerinde etkili olduğu, bunun yanı sıra, sosyo-kültürel-ekonomik değişimleri de beraberinde getirdiği tarihi yönelimleri ve sonuçları ancak bu kırılma noktaları etrafında analiz edilebiliriz. Bir sarmal içerisinde etkilerin tepkileri doğurduğu ve aynı şekilde tepkilerin toplumsal ve iktisadi dönüşümleri yarattığı bu tarihsel süreç içerisinde, Türkiye'nin belli başlı kırılma noktalarının bileşenleri iyi okunmalıdır. Elinizdeki makalenin ileri sayfaları içerisinde, bizde, bu kırılma noktalarının en önemlilerinden birine odaklanmaya çalışacağız. Kesin bir tarih verilemese de burada konumuz itibariyle başlangıç noktası olarak 24 Ocak 1980 kararlarının imzalandığı günü seçmek, günümüze kadar sürece süreci içerisinde ki analizler çerçevesinde önemli ipuçları verecektir. Bu tarihi, "Türkiye'nin Neoliberal Politikalara İlk Adım Anı" olarak da adlandırmak mümkündür. Nitekim İngiltere'de Thatcher ve A.B.D'de ise Reagan ile dünyanın her noktasına serpiştirilmeye çalışılan bu politikalara, ele alınan tarihsel sürece yakın süreçler içinde, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde geçiş yapılmaya başlanmasını beraberinde getirmiştir.

Temel olarak, 24 Ocak kararları, (özellikle uluslararası) sermayenin emek kesimi üzerinde, gelecekte etkisini yoğun bir biçimde gösterecek olan baskının ilk aşaması olarak ele alınabilir. Keza, bu kararların alınması anı ile günümüz arasında geçen sürecin sonucu, bizlere bu etkilerin izlerini emeğin var olduğu her bir alanda görmeyi mümkün hale getirmiştir. Özellikle Keynesgil alan içerisinde teorilerini oluşturan iktisatçıların, bu kararların ardından, bu yönde söylemlerini okumak mümkündür.

Fakat bu politikaların, tarihsel süreç içerisinde, hem emek kesiminde, hem de sermaye kesiminde çok farklı sonuçları olmuştur. Makale içerisinde de, resmi verilere dayanarak, istatistiksel betimlemeler şeklinde gösterilecek olan en önemli sonuç, emek ve sermayenin GSYİH içerisinden elde ettikleri paydaki ciddi farklılaşmadır. Emek payının oranı sert bir düşüş yaşarken sermayenin rant ve faiz olarak elde ettiği gelirler büyük bir artış göstermiştir. Ayrıca, Kişi Başı GSYİH'da artışlar yaşansa da, faktörler arası bölüşümde kutuplaşmaların meydana geldiği görülebilir.

Özellikle konumuz ile bağlantılı olarak finans sektörünün artan gücünün analizi birçok alanda ele araştırılmayı gerektirmektedir. Bu sonuca götüren farklı nedenler olmakla birlikte, makale içerisinde ele alınacak konu, bir anlamda literatür de bir eksikliği de kapatmaya çalışarak, Türkiye ekonomisindeki finansallaşma olgusunun emek payı üzerindeki etkisinin gösterilmesini ele almaktadır. Tabii buradaki en önemli faktör finansallaşmanın nasıl tanımlanacağı ve ölçüleceğidir. Literatür taraması kısmında farklı iktisadi okulların finansallaşmayı nasıl okuduğu üzerinde durulacaktır. Buna ek olarak, Türkiye’de finansallaşmanın ne anlama geldiğinin cevabı karşılaştırmalı olarak incelenecektir. “Veri ve Metodoloji” kısmında ise içeriğine daha derin bir şekilde girilecek olmakla birlikte, “Hisse Senedi Devir Hızı Rasyosu”, bizlere, finansallaşma olgusunu ölçmemizi sağlayacaktır. Bu veriyi tamamlayıcı bir nitelik ayrıca, Dünya Bankası’nın yıllık olarak yayınladığı “Global Financial Development Indicators Database” içerisinde veriler elde edilecek ve Türkiye’de finans sektörünün 1990-2011 arası yönelimleri farklı göstergeler etrafında izlenmeye çalışılacaktır.

Bunun yanı sıra, emek payı ise, en temel ölçüm birimleri etrafında oluşturulmuş AMECO (Annual Macro-Economic Database) veri seti içerisindeki tablolardan alınmıştır. Bu emek payı göstergesi, AMECO veri setinden elde edilen işgücü ödemelerinin GSYİH’ya oranlaması sonucu, yazar tarafından hesaplanarak oluşturulmuştur. Bunun dışında, emek payı üzerindeki etkisi çerçevesinde, ilgili birçok makroekonomik veri ve küreselleşme göstergesi kontrol değişken olarak kullanılacaktır. Ama en temel gösterge, emek piyasası ile ilgili olan veri setidir. Bu veri seti şu anlamda önemlidir ki, emek kesiminin pazarlık etme gücünün en temel göstergelerini analize olanak sağlayacaklardır. Başlıca üç pazarlık gücü değişkeni, işsizlik oranı sendikalaşma oranı ve toplam yıllık grev sayısı olup, detayına üstteki değişkenlerde olduğu gibi “Veri ve Metodoloji” kısmında girilecektir.

Tüm bunlar ışığında, ana hipotezimiz, Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası oluşumu çerçevesinde, şu beş temel bağlantılı süreç etrafında özetlenebilir. Özellikle 1989 yılı içinde sermaye hesabının serbestleşmesi, ileriki yıllarda finansal varlıkların ve tümel bir çerçevede finans sektörünün gelişim hızını ve ekonomide ağırlığını arttırarak, hem yurtiçi ölçekte, hem de yabancı sermaye ölçeğinde, reel sermayenin finansa doğru akışına neden olmuştur. Diğer bir anlamda, sermaye, işgücü yaratımı yönelimli bir pozisyondan işgücünü atıl bırakabilen (tabii bunun uygun makro ve mikro iktisadi ortamda tam tersi de mevcuttur ve örneklerine rastlanabilir) bir duruma geçiş yapmıştır. Reel sektörden çekilen bu sermaye ya yatırımların sürünen (sluggish) bir patika izlemesini beraberinde getirmiş, ayrıca, bazı yıllarda, GSYİH içinde pay olarak düşüşüne neden olmuştur. Hem teknolojiye ki yönelimler, hem de dünya ile bütünleşme, verimlilikte de artışları meydana getirerek emek piyasasını iki, hatta, uygulanan neoliberal politikaların da etkisi çerçevesinde, üç koldan baskılayarak işsizliğin artmasına ve yüksek bir oranda seyretmesine neden olmuştur. Toplam işgücü içerisinde yüksek oranlı işsizliğin, teorik ve pratik çerçevede, hem ana akım iktisatta, hem de Keynesgil okulların bakışı çerçevesinde, ücretler üzerinde baskı yarattığı açıktır. Yüksek veya artan ivmeli işsizlik oranları, yatırımlarda ki durağanlık ve ücretlerde aşağı yönlü baskılama yaratması sonucunda, emek kesiminin pazarlık gücünde düşüşe neden olabilmektedir. Sonuç olarak, tüm bu süreçler, teorik çerçevede emek payının GSYİH içinde sermayeye kaymasına neden olabilir.

Özet olarak, buradaki amacımız, tüm bu birbirine bağlı teorik ve pratik süreçlerin hesaba katılarak, Türkiye ekonomi tarihinin, 24 Ocak kararları sonucunda, neoliberal politikalara geçişi etrafında, yukarıdaki hipotezi Türkiye alanına uygulamak ve test etmektir. Tabii şunu da eklemek gerekir ki, özellikle finansallaşma ve emek kesiminin pazarlık gücü ölçümünde, farklı göstergeler çerçevesinde ve daha farklı yönelimler/bakış açıları içerisinde, bu hipotezi geliştirebileceğimizeyizdir. Bizim burada yapmaya çalıştığımız, konu ile ilgili literatüre küçük bir katkı olup, bununla ilgili giriş kapısını aralamaktır.

2. TANIMSAL VE LİTERATÜREL ÖLÇEKTE FİNANSALLAŞMA VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Küresel ölçekte yaşanan 1970'lerdeki ekonomik tıkanmanın en önemli sonuçlarından biri, sosyo-ekonomik ölçekte, 1980 sonrası, Keynesgil iktisadi paradigmanın yerini neoliberal ekonomi politığe bırakması ve yeni bir birikim sürecinin başlamasıdır. Bu değişimin toplumsal alandan iktisadi alt yapıya kadar çok farklı ölçeklerde yansımalarını görmek mümkündür. Yalnız, en çarpıcı değişim ve dönüşümün, sermayenin reel kesimden finansal sektöre kayması süreci olarak yaşanmasıdır. Finansal sektördeki firmalar ve bireyler düzeyinde, finansal hareketlerin ve işlemlerin artışı özellikle dikkat çekicidir. Bu işlemler yalnızca gelişmiş ülkeler düzeyinde yaşanmamış olup gelişmekte olan ülkelere de portföy akımları ve finansal varlıklar olarak akmaktadır¹. Bu sebeple, sosyal bilimlerdeki analizlerin, sermaye de yaşanan bu değişimin üzerine eğilmesi çokça gerekmektedir. Bu çerçevede, güncel yazın altında, ana akım finans teorilerinin yerine, heterodoks bir bakış açısı altında, finansal alanda yaşanan bu yoğunlaşmanın niteliklerini ve özelliklerini kısaca açıklamaya çalışacağız. Bunu ise güncelliğini özellikle 2008 krizi sonrası arttıran bir kavram çerçevesinde yorumlamaya çalışacağız. Finansallaşma olarak adlandırılan bu kavramın, çok farklı şekilde yorumlara sahip olduğunu önceden belirtmemiz gerekir. Burada yapacağımız literatür taraması ve beyin egzersizleri, hem finansallaşmanın farklı ölçeklerdeki tanımlarını anlamamızı sağlayacak, hem de model kısmında emek payı üzerindeki etkilerinin analizine bakış açısını genişletici bir katkıda bulunacaktır. Ayrıca, bir sonraki alt başlıkta, finansallaşmanın Türkiye ekonomisi içerisindeki yönelimlerine bakış açımızı da bir anlamda şekillendirecek olup, küresel ölçekte bütünlüğe sahip olup olmadığı sorusunun cevabını bizlere sağlayabilecektir.

Üstte de belirttiğimiz gibi, finansallaşma kavramı, hem iktisadi, hem de toplumsal temelde çok yönlü bileşenlere sahiptir. Birçok farklı tanıma sahip olup, farklı sosyal bilimciler tarafından, sosyo-ekonomik alanın birçok yönü ele alınarak tanımlanmış ve tanımlanmaya devam etmektedir. Diğer bir anlamda, finansallaşmayı tek bir tanım kategorisi içinde yorumlamak, toplumsal süreçlerin ve dönüşümlerin, kısmi bir açıklamasını yapmaktan öteye geçemez ve eksik bir bilimsel analizi beraberinde getirir. Her bir görüş, finansallaşmanın farklı yönlerini bizlere resmetmektedir. Bu nedenle, finansallaşma alanında çalışan bir sosyal bilimcinin, tüm bu tanımları göz önünde bulundurarak, iktisadi ve toplumsal paradigma değişimlerini yorumlaması gerekir. Bu görüş altında, finansallaşmanın emek payı üzerindeki etkisini ele almadan önce, literatürde ki farklı alanlardaki yorumlarını ele almak, çalışmamız

açısından, bu nedenle, önem arz etmektedir. Bu çerçevede, konumuz ile bağlantılı olarak iki soru yanıtlanmayı gerektirmektedir: Finansallaşma nedir ve özellikleri nelerdir?

2.1 Finansallaşma Nedir?

Öncelikle, finansallaşmanın bir kavram olarak ortaya çıkması yakın bir geçmişe dayanmaktadır. Güngen’in (2010: 86) belirttiği üzere, “finansallaşma kavramı, ilk olarak 1993 yılında Kevin Phillips tarafından Amerika Birleşik Devletleri’nde finansal alanın giderek önem kazanması ve borç içinde yüzen Amerikan ekonomisinin güç yitimini betimlemek için kullanıldı”. Bu kavramın, literatür içinde ön plana (bir açıklayıcı olarak) çıkarılması ise Giovanni Arrighi (1994)’nin çalışması içinde meydana geldi (Güngen, 2010: 86). Ayrıca, bu çalışma sonucunda, finansallaşma kavramı, hanehalkı ve bireylerin davranışlarındaki değişimleri ve dönüşümleri anlamaya dönük bir değişkene evrilmeye ve hem ulusal hem de uluslararası ölçekte yatırımların oluşumunu açıklayan bir öge halini almaya başladı (Güngen, 2010: 86). Bunun yanı sıra, daha genel ölçekte ele almak gerekirse, Kozanoğlu (2011: 14) açısından “... finansallaşmanın, neoliberalizm ile başlayan, küreselleşme ile süren bir tarihsel sürecin üçüncü ayağı olduğu konusunda bir fikir birliğinden söz edilebilir.” Bu çerçevede, burada asıl sorulması gerek soru şu olmalıdır: Bizi bu birliği düşünmeye yönlendiren tanımlamaların genel özellikleri nelerdir? Kısacası, finansallaşmanın farklı tanımları üzerine eğilmekte, bir bütün olarak, kavramın, sistemin genel işleyişi üzerindeki etkilerinin anlaşılması açısından yarar vardır. Şimdi, burada, bunu tartışmaya açacağız.

Finansallaşma kavramının oluşumunu her ne kadar Phillips’e dayandırabilirsek de, köklerini Hilferding (1910), Lenin (1916), Bukharin (2009), hatta yakın geçmişte Tobin’in (1965, 1997) yazılarında üstü kapalı, açıklayıcı ve kavramlaşmamış düzeyde görmek mümkündür². Ancak, bu alt başlık altında, tarihsel bir analiz etrafında, finans kavramının değişiminin analizi yerine, 1980 sonrası dönemin olgunlaşmış finansallaşma kavramının güncel niteliği üzerinde durulacaktır.

Bu çerçevede, en yaygın tanımlama olarak ele alınan Gerald Epstein (2005)’in çalışması bir giriş niteliğinde olabilir. Epstein (2005: 3), son otuz yılda, dünya ekonomisinde yaşanan değişimleri tartıştığı yazısında, finans sermayesinin rolü üzerine odaklanmaktadır ve değişen bu sosyo-ekonomik yapının neoliberalizm, küreselleşme ve finansallaşma tarafından karakterize edildiğini belirtmektedir. Kendi finansallaşma kavramının tanım ve özelliklerini, Krippner (2004)’in çalışmasındaki finansallaşma kavramının farklı yönelimlerini ele alarak oluşturmaktadır. Buna göre, finansallaşma açısından beş farklı yaklaşım bulunmaktadır. Birincisi, finansallaşma, bir şirket yönetim tarzı olarak “hissedar değeri” kavramı çerçevesinde artışı belirtir³. İkincisi, sermaye piyasası temelli finansal sistemlerin, banka temelli finansal sistemler üzerindeki artan egemenliğidir. Üçüncüsü, Hilferding (1910)’in çalışması çerçevesinde, özel bir sınıf olarak, rantıye sınıfının artan ekonomik ve politik gücüdür. Dördüncüsü, artan finansal araçların ve enstrümanların sayesinde, finansal işlemlerin/ticaretin patlama göstermesidir. Son olarak, Krippner (2004: 14)’in tanımıyla, kavramın oluşumunda, ticaret ve meta üretiminden ziyade, artan finansal kanallardan sağlanan bir birikim tarzının varlığı mevcuttur.

Aynı zamanda, Krippner (2011: 4), diğer bir çalışmasında, bu yoruma çok yakın başka bir finansallaşma tanımını, Arrighi (1994)'yi de örnek vererek şöyle tanımlamaktadır: "...ekonomideki kar oluşum eğiliminin, üretici aktiviteler kanalından ziyade, artan finansal kanallardan sağlandığı" şeklindedir. İleri analizlerinde, finansal ve üretici kavramlarını ayrı ayrı ele alsa da, bir önceki tanımıyla yaklaşık olarak (kavramsal düzey hariç) aynı metodolojiye sahiptir denebilir.

Krippner (2004)'in çalışması etrafında şekillenen beş kavramsal tanımlama sonucunda, Epstein (2005: 3)'e göre, finansallaşma şu anlama gelir: "...finansal güdülerin, finansal piyasaların, finansal aktörlerin ve finansal kurumların yerel ve uluslararası ekonominin işleyişinde artan rolü...".

Epstein (2005)'e ek olarak, Krippner (2005: 176)'e göre, ayrıca, finansallaşmanın çıkarımlarını, sürmekte olan iki anlaşmazlık üzerinden ele alarak incelemek mümkündür: (i) modern şirketlerin/kurumların kimler tarafından yönetildiği sorunu; ve (ii) devletin otonomisinin/bağımsızlığının/özerkliğinin aşınması açısından küreselleşmenin rolü sorunu.

Finansallaşma kavramının ve tanımlarının en temek kökenlerini Harry Magdoff ve Paul Sweezy'nin katkıları çerçevesinde şekillenen ve günümüzde, kendi alanında güncelliğini devam ettiren, Monthly Review ekolünün, teorik altyapısının her bir noktasında görebiliriz. Özellikle, Sweezy'nin 1994 yılındaki söylemlerinde, eski yazılarında finansın rolünü az bir şekilde ele alan yönlerini, kendi eleştirel gözleminden süzerek aktardığını görebilmekteyiz. Sweezy (1994, aktaran Foster, 2006)'e göre, finansallaşma, kapitalizmin ağırlık merkezinin üretimden finansa doğru kayması olarak tanımlanabilir. Bu genel tanımlama etrafında, daha sonradan şekillenen Monthly Review ekolünün teorik çerçevesi bağlamında, finansallaşma tanımını, ekonominin çok çeşitli alanlarında değerlendirdiğini söylemek mümkündür. Sweezy (1997) ayrıca, 1974-75 krizi ile başlayan sürecin üç temel özelliğini ise, finans sektörünün üç temel ögesine göndermede bulunarak açıklar: "(1) toplam büyüme oranlarının yavaşlaması; (2) tekelci (ya da oligopolcü) çokuluslu şirketlerin dünya çapında yayılması; ve (3) sermaye birikim sürecinin malileşmesi..." (Sweezy, 1997; aktaran Foster, 2007). Ayrıca Foster (2010)'a göre, finansallaşma, kapitalist ekonomide ağırlık merkezinin, uzun vadede, üretimden finansa doğru kayması olarak tanımlanabilir. Bu değişim, ekonominin 5 ayrı göstergesinin her bir alanında izlenebilir: "(1) toplam karlar içerisinde finansal karların oranındaki artış; (2) GSYİH'nın oranı olarak borçluluk düzeyinde yükselme; (3) FIRE (finans, sigorta ve gayrimenkul) sektörlerinin milli gelir içinde paylarının artışı; (4) egzotik ve şeffaf olmayan finansal enstrümanların sayılarında artış; ve (5) finansal balonların artan rolü" (Foster, 2010: çevrimiçi).

Finansallaşma alanının bir diğer önemli kuramcısı Lapavitsas (2010a)'a göre ise, finansal sistemin farklı bir bakış açısı tarafından ele alınması gerekmekte olup, bunun özellikle finansallaşma trendinin öneminin kavranması ile olabileceğini belirtir. Özellikle üç temel trend üzerinde durulması gerektiğini savunur.

İlk olarak, büyük şirketler, yatırımlarını dağıtılmayan karlardan finanse ederken, ayrıca, büyük oranda açık piyasadan dış finansman sağlayabiliyorlardı. Bu şekilde bankalara daha az bağımlı hale geliyorlar ve karlarının oluşumu için finansal işlemlere girecek bağımsız kapasiteye/kaynağa erişebiliyorlardı. (Lapavitsas, 2010a: çevrimiçi)

İkinci olarak, ilk duruma karşılık, bankalar kendilerini dönüştürmüşlerdi. Borçlanabilir fonlarını/kredilerini şirketlerden ziyade bireylere yönlendirerek dengelerini yeniden sağlamışlar; ayrıca, doğrudan kredi (outright lending) vererek faiz kazanmak yerine, açık finansal piyasalarda aracılık yaparak, harç ve komisyon kazançlarına yönelmişlerdi. Böylece, alışılmış/geleneksel ticari bankacılık faaliyetlerine, yatırım bankacılığı faaliyetlerini de eklemiş oluyorlardı. (Lapavitsas, 2010a: çevrimiçi)

Son olarak, işçiler finansal sistemin içine çekildiler. Gelişmiş ülkelerdeki işçilerin reel ücretlerinde on yıllardır süren durgunluk veya gerilemeler, onları, kamusal emeklilik, konut, eğitim, sağlık ve diğer alanların dönüşümü etrafında, bankaların ve diğer finansal kurumların aracılık yaptığı özel kanallara yöneltti. Borçlanma ve özel finansal kazançlara yönelik yaşanan davranışsal değişiklik, işçileri borçlanma yönünde cesaretlendirirken, onların, konut balonlarına yakalanmalarına yol açtı. (Lapavitsas, 2010a: çevrimiçi)

Ben Fine (2009: 18; aktaran Kozanoğlu, 2011: 14) ise, Lapavitsas (2010a)’ın görüşlerini destekler nitelikte finansallaşmayı şu şekilde tanımlamaktadır: “finansın geleneksel sınırlarının ötesine geçerek, kişisel ve iktisadi toplumsal üretim sürecine giderek daha fazla yayılması”.

Albo, Gindin ve Panitch (2010: 40-41) ise, kitaplarında, finansallaşma kavramına, genel anlamda, kriz tartışması alanında yoğunlaşarak, sermayenin uluslararasılaşması çerçevesi içinde girmektedirler. Sermayenin bu uluslararasılaşma sürecinin ve mevcut krizlerin, devletin ulusal formu dışında ele alınamayacağını belirterek, değer yasası ve para formlarının, en güçlü devletler ölçeğinde dahi olsa, kapitalist çıkarın ve mülkiyetin korunması adına, ulusal bir süreç içinde şekillendiğini ve oluştuğunu belirtmektedirler. Finansallaşmanın, bir anlamda bu bağımlılığı (subordination) arttırdığını söylemekte olup, bunun sadece otonom dünya piyasası tarafından dışsal limit olarak empoze edildiğini, devlet birimlerinin ve ulusal güç yapılarının içinde içselleşmiş bir ilişkiler bütününe ve politik normlara sahip olduğunu belirtirler.

Andrew Glyn (2006: 50-51) ise, finansallaşma kavramını telaffuz etmeden, finansal liberalizasyonun ve telekomünikasyondaki gelişimlerin, finansal yenilikleri teşvik ettiğini ve finans sektörünü önemli bir konuma getirdiğini belirtmektedir. Bu artan önemin ise, hem toplam talepte (aggregate demand), hem de bireysel firma davranışları üzerinde etkisi olduğunu söylemektedir. Finansal sektörün artan rolünü birçok açıdan değerlendirebileceğimizi belirterek, tüketici ve mortgage kredilerinin gelişiminin, kitlesel tüketimi, “işçiler kazandıklarını harcar” (workers spend what they get) epigramıyla belirtilen, çok eski/asırlık (age-old) bütçe kısıtından kurtarmış olduğunu söyler. Ayrıca, ABD’de,

1990'ların "yeni ekonomi" genişlemesinin yaratımında, finansal piyasaların çok önemli bir role sahip olduğunu belirtir. Bu rolünü üç ana araçla arttırmıştır: (i) şirket yönetimleri üzerindeki kontrollerini arttırarak; (ii) maliyetleri azaltmaya zorlayarak; ve (iii) kısa vadeli karları maksimize ederek. Bunun yanı sıra, finansal piyasaların gelişimi ve uluslararası finansal akımların artışı, bir ülkenin yatırımlarını, tasarrufların getirdiği kısıtlardan ve sınırlardan kurtarma fırsatı vermiştir. Bu artan finansal piyasaların gelişimi ve yaratılan yeni finansal enstrümanlar, hem hedge fonlarını ve diğer araçların arasındaki getiri ve risk karşılığını daha net bir biçimde parçalamaya olanak sağlıyor, hem de en coşkun yatırımcılara güncel varlıkları ölçüsünde karlılığının ötesinde kazançlar vaat ediyor.

Magdoff ve Sweezy (1972), her ne kadar çalışmalarında finansallaşma kavramını o dönem koşullarında yokluğu nedeniyle kullanmasalar da, hem çalışmaları çerçevesinde, hem de sermaye birikimi analizleri açısından, finansal genişlemenin kökenlerinin ve artan gücünün değerlendirilmesi çerçevesinde, bu alana eğilmek zorunda kalmışlardır. Finansın artan rolünü tekelci kapitalizmin yükselişine bağlarlarken, sermaye hareketlerinde önemli bir yere sahip olan finansal işlemlerin ve güç yapısının artışı "finansal patlama" olarak değerlendirmektedirler (1972, aktaran Karaçimen, 2015: 92). Magdoff ve Sweezy (1972: 13, aktaran Karaçimen, 2015: 92)'ye göre "[Yeni tasarruf havuzlarının] giderek daha çoğunun sadece finansal kanallara akmasıyla, ekonominin finansal üst yapısı çok genişlemiş ve bu durum her türlü spekülasyon faaliyetinin benzersiz şekilde artmasına yol açmıştır".

Dumenil ve Levy (2004a: 82) için ise, finansallaşma, 1980 sonrası yapısal değişimi belirleyerek, "finansal işletmelerin büyümesi, finansal olmayan şirketlerin finansal işlemlerdeki artan ilişkisi, hanhalkları tarafından sahip olunan büyük portföy payları ve diğer tahvilleri vs.." etrafında şekillenir.

Dumenil ve Levy (2004b)'nin diğer bir çalışması olan "Capital Resurgent" adlı kitaplarında ise, finansallaşma olgusunun, bir mit mi yoksa gerçeklik mi olduğu sorusu üzerinde, A.B.D verileri çerçevesinde incelendiği bir durumla karşılaşmaktayız. En direk yol, finansallaşma çalışmasında, finansal sektörlerdeki büyümenin araştırılmasıdır (Dumenil ve Levy, 2004b: 110). Ayrıca, ekonomilerin finansallaşmasının çalışılmasında, Orhangazi (2008) ve Stockhammer (2004)'in özellikle üzerinde durdukları gibi, finansal olmayan şirketlerin ele alınmasının zorunluluğu üzerinde dururlar (Dumenil ve Levy, 2004b: 113). Buna ek olarak, finansallaşan ekonomik süreçler sonucunda hanhalklarının iktisadi tutumları ve yönelimleri de ele alınmalıdır (Dumenil ve Levy, 2004b: 112-113). Hisse senedi piyasalarının da, Fransa ve A.B.D ölçeğinde karşılaştırılmasının ele alındığı tüm bu araştırmalar, Dumenil ve Levy (2004b: 118)'ye göre, finansallaşan ekonominin tanımlanmasında, bunun bir mit olarak değerlendirilemeyeceğini, fakat bir anlam karmaşasına sahip olduğunu belirtirler. Aslında bu görüş, bizim bu başlık altında belirttiğimiz finansallaşma olgusunun tek bir tanım kalıbı içerisine sokulamayacağını farklı bir yönden destekler niteliktedir.

Kendilerinin, bu kitaplarında belirttikleri savlarından yaklaşık yedi yıl sonra yayınladıkları "The Crisis of Neoliberalism" (2011) adlı kitaplarında, önceki savlarını destekler nitelikte yeni ifadelerde bulunmalarına karşın, bu yeni savlarını küreselleşme ve neoliberalizm

kavramları bütünü içinde, birbirleriyle etkileşimli olarak, değerlendirmektedirler. Finansallaşma gibi küreselleşmenin de anlam ikiliğine sahip olduğunu belirtmektedirler. Bu çerçevede, finansallaşma, bir yandan finansal kurumların ve mekanizmaların (ve bu mekanizmalara eş olarak varlık ve yükümlülüklerin kütleli etrafında) yenilikçi prosedürlerinin ele alınması olarak tanımlanabilirken, diğer yandan, hissedarın sahip olması gereken değer yaratımı gibi yönetsel kriterlerin kavranması olarak da ele alınabilmektedir (Dumenil ve Levy, 2011: 35). Ayrıca, finansal sektörün karşılaştırılabilir hacmi ve kar oranları, bu tanımlamalarda içerilmelidir. Finansal yöneticilere ödenen gelirlerdeki olağanüstü artış kadar, finansal kurumların ve finansal olmayan firmaların içindeki finansal yönetim bileşenindeki patlamada, bir o kadar bu tanım çerçevesinde, araştırılma adına doğru bir yönelimdir.

Stockhammer (2004: 721) ise, finansallaşma terimini dar bir çerçevede ele alarak, bu kavramı özellikle finansal olmayan şirketler ile ilişkilendirerek kullanır: “finansallaşma, finansal olmayan işletmelerin finansal piyasalarla bütünleşmesi olarak tanımlanabilir”.

Orhangazi (2008: 5-6) ise, tüm bu finansallaşma tanımlamalarına ek olarak, kavramı mikro ve makro olmak üzere iki ayrı ölçekte değerlendirir. Makro boyutta, finansallaşma, finansal piyasaların, işlemlerin ve kurumların artan hacmi ve önemi olarak ele alınarak tanımlanabilir. Mikro boyutta ise, finansallaşma, finansal olmayan kurumlar ile finansal piyasalar arasındaki değişen ilişkileri tanımlamak adına kullanılabilir. Bu değişimlerin birincisi, finansal yatırımlarda ve finansal olmayan firmaların finansal gelirlerindeki artış olarak, ve ikincisi, finansal olmayan firmaların yönetiminde finansal piyasalar odaklı artan baskıyı içerir.

Belirtmemiz gerek bir nokta da, Orhangazi (2007: 3)’nin, finansallaşmanın reel sektörler temelinde, yatırımlardaki değişimleri ve üzerindeki etkilerinin araştırılmasını ele aldığı makalesinde, finansallaşma kavramının geniş kapsamlı, birbiriyle bağlantılı, ancak farklı fenomenlere sahip bulunan üç ayrı boyutunu belirtir: “(i) finansal piyasaların küreselleşmesi, finansal yatırımların ve bu yatırımlardan elde edilen gelirlerin artışı; (ii) ekonomik kararlarda “hissedar değer”nin (shareholder value) artan önemi; ve (iii) kurumsal yapının değişen yapısı”. Ayrıca, ilgili literatürün büyük çoğunluğunun, finansallaşmanın makroekonomik çıktılarına odaklandığını belirtirken, firma düzeyinde, kavramın önemli bir etkiye sahip olduğunu söyler (Orhangazi, 2007: 3). Bu nedenle, finansallaşma kavramını, finansal olmayan şirket sektörü ve finansal piyasalar arasındaki ilişkide meydana gelen değişimleri tanımlamak adına ele alır (Orhangazi, 2007: 3).

Michel Husson (2010: 22; aktaran Kozanoğlu, 2011: 17) ise, konuyu, kar ve değer yaratma süreci üzerinden değerlendirerek, finansal piyasaların değer yaratmayarak, mevcut oluşan karlardan sızdırma biçiminde bir işlev üstlendiğini belirtir:

Finansal menkul değerler üretilen artık-değer üzerinde hak iddialarıdır. Bu hak kullanılmadığı sürece her şey sanal kalır. Gelgelelim, bu hak iddiası ileri sürülür sürülmez, bu iddianın, çok basit biçimde üretilmiş olandan daha fazla reel zenginlik bölüştürülemeyeceğini söylemekten ibaret olan değer yasasına tabi olduğu keşfedilir. Nesnel bir bakış açısından, borsa rayiçlerinin bu nedenle işletmelerin, üzerinden finansal gelirlerin ödeneceği beklenen karlarını temsil etmeleri gerekirdi. Ne var ki rayiçler bu referanslardan bütünüyle kopup uzaklaşmış durumdadır ve insan emeğinin

sömürülmesi üzerine inşa edilmiş sermaye karlılığıyla artık olsa olsa uzak bir ilişki sürdürmekte. Bu görüngenü kapitalizmin tüm tarihi boyunca hiçbir zaman böylesi bir boyuta ulaşmamıştı ve bunun sonsuza dek sürmesi de mümkün değildi.

Dore (2002) ise, son on yıllardaki (1980 sonrası için) kurumsal değışime odaklanarak, en azından Epstein (2005)'deki kadar geniş bir tanımsal çerçeve çizmeye çalışmaktadır⁴ (Orhangazi, 2008). Dore (2002: 116-117)'a göre, finansallaşma şu farklı alanlardaki olgular etrafında bir bütün olarak ele alınmalıdır:

İşletmelerin yönetimleri içinde finansal kontrollerin; toplam varlıklar içinde finansal varlıkların; finansal varlıklar içinde pazarlanan tahvillerin ve özellikle hisse senetlerinin (equities); şirket stratejisinin belirlenmesinde şirket kontrolü için bir pazar olarak borsanın (stock market) ve iş çevrimlerinin (business cycles) belirlenmesinde borsanın dalgalanmasını; her biri açısından toplam ekonomik aktivite içerisinde artan finansal endüstrinin egemenliğinin.

Wade (2005) ise, üç temel gelişim temelinde, daha genişletilmiş ve ayrıntılı bir finansallaşma tanımı sunmaktadır. Finansallaşma, üç temel özelliğinin ele alındığı bir bütün içerisinde, reel ekonomi üzerinde, finansal ekonominin artan egemenliği olarak tanımlanabilir. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir: (i) servet sahiplerinin çıkarları doğrultusunda kurumsal kenetlenmenin (institutional interlock) ve normatif uyumun (normative congruence) sıkıştırılması/yoğunlaştırılması (tightening); (ii) emek'ten uzaklaşarak, sermaye sahiplerine doğru ulusal gelirin hızlı bir şekilde tekrar bölüşürülmesi; ve (iii) en zengin %10 ve %1'lik hanehalkı lehine ulusal gelirin tekrar bölüşürülmesi.

Son olarak, Levitt (2008: 3) ise Kenneth Galbraith'ın "The Great Crash" adlı kitabı çerçevesinde, 1960 ve 1970'lerde yaşanan güzel günlerin sonucunda çözülmeye başlayan kurumsal yapının sonrasında oluşan dönüşümsel süreci "Büyük Finansallaşma" olarak adlandırmaktadır. Bunun kökenlerini ise, Bretton Woods finansal düzeninin çözüme anına bağlayarak, 1980'lerde bir momentum yakaladığını, fakat 1990'ların ortalarından itibaren patlama yaşadığını belirtir.

Sonuç olarak, tüm bu farklı kavramsal tanımlamalar, bu alt başlığın başında da belirttiğimiz üzere, bizleri, finansallaşmanın, hem çok boyutlu bir niteliğe sahip olduğu düşüncesine götürmekte, hem de kavramın tek bir tanım etrafında ele alınamayacağını, alınsa dahi eksik hatta yanlış bir pratik sonuç çıkarımına ve sosyo-politik-ekonomik analizlere götüreceğini göstermektedir. Her ülkede yaşanan finansallaşma olgusu farklı zaman ve boyutlara sahip olsa da, her bir yaşanan gelişme, finansallaşmanın farklı boyutlarını ortaya çıkarması bakımından literatüre ve teorik analiz süreçlerine önem kazandırmaktadır. Biz ise, ilerleyen bölümde, ekonometrik etkileri açısından da ele alınabilecek olan bir olguya, emek payı üzerinde finansallaşmanın etkilerinin, Türkiye bağlamında incelenmesi açısından, bu tanımların ölçümsel belirlenimine katkıda bulunmaya çalışacağız. Bu nedenle, ilk olarak, finansallaşmanın ve diğer ilgili değişkenlerin Türkiye ölçeğinde önem arz eden etkilerinin belirlenmesi gerekmektedir. Data ve metodoloji kısmında açıklayacağımız bu değişkenlerin tanımlanması ve açıklanmasından önce, finansallaşmanın Türkiye için ne anlama geldiğini, çeşitli değişkenler etrafında belirlememiz gerekir.

Finansallaşma kavramı, ülkemiz literatürüne yakın bir geçmişte girmiş olup, (hatta yurtdışı literatürden önemli ölçüde devşirilmiştir) yukarıdaki tanımlamalar çerçevesinde (hatalı bir şekilde) anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılsa da, bu alanda önemli çalışmalara artık rastlamak mümkündür. En sevindirici yanı ise, finansallaşmanın farklı boyutlarını, toplumsal ve iktisadi süreçlerin farklı alanlarına içerebilmeye başlamamız ve bunun sonucunda çok boyutlu bir çıktı listesine ulaşabilmemizdir.

2.2 Türkiye Ölçeğinde Makroekonomik Değişkenler ve Finansallaşmanın Seyri

Türkiye 1980 yılında ciddi bir ekonomik ve toplumsal paradigma değişimi yaşamıştır. Bu tarih, Türkiye’nin yeni bir birikim rejimine geçtiği yıl olarak da ele alınabilir. Nitekim, Keynezyen politikalar, yerini, A.B.D ve İngiltere menşeli neoliberal politikalara bırakıyordu. 24 Ocak kararları ile yasalaşan ve 12 Eylül askeri darbesi sonrası hızlı bir şekilde uygulamaya konan bu neoliberal politikalar, yaşanan değişim ve dönüşümün ana göstergelerini oluşturmaktaydı. 1980 öncesi izlenen ithal ikameci yapıdan ihracat odaklı bir iktisadi politika yörüngesine kayılıyor, bu ise, Türkiye’nin, dünya ekonomisi ile bütünleşmesini şart koşuyordu. Bir anlamda, bu tarih, Türkiye tarihinin üç ana eğilime yöneldiğinin başlangıcını da oluşturuyordu denebilmektedir. Bu eğilimler sırasıyla şu şekilde gösterilebilir: (i) neoliberalizm; (ii) küreselleşme; ve (iii) finansallaşma.

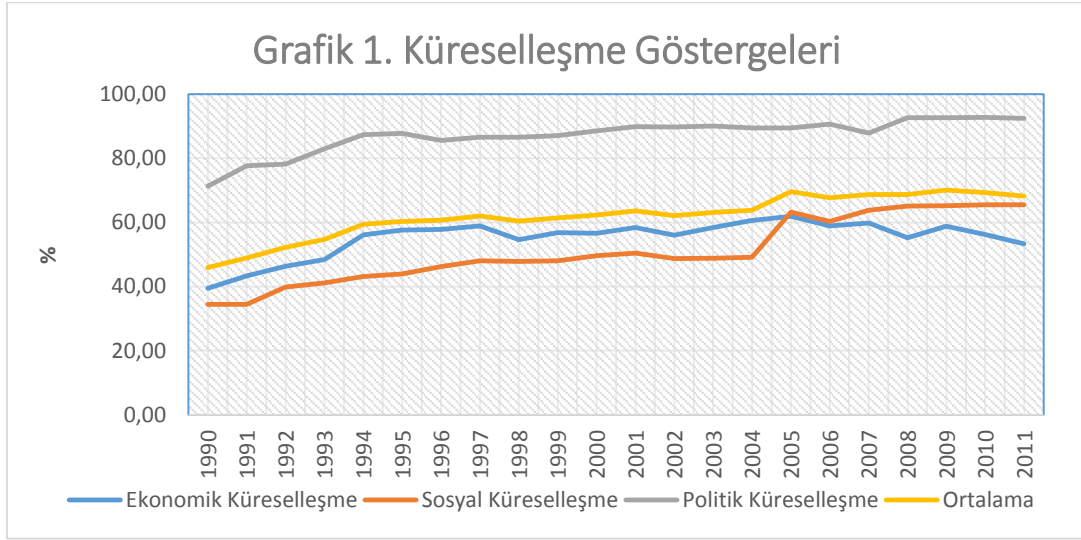
Aslına bakılacak olursa, küreselleşme ve finansallaşmanın aksine, Türkiye, neoliberal politikalara en önce geçen ülkelerin başında gelerek, bunları hızlı bir biçimde sosyo-ekonomik yapıya içermeye başlamıştır desek yanlış olmaz. Nitekim, bu yapının oluşumu, Keynezyen politikaların, Avrupa ve Güney Amerika ülkelerinde, genel olarak 1985 ve 1990 sonrasında büyük oranda terkedilmeye başlandığı süreden çok öncelerine, Özal’ın mimarlığını yaparak hazırladığı 24 Ocak kararları çerçevesinde alınan kararlara dayanmaktaydı. Bu çerçevede, A.B.D ve İngiltere’nin ardından, Türkiye ile bir bakıma aynı tarihsel süreci yaşayan Şili, gelişmekte olan ülkeler arasında neoliberal politikaları benimseyen ilk ülkeler olarak tarihe geçiyorlardı.

Tabi bu politikalar, yıllar içinde ülkeden ülkeye değişiklikler gösterebilir de, temel olarak dayandığı bazı ana noktaların olduğu yadsınamaz. Bu ana noktaların bazılarının, Türkiye ölçeğinde de benimsenerek uygulamaya konulduğunun izlerini, 24 Ocak kararlarının maddelerinin satır başlarına bakarak okumak mümkündür. Özet niteliğinde de olsa bazı önemli olan maddeleri şu şekilde sıralayabiliriz: (i) fiyat istikrarının sağlanması; (ii) devlet yatırımlarının tasfiyesi; (iii) piyasa odaklı yatırımların arttırılması; (iv) dış ticaret önündeki tüm engellerin ve/veya kısıtlamaların kaldırılması; (v) yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi; (vi) kamu iktisadi teşebbüslerinin serbestleştirilmesi ve özelleştirilmesi; (vii) iç talebin daraltılması; ve (ix) faiz oranı üzerinde kısıtların kaldırılarak serbest piyasada belirlenmeye bırakılması.

Bu maddeler çerçevesinde ele alınması gereken bir diğer konuda, belirlenen bu politikaların tüm dünya ölçeğinde genelleştirilmesi ve yayılması gerekliliğidir. Diğer bir deyişle,

Keynezcil politikaların işlediği dönemdeki gibi içe kapanık yapıdan, küresel bağlamda bütünleşmiş ekonomi yapılarına geçiş yapılmak zorundadır. Bunu, kısaca, literatürde küreselleşme kavramı altında da okuyarak, yönelimlerini dünya ekonomileri ölçeğinde değerlendirebilmekteyiz.

Türkiye, özellikle, 1989 yılında, 32 sayılı karar sonucunda sermaye hesabının serbestleştirilmesi ile birlikte, büyük oranda küresel sermayeye kapılarını açarak, yabancı sermayeye entegre olma yöneliminde önemli bir adım atıyordu. Bu durumu, Türkiye'nin küreselleşen sosyo-ekonomik ve politik bir yapıya kapılarını tamamen açması şeklinde de okuyabiliriz. Grafik 1'de, hem dört ana kategoride, 1990-2011 arası küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik ivmesini bir arada görebilmekte olup, hem de bu üç ana kategorinin ağırlıklandırılmış ortalamasının bulunduğu küreselleşme olgusunu ele alabilmekteyiz.

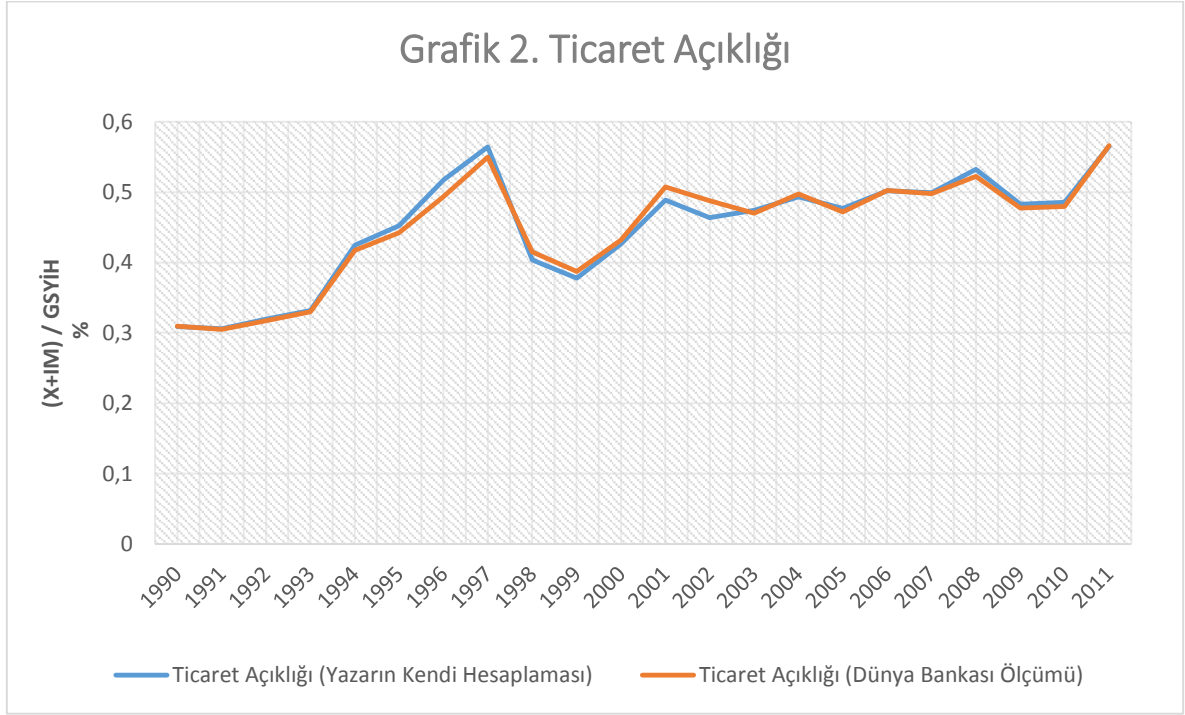
Kaynak: KOF Globalization Index

Ayrıca, daha detaylı bir analize olanak sağlaması açısından, verilerin tarihsel bağlamda izleğini Tablo 1'de görmek mümkündür.

TABLO 1				
Küreselleşme Göstergeleri (1990-2011)				
	Ekonomik Küreselleşme Oranı (%)	Politik Küreselleşme Oranı (%)	Toplumsal Küreselleşme Oranı (%)	Ortalama Küreselleşme Oranı (%)
1990	39,47	71,30	34,46	45,90
1991	43,36	77,64	34,47	48,96
1992	46,33	78,14	39,89	52,21
1993	48,42	82,97	41,11	54,69
1994	56,12	87,37	43,09	59,37
1995	57,57	87,80	43,91	60,31
1996	57,85	85,55	46,19	60,68
1997	58,93	86,59	48,01	62,03
1998	54,66	86,60	47,85	60,44
1999	56,83	87,09	48,07	61,43
2000	56,65	88,55	49,61	62,33
2001	58,44	89,82	50,45	63,63
2002	56,02	89,80	48,72	62,10
2003	58,40	90,07	48,83	63,06
2004	60,59	89,46	49,15	63,82
2005	61,95	89,46	63,20	69,62
2006	58,94	90,71	60,27	67,75
2007	59,83	87,88	63,82	68,67
2008	55,19	92,67	65,11	68,74
2009	58,85	92,69	65,21	70,10
2010	56,19	92,72	65,49	69,26
2011	53,30	92,50	65,53	68,17

Kaynak: KOF Globalization Index

Grafik 1 ve Tablo 1’de bir bütün halinde betimlenen küreselleşme göstergelerine ek olarak, diğer bir önemli küreselleşme değişkeni de, ticaret ve sermaye hesabındaki açıklık göstergeleridir. Öncelikle, genel bağlamda, literatür içinde hesaplanan biçimiyle ele alınan ve ayrıca, bu makale içinde ölçülmüş olan ticaret açıklığı verisini ele alalım⁵. Bu veri için iki farklı, ancak, aynı seyri izleyen sonuca sahibiz. Birincisi, UNCTAD veri setinden elde ettiğimiz ihracat ve ithalat miktarlarının toplam hacminin GSYİH’ya oranı bağlamında kendi hesaplamalarımız ile elde ettiğimiz sonuçlar, ikincisi ise, Dünya Bankası’nın World Development Indicators (WDI)’dan ulaştığımız verilerdir. Grafik 2’den de görülebileceği gibi, her iki göstergede aynı ivmeye sahip olmakla birlikte, aralarında çok az fark bulunmaktadır. Bunun bir nedeni, ihracat ve ithalat içinde stok (stock) ve akış (flow) hesaplamaları çerçevesinde bir ölçüm farklılığının bulunabileceğidir. İkinci nedeni ise, GSYİH ölçümlerindeki farklardan kaynaklanabilir. Son olarak, ayrıca, verilerin revizyonundan kaynaklı bir neden ortaya çıkmış olabilir. Her ne kadar, bunlar bir ölçüt olarak karşımızda dursa da, her iki göstergede aynı yönelime sahiptir. Türkiye ekonomi tarihi, 1997-2001 arası, krizler bağlamında bir kırılma ve durağanlık dalgası yaşasa da, tüm bu 22 yıllık süreç sonunda, ilk ve son değerleri arasındaki ticaret açıklığı oranları açılmıştır. Bu durum, kısaca, Türkiye ticaret hacminin dünya ülkeleri ile büyük oranda bütünleştiği sonucunu çıkarmamızı olanaklı kılmaktadır⁶.

Kaynak: UNCTAD ve Dünya Bankası

Ayrıca, Chinn-Ito endeksine dayanan sermaye hesabı serbestleşme verilerine bakıldığında da, ticaretteki yönelimlerin benzer sonuçlarını görmek mümkündür (bkn. Grafik 14). Türkiye'nin 1990 yılında az çok kapalı sayılabilecek (-0.11) olan sermaye hesabı, 2011 yılı içerisinde pozitif değerlere, yani yabancı ve ulusal sermayenin daha kolay bir şekilde ülke içine girip, ülkeden ayrılabilirdiği bir yapıya bürünmüştür. Bu ise, 24 Ocak kararları ile ele alınan maddeler çerçevesinde çizilen hedefler ile uyumlu bir pratik yönelime sahip olduğunu göstermektedir.

Bu farklı küreselleşme ve serbestleşme göstergelerinin ışığında, Türkiye'nin, 1990-2011 arası yaşadığı makroekonomik sonuçları da ele alarak okumanın bizlere doğru bir iktisadi ve sosyal çıktı sağlayabileceğini belirtebiliriz. Tablo 2, Türkiye ekonomisinin 1990-2011 arası yaşadığı makroekonomik yönelimleri farklı ölçütler çerçevesinde betimlemektedir.

TABLO 2

Makroekonomik Göstergeler (1990-2011)

	Büyüme Hızı, GSYİH sabit fiyatlar (% değişim)*	Enflasyon Oranı (% değişim)*	Cari İşlemler Dengesi (GSYİH yüzdesi)*	Tasarruf Oranı (Brüt) (GSYİH yüzdesi)*	Genel Devlet Tüketim Harcaması (GSYİH yüzdesi)**	Kişi Başına GSYİH (SAGP, 2011 uluslararası sabit \$ cinsinden, bin \$)**	DYY İç Akışı (Flow, GSYİH yüzdesi)***	DYY Dış Akışı (Flow, GSYİH yüzdesi)***
1990	9,255	60,317	-1,298	22,359	10,96	10670	0,34	-0,008
1991	0,926	65,967	-0,037	22,381	12,41	10567	0,40	0,013
1992	5,984	70,073	-0,456	22,579	12,92	10920	0,39	0,03
1993	8,042	66,097	-3,203	22,435	12,89	11570	0,26	0,006
1994	-5,456	104,540	0,284	21,050	11,65	10857	0,35	0,028
1995	7,190	89,566	-2,373	21,105	10,78	11530	0,39	0,049
1996	7,007	80,236	-0,997	20,957	11,57	12187	0,29	0,045
1997	7,528	85,653	-1,032	21,275	12,25	12906	0,31	0,098
1998	3,092	84,721	0,798	22,912	10,25	12999	0,35	0,136
1999	-3,365	64,870	-0,370	18,754	12,22	12370	0,31	0,258
2000	6,774	55,035	-3,720	17,047	11,72	13011	0,37	0,326
2001	-5,697	54,246	1,918	17,002	12,39	12090	1,71	0,253
2002	6,164	45,134	-0,269	17,345	12,72	12649	0,46	0,061
2003	5,265	25,337	-2,492	15,105	12,20	13127	0,56	0,158
2004	9,363	8,599	-3,620	15,770	11,94	14160	0,71	0,198
2005	8,402	8,179	-4,443	15,546	11,78	15149	2,08	0,220
2006	6,893	9,597	-6,015	16,040	12,33	15994	3,80	0,174
2007	4,669	8,756	-5,844	15,223	12,78	16546	3,41	0,325
2008	0,659	10,444	-5,501	16,281	12,80	16458	2,72	0,349
2009	-4,826	6,251	-1,955	12,983	14,70	15463	1,40	0,252
2010	9,157	8,566	-6,194	13,329	14,33	16634	1,24	0,200
2011	8,773	6,472	-9,682	13,874	13,92	17873	2,08	0,300

Kaynak: *IMF, WEO 2015, **Dünya Bankası, WDI, ***UNCTAD, ****Penn World Tables, 8.1

TABLO 2 (devam...)						
Makroekonomik Göstergeler (1990-2011)						
	Öz Sermaye Portföyü (BoP, cari \$) **	Sermaye Stok Miktarı, K (sabit 2005 ulusal fiyatlarla, \$2005 milyon)****	Çalışan İşçi Sayısı, L (Bin Kişi) ****	K/L ****	Toplam Faktör Üretkenliği (2005=1) (sabit ulusal fiyatlarla)****	Kişi Başına Beşeri Sermayesi Endeksi ****
1990	89000000	580267	18,219	31847	0,986129	1,89205372
1991	147000000	617701	18,901	32679	0,941613	1,90896463
1992	350000000	657703	19,035	34550	0,956394	1,9260267
1993	570000000	714791	18,097	39496	1,003119	1,94324136
1994	989000000	753618	19,510	38626	0,888405	1,96060979
1995	195000000	796959	20,039	39770	0,907025	1,97813344
1996	191000000	850306	20,593	41289	0,917724	2,00275612
1997	8000000	915042	20,582	44457	0,937647	2,02768517
1998	-518000000	970391	21,105	45979	0,9187	2,05292439
1999	428000000	1007513	21,335	47221	0,859867	2,0784781
2000	489000000	1057560	20,867	50680	0,89554	2,10434961
2001	-79000000	1074084	20,781	51685	0,83514	2,12206411
2002	-16000000	1103327	20,585	53597	0,87219	2,13992786
2003	905000000	1143739	20,355	56188	0,898765	2,15794182
2004	1427000000	1209795	18,901	64005	0,972833	2,17610765
2005	5669000000	1294944	19,284	67148	1	2,1944263
2006	1939000000	1387784	19,599	70806	1,011838	2,22592998
2007	5138000000	1485439	19,881	74714	1,00341	2,25788617
2008	716000000	1552661	20,300	76485	0,969377	2,29030085
2009	2827000000	1599595	20,370	78523	0,899312	2,32318115
2010	3468000000	1675967	21,594	77610	0,928373	2,35653329
2011	-985000000	1778063	23,002	77298	0,948122	2,35653329

Kaynak: *IMF, WEO 2015, **Dünya Bankası, WDI, ***UNCTAD, ****Penn World Tables, 8.1

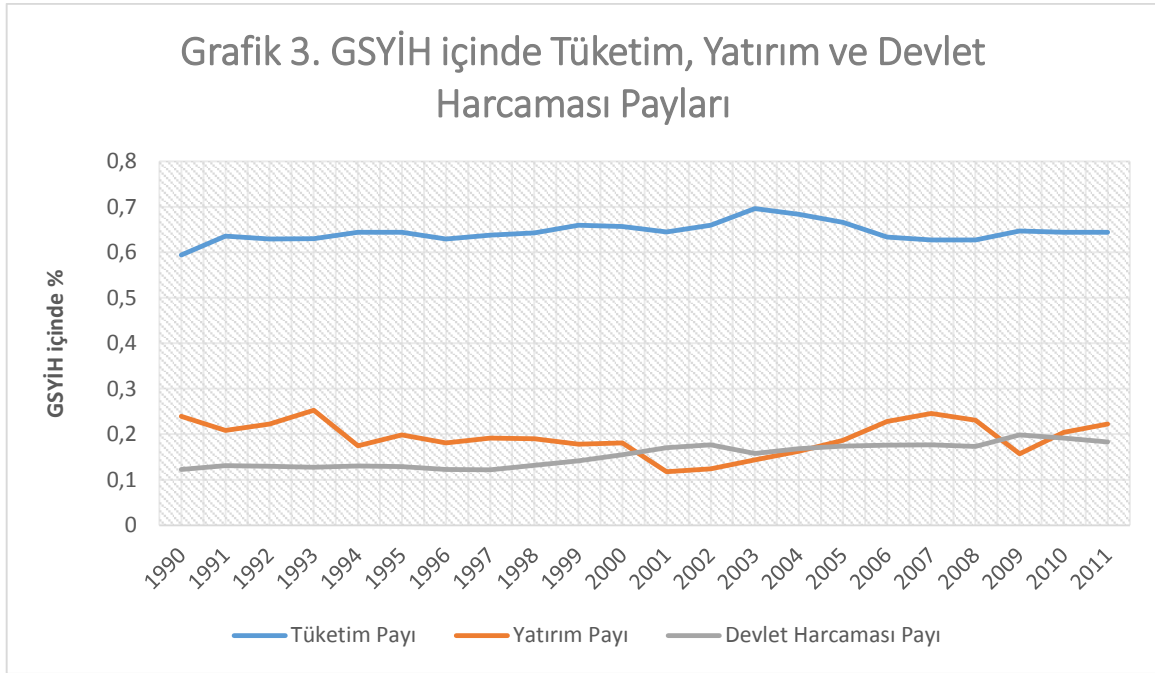
Tablo 2'deki makroekonomik göstergelerden de görülebileceği gibi, Türkiye ekonomisinin 1990-2011 arası 22 yıllık sürecinden birçok farklı sonuç çıkarmak olanaklıdır. Öncelikle, neoliberal politikalar etrafında şekillenen ve Keynezyen dönemden farklı olarak, Merkez Bankası'nın ana görevi ve hedefi fiyat istikrarı olmuştur. Enflasyon verilerinden de görülebileceği gibi, her ne kadar 1990'larda, hem Türkiye içinde, hem de küresel ölçekte yaşanan banka ve finans sektörü krizleri sonucunda enflasyon değerleri yüksek ve dalgalı seyrini kormuş olsa da, 2002 yılı sonrasında hızlı bir düşüşe geçmiştir. Ancak bu düşüşün asıl kökleri, 1999 sonunda uygulanan sıkı politikaların orta vadede yansımaları olarak okunmalıdır. Bu kökler, kısaca, 2001 yılında IMF öncülüğünde ele alınan politikaların, Kemal Derviş başkanlığında ekonomiye uygulanmasının sonuçları olarak etkisini göstermiştir.

İkinci olarak, cari açık üzerine odaklanılması, ayrıca, enflasyon benzeri bir sonuca ulaşmamızı sağlar. Nitekim 2002 yılına kadar dalgalı bir seyir içinde, zaman zaman açık, zaman zaman ise fazla verse de, 2002 sonrasında, çoklukla yüksek oranlarda Türkiye ekonomisi cari açık vermiştir. Bunun nedenleri arasında döviz kuru politikaları ve ihracat yönelimli politikaların içeriği ön plana alınarak incelenebilir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, ihracatın iç yapısında yaklaşık %70 oranında ithal ara malı ve girdiler kullanılmaktadır (bkn. Dipnot, no.6)

Üçüncü olarak, bu yıllar arasındaki tasarruf oranlarının seyri izlenebilir⁷. Tasarruf oranı ölçümü temelinde, 1990-2011 yılları arasında, Türkiye’nin brüt tasarruf oranlarında önemli bir gerileme olduğu belirtilebilir. Bunun bir nedeni olarak, reel ücretlerdeki durağanlık; ikinci bir nedeni, bankacılık sistemine olan güvensizlik (paranın yastık altı yapılması); üçüncü bir nedeni, işsizlikte yüksek oranlarda seyreden yönelim bağlamında gelecek endişesi; ve son olarak, tasarruf yerine tüketim odaklı bir bireysel davranış kalıbına sahip olunması söylenebilir⁸.

Dördüncü olarak, ihracat ve ithalatta artışlar yaşansa da, ihracatın ithalatı karşılama oranı düşüş içindedir. Bu da ticarete artan açıkları beraberinde getirmekte ve dış kaynağın Türkiye içine akmasını zorunlu kılmaktadır. Ama bunun şöyle bir sıkıntısı vardır. Bu durum, Türkiye içinde, faiz oranlarının, dünya faiz oranları üzerine çıkmasına neden olmakta, bu da, bankacılık sisteminde varlık ve yükümlülük oranları ölçüsünde ekonomide zorlukları ve kırılabilirlikleri, hem kısa vade de, hem de uzun vade de arttırabilmektedir.

Tablo 2 içinde ele alınan makro verilere ek olarak, Tablo 3 içinde GSYİH içinde pay olarak, cari ölçümler temelinde, tüketim, yatırım ve devlet harcamalarının oranları gösterilmektedir. Grafik 3 ise bu yönelimi doğrusal düzeyde resmetmektedir.

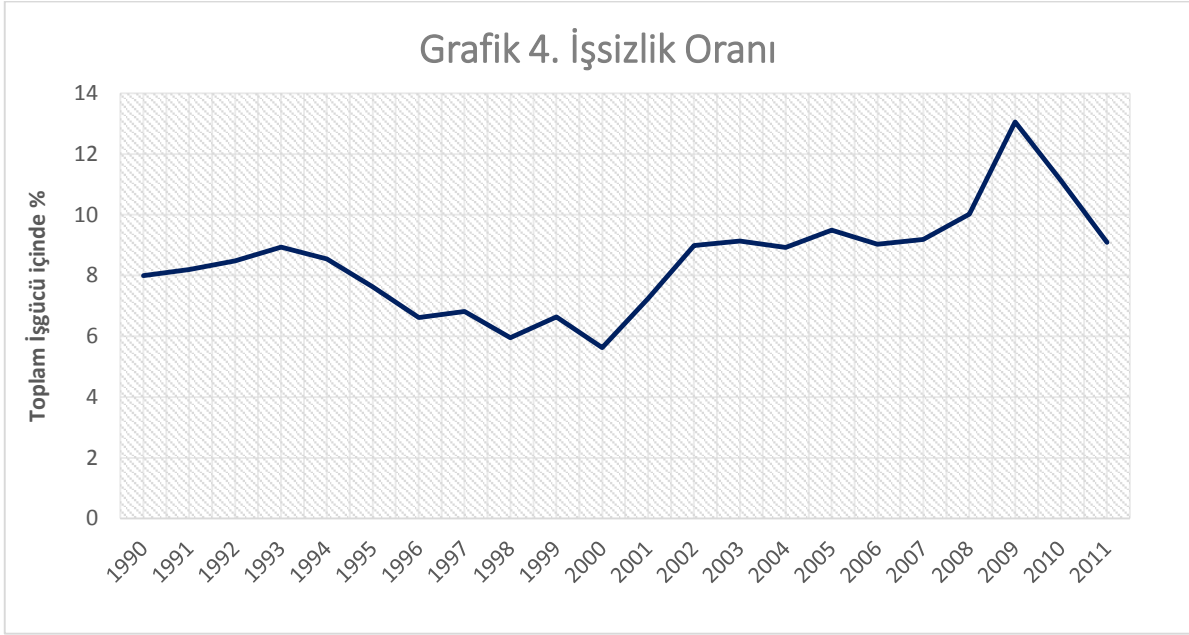
Kaynak: Penn World Tables, 8.1

TABLO 3			
GSYİH Payları (1990-2011)			
	Hanehalkı Tüketim Payı (cari SAGP'ne göre)	Brüt Sermaye Birikimi Payı (cari SAGP'ne göre)	Devlet Harcaması Payı (cari SAGP'ne göre)
1990	0,593	0,239	0,122
1991	0,635	0,208	0,130
1992	0,628	0,222	0,129
1993	0,629	0,252	0,127
1994	0,643	0,174	0,130
1995	0,644	0,198	0,128
1996	0,629	0,180	0,122
1997	0,637	0,191	0,121
1998	0,642	0,190	0,131
1999	0,659	0,178	0,141
2000	0,656	0,181	0,155
2001	0,644	0,117	0,170
2002	0,659	0,124	0,176
2003	0,696	0,143	0,157
2004	0,683	0,162	0,168
2005	0,666	0,186	0,174
2006	0,633	0,227	0,175
2007	0,626	0,245	0,176
2008	0,626	0,231	0,173
2009	0,646	0,157	0,198
2010	0,643	0,204	0,191
2011	0,643	0,222	0,182

Kaynak: Penn World Tables, 8.1

Bunların yanı sıra, ilerleyen sayfalarda, Tablo 4 içinde, emek piyasası açısından pazarlık gücünü gösteren verileri ele almaktayız. Bu veriler sırasıyla, (i) işsizlik oranı; (ii) sendikalaşma oranı; (iii) işgücü koruma katılığı endeksi; ve (iv) yıllar itibariyle toplam grev sayısıdır. Burada iki nokta üzerinde durmakta yarar var.

Birinci önemli nokta, Türkiye'nin işsizlik oranındaki gelişmelerdir. Uluslararası Para Fonu'nun (International Monetary Fund, IMF) yılda iki kereye mahsus olmak üzere yayınladığı Dünya Ekonomik Görünümü Raporu'ndan edindiğimiz ve 1980-2012 yılları arasındaki işsizlik oranındaki eğilimi gösteren istatistik, emek ve sermaye arasındaki çatışmaların değerlendirilmesi için önemli bir gösterge niteliğindedir. Grafik 4'den de görüldüğü üzere, 12 Eylül darbesinden 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara geldiği süreç, işsizlik oranlarının hafif düzeyde iniş ve çıkışlar sergilediği ve oranların ortalama yüzde 7'lerde dalgalandığı bir dönemi belirtmektedir. Ancak, hem IMF ve Dünya Bankası imzalı Kemal Derviş politikaları, hem de bu politikalar temelinde önemli yer tutan enflasyonu azaltma hedefleri sonucunda, işsizlik oranı yükselişe geçerek, yüzde 10 seviyelerinin üzerinde bir noktaya ulaşmıştır. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, bu istatistiğe yansıyan, işsizliğin görünen yanıdır. Diğer yandan, bu oranın içerisinde, iş aramaktan umudunu kesmiş emek kitlesinin bulunmadığını belirtmeliyiz. Bu kitlenin de içerisinde değerlendirildiği işsizlik oranının çok daha yüksek seviyelerde olacağı gerçeğini varsaymamız gerekir.

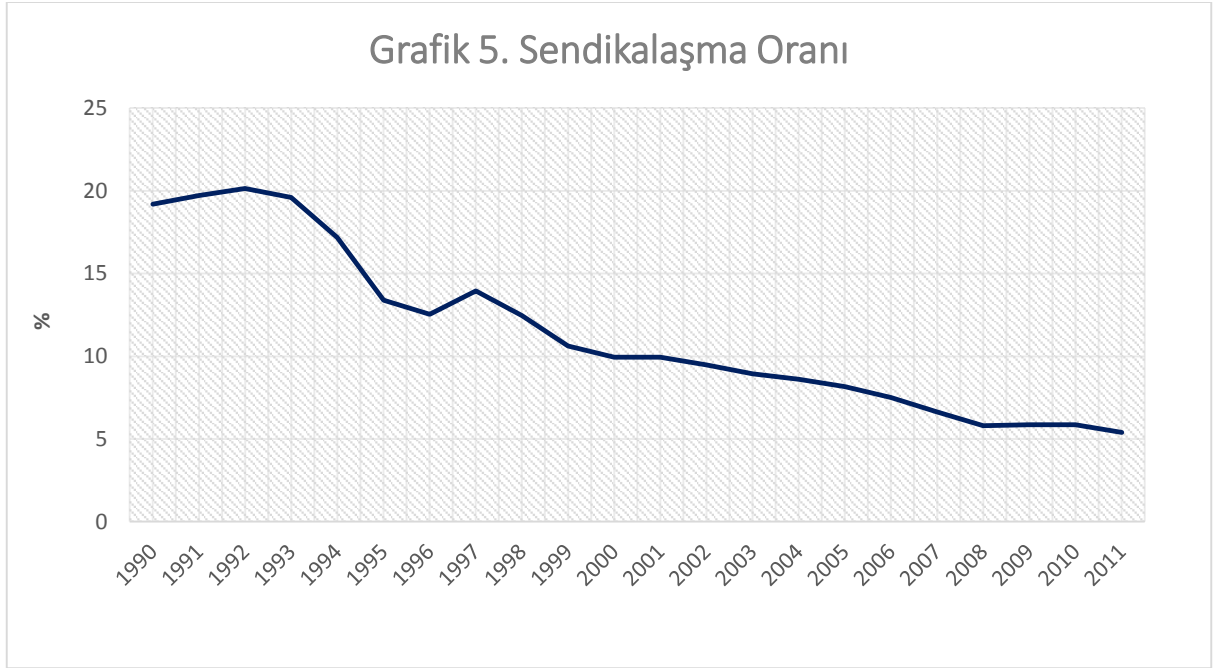

Kaynak: IMF, WEO 2015

Peki, işsiz nüfusun fazlalığı emekçi kesimler üzerinde nasıl bir olumsuz etki yaratabilir? Bu olgu, içerisinde birçok farklı faktörü barındırır ve ayrıca, toplumun farklı katmanları için farklı anlamlar içerir de, ekonomi politikası kapsamında, burada 4 ögenin üzerinde durmamız, konumuzun bütünlüğü açısından değerlidir. İlk olarak, işsizlik oranındaki yükseliş, yani toplam işgücü içerisinde işsiz nüfusun artışı, sermayedar kesim için, yedek işçi ordusunun elinin altında her daim hazır bulunmasına yol açar. Bu durum, dolayısıyla, emekçilerin sermaye karşısındaki pazarlık güçlerinin kaybı anlamına gelmektedir. İkinci olarak, pazarlık gücündeki kayıpla paralel olarak, işsizlikteki yüksek seyir, emekçi kesimlerin ücretlerini baskılamaktadır. Diğer anlamda, işsizlik oranlarındaki artış ve yükseklik, ücretlerde aşağı yönlü baskıyı şiddetlendirmekte, dolayısıyla, alım gücünde aşınmaya neden olmaktadır. Üçüncü olarak, ücretler üzerindeki baskı ve sonucunda ücretlerin aşağı yönlü eğilimindeki artış, görece yoksulluğun artmasına ve gelir dağılımında, emekçi kesim aleyhine bozulmaya yol açmaktadır. Son olarak, bu durum sonucunda satın alma güçlerindeki düşüşü telafi edebilmek için, emekçiler, finans sektörü ile bağımlı hale gelmektedir, ve bu nedenle, artan oranda bireysel kredi ve kredi kartlarına bağımlı hale gelmektedir.

Son olarak, emekçi kesimlerin sermaye karşısında, neoliberal yapı temelinde şekillenen güç kaybını, sendikalaşma oranlarındaki azalıştan okuyabiliriz. Grafik 5 bu durumu bizlere detaylı bir şekilde resmetmektedir. Ayrıca, bu resmi, emekçi kesimlerin sendikasızlaşması olarak da tanımlayabiliriz. Evet, bu bir sendikasızlaşma ve sendikasızlaştırılma örneğidir, çünkü, 1986 yılında yüzde 20'lerin biraz üzerinde seyreden bu oran, neoliberal paradigmanın toplumsal alanda pratiğe döküldüğü 12 Eylül sonrası her dönemde, içerisinde yüzeysel boyutlarda iniş çıkışlar yaşasa da, sürekli bir düşüş eğilimi sergileyerek, 2012 itibarıyla, yaklaşık yüzde 5'lere kadar gerilemiştir. Türkiye'nin bu konuda diğer ülkelerden ayrı olarak öne çıkan özelliği, sendikasızlaşmadaki düşüşün oransal olarak en önde olduğu ülkelerin başında olmasıdır⁹. Ancak şu da bir gerçektir ki, o dönemde çoğu ülke, özellikle neoliberal yapıyı benimsemiş aşamasında olan ve de toplumsal alanda uygulayan ülkeler çevresinde, sendikalaşma

oranlarında genel bir düşüş mevcuttur. Bu olgu bize yazımızın başında ki argümanı bir kez daha hatırlatma gereksinimi yaratmaktadır. Emekçi kesimlerin sosyo-politik ve ekonomik temelde kazanımlarının önemli bir belirteci olan sendikalaşma oranları açısından anlaşılabilceği üzere, Türkiye'deki toplumsal form değişikliğinin nedeni olarak, neden sermayenin, hem ulusal, hem de uluslararası boyutta ele alınması gerekliliğini göstermesi açısından önemlidir. 12 Eylül'ün ve 24 Ocak kararlarının bir bütün olarak ve doğru açıdan okunması, ancak ve ancak, sermayenin ve dolayısıyla sermaye birikiminde yaşanan sorunların, hem ülkesel, hem de küresel boyutlarının ve koşullarının ele alınması ile anlaşılabilir. Diğer bir anlamda, her ülke, sermaye kaynaklı, diğer ülkelerle bağ içerisinde ve neoliberal yapının zincirlerine farklı yollardan, ancak, aynı amaç etrafında bağlıdır.

Kaynak: OECD stat.

Tablo 4 içinde bu verilere ek olarak daha detaylı bir pazarlık gücü gösterge seti bulabilirsiniz.

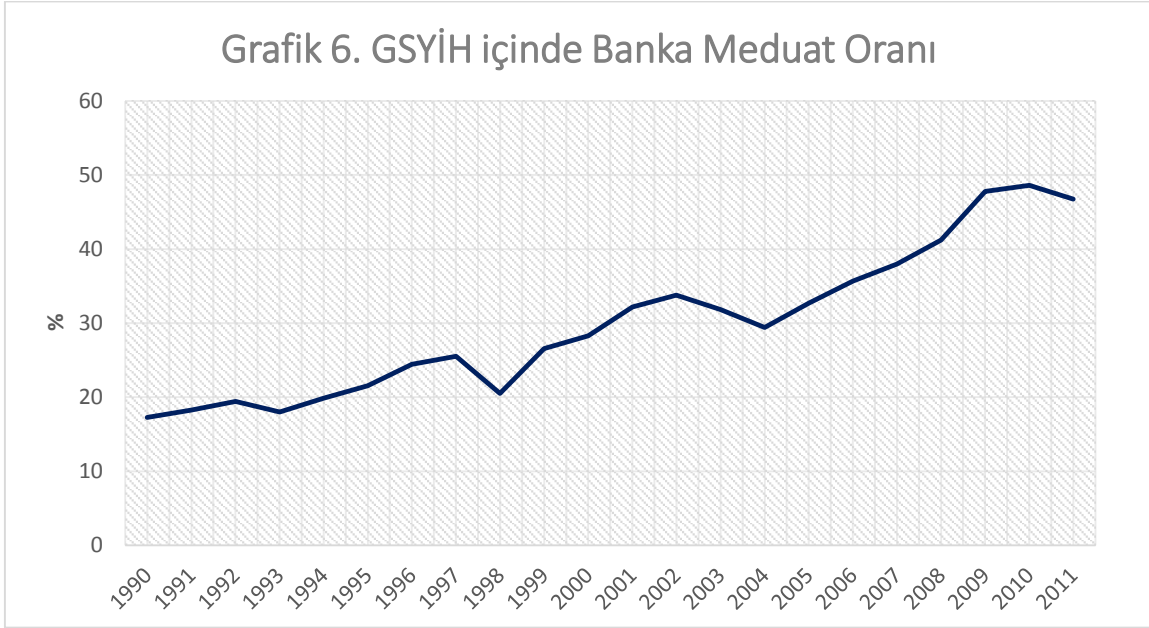
TABLO 4				
Pazarlık Gücü Göstergeleri (1990-2011)				
	İşsizlik Oranı (Toplam İşgücü içinde, %)*	Sendikalaşma Oranı (%)**	İşgücü Koruma Katılığı Endeksi**	Grev Sayıları***
1990	7,998	19,19	2,3928571	458
1991	8,198	19,70	2,3928571	398
1992	8,486	20,14	2,3928571	98
1993	8,932	19,60	2,3928571	49
1994	8,550	17,18	2,3928571	36
1995	7,628	13,39	2,3928571	120
1996	6,620	12,53	2,3928571	38
1997	6,818	13,94	2,3928571	37
1998	5,949	12,45	2,3928571	44
1999	6,641	10,62	2,3928571	34
2000	5,623	9,94	2,3928571	52
2001	7,234	9,95	2,3928571	35
2002	8,992	9,48	2,3928571	27
2003	9,136	8,94	2,3928571	23
2004	8,920	8,60	2,3095238	30
2005	9,488	8,16	2,3095238	34
2006	9,034	7,50	2,3095238	26
2007	9,183	6,63	2,3095238	15
2008	10,020	5,80	2,3095238	15
2009	13,053	5,86	2,3095238	13
2010	11,127	5,85	2,3095238	11
2011	9,096	5,39	2,3095238	9

Kaynak: *IMF, WEO 2015, **OECD stat., ****ÇSGB

Son olarak, Türkiye’de finans sektörünün, 1990-2011 arası gelişimini gösteren verileri, istatistiksel olarak betimlemek, finans sektöründeki yönelimleri anlamak ve değerlendirmek açısından büyük önem taşımaktadır. Şunu belirtmek gerekir ki, finansın bir sektör olarak ön plana çıktığı yıllar, asıl olarak 2002 sonrasına denk gelmektedir. Kabaca özetlemek gerekirse, neredeyse tüm finansal veriler, 1990-2002 arası yavaş ancak dalgalı bir şekilde artan seyir izleyen bir yönelime sahip olsa da, özellikle 2002 yılından 2011’e kadar ki süreç içinde yüksek bir hızla artışa geçmiştir. Bu durumun arkasında yatan birçok neden olsa da, bizi tek bir sonuca götürmektedir: sermayenin reel kesimden finansal kesime doğru kayması. Nitekim bunu beş farklı kanaldan izlemek mümkündür. Bunlar, (i) toplam GSYİH içinde yatırımlarının 1990 yılı oranına göre 2011 yılında daha düşük bir seviye de bulunması; (ii) K/L oranında artış yaşansa da işsizlikteki yüksek oranlar ile olan uyumsuzluğunun mevcudiyeti; (iii) K/L’deki artışın reel bir artışı yansıtmayıp, toplam faktör üretkenliğindeki (Total Factor Productivity, TFP) durağanlık çerçevesinde etkinsizliği; (iv) devletin tüketim harcamalarının çok düşük bir düzeyde olması; ve (v) toplam GSYİH içinde devletin payının çok az bir puan artışı yaşaması olarak sıralanabilir.

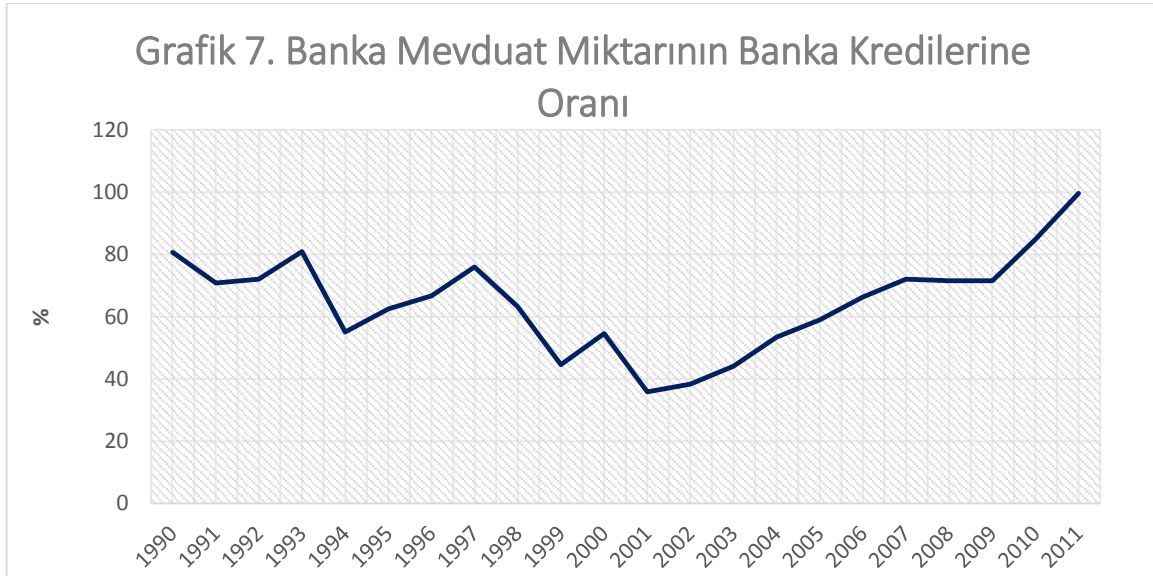
Tablo 5 içinde daha detaylı olarak finansal sektörde yaşanan seyir izlenebilecek olsa da, bu göstergelerin ana sonuçlarını aşağıdaki başlıklar altında belirtebiliriz:

- (1) Hem banka mevduat miktarının ve bu ölçüde finansal sektör mevduat miktarının GSYİH içindeki payında olağanüstü artışların yaşanması (Bkn. Grafik 6),

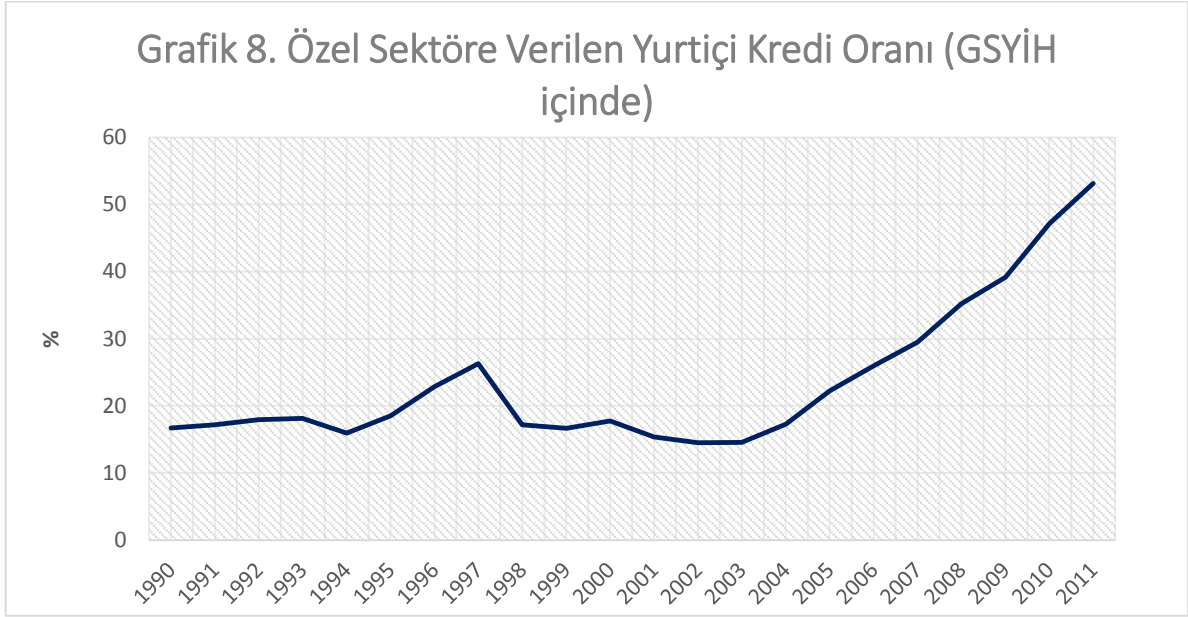

Kaynak: Dünya Bankası, Global Financial Development Indicators 2015

(2) Banka kredi miktarının, banka mevduatları içindeki oranında, 1990-2011 arası yıllarda, yaklaşık 20 puanlık bir artışın yaşanması (Bkn. Grafik 7),

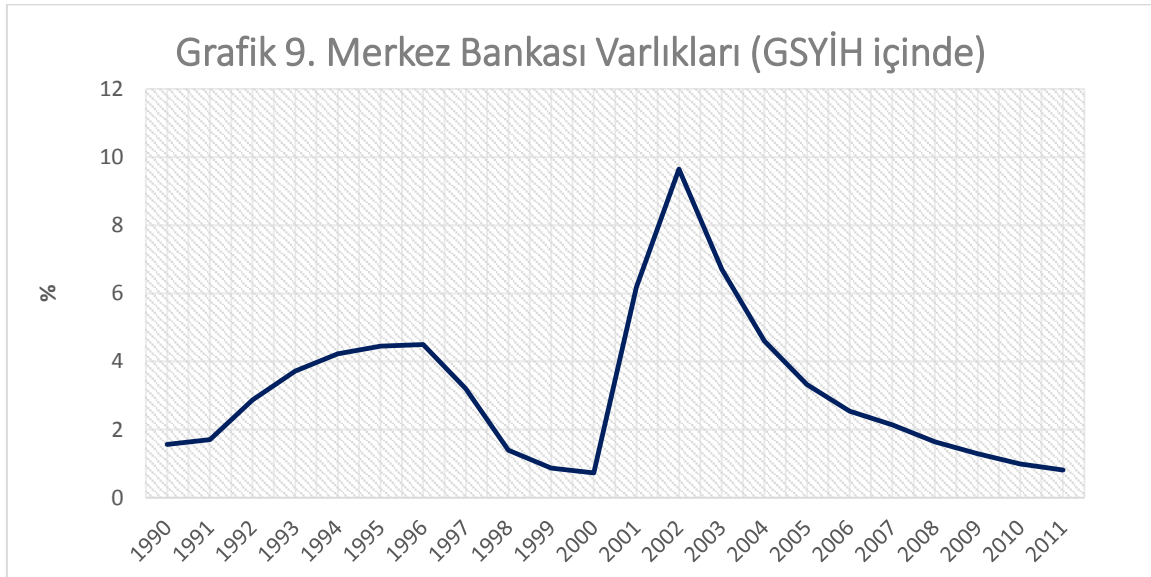

(3) Özel sektöre verilen yurtiçi kredilerin GSYİH içindeki payının, 1990 yılında %16'lık orandan, 2011 yılında %53'lük bir orana çıkması (Bkn. Grafik 8)

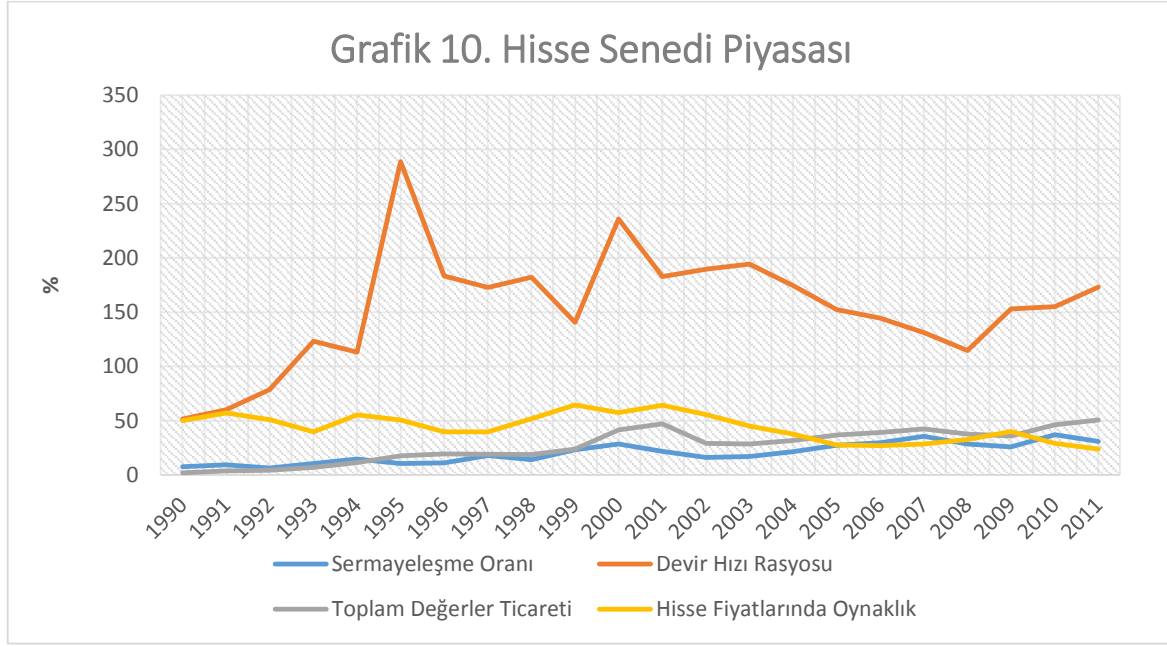
Kaynak: Dünya Bankası, Global Financial Development Indicators 2015

(4) Merkez Bankası varlıklarının, 2011 yılı itibariyle, GSYİH içindeki payının ancak %0.80 paya sahip olması (Bkn. Grafik 9),

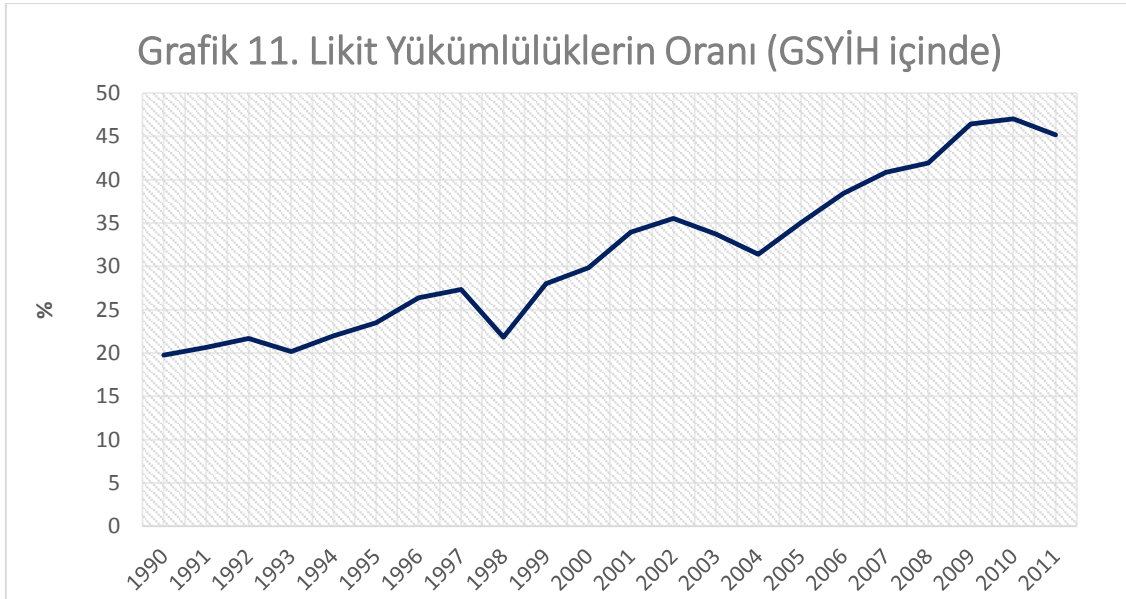
Kaynak: Dünya Bankası, Global Financial Development Indicators 2015

(5) Dünya ekonomileri ile entegre olmak açısından iyi bir gösterge olarak nitelenebilen hisse senedi piyasası verilerinde de, finansal sektördeki yoğunlaşmayı destekleyen göstergelere sahip olunması (Bkn. Grafik 10),

Kaynak: Dünya Bankası, Global Financial Development Indicators 2015

(6) Likit halde bulunan yükümlülüklerin, GSYİH içindeki payında artış (Bkn. Grafik 11).

Kaynak: Dünya Bankası, Global Financial Development Indicators 2015

Tablo 5'de daha detaylı olarak ulaşılabilecek finansal veriler öncesinde, ayrıca belirtmek gerekir ki, bu altı başlığa ek olarak, çok daha farklı yönlerden finansal sektörün 1990-2011 yılları arasında, Türkiye ekonomisi içindeki seyrini gözlemlemek mümkündür. Fakat üstte özet olarak sunulan sonuçlar dahi Türkiye ekonomisinde 22 yılda yaşanan reel kesimden finansal alana doğru sermaye kayışını bizlere resmedebilmektedir. Ayrıca, genel ekonomik göstergeler dışında, burada ele alınmayan, yalnız, hanehalkı açısından finansın yönelimini incelemeye dönük olarak borçluluk oranları ve kredi kartı kullanımları ile ilgili araştırmalarında bu ekseninde değerlendirilebileceğini belirtelim¹⁰. Nitekim Karaçimen

(2015)’e göre Türkiye ekonomisinde hanehalkının finansal sektöre, hem borçluluk düzeyinde, hem de yaşamın idame ettirilmesi açısından bağımlılığının resmi veriler çerçevesinde analizini elde edebilmekteyiz.

Tablo 5						
Finansal Göstergeler (1990-2011)						
	GSYİH içinde Banka Mevduatları (%)	Banka Kredi Oranlarının Banka Mevduatlarına Oranı (%)	Merkez Bankası Varlıkları (GSYİH içinde %)	Mevduat Parası Banka Varlıkları Oranının Mevduat Para Banka Varlıkları ve Merkez Bankası Varlıklarına Oranı (%)	Mevduat Parası Banka Varlıklarının GSYİH içinde payı (%)	Devlet ve KİT'lere verilen Kredilerin GSYİH içinde payı (%)
1990	17,263	80,720	1,563	94,411	19,675	7,566
1991	18,246	70,835	1,705	90,060	20,180	8,150
1992	19,416	72,096	2,868	85,193	20,071	7,533
1993	17,996	80,899	3,715	82,904	19,497	7,551
1994	19,852	55,114	4,222	80,888	19,219	7,561
1995	21,566	62,492	4,454	79,416	17,898	6,507
1996	24,468	66,736	4,496	86,289	22,428	10,532
1997	25,537	75,923	3,199	91,898	26,261	11,177
1998	20,510	63,231	1,393	96,174	22,310	12,522
1999	26,567	44,596	0,866	97,855	28,786	23,478
2000	28,289	54,578	0,729	97,772	32,584	22,186
2001	32,189	35,895	6,179	74,396	35,325	26,623
2002	33,785	38,345	9,647	82,284	34,860	26,470
2003	31,822	44,091	6,703	86,429	36,151	24,786
2004	29,403	53,418	4,604	90,506	35,608	22,446
2005	32,688	59,004	3,327	93,957	40,386	24,564
2006	35,667	66,294	2,544	95,000	43,665	21,353
2007	37,984	72,057	2,134	96,141	46,269	20,727
2008	41,209	71,581	1,644	97,398	49,663	21,412
2009	47,786	71,539	1,296	98,243	58,818	27,267
2010	48,599	84,956	0,991	98,673	63,975	25,382
2011	46,745	99,560	0,809	98,847	64,610	19,937

Kaynak: Dünya Bankası, Global Financial Development Indicators 2015

Tablo 5 (devam...)							
Finansal Göstergeler (1990-2011)							
	Özel Sektöre Verilen Ulusal Kredi Miktarı (GSYİH içinde %)	Finansal Sektör Mevduat Miktarının GSYİH içinde payı (%)	Uluslararası Borç İhracının GSYİH içinde payı (%)	Mevduat Parası Bankaları ile sağlanan Özel Kredi Miktarı (GSYİH içinde %)	Mevduat Parası Bankaları ve Diğer Finansal Kurumlar aracılığıyla sağlanan Özel Kredi Miktarı (GSYİH içinde %)	Havale İç Akışı (GSYİH içinde %)	Finansal Olmayan Kurumların Varlıklarının GSYİH içinde payı (%)
1990	16,674	17,263		13,050	13,050	2,154	1,611
1991	17,169	18,246		13,784	13,784	1,866	1,482
1992	17,941	19,416		13,880	13,880	1,891	1,471
1993	18,123	17,996		13,748	13,748	1,618	1,292
1994	15,941	19,852	5,794	13,329	13,329	2,010	1,233
1995	18,486	21,566	6,095	12,742	12,742	1,963	1,041
1996	22,828	24,468	5,413	15,862	15,862	1,952	1,085
1997	26,301	25,537	5,169	18,211	18,211	2,211	1,109
1998	17,188	20,510	4,170	14,193	14,193	1,989	0,857
1999	16,625	26,567	5,230	14,087	14,087	1,815	1,073
2000	17,752	28,289	6,438	14,028	14,028	1,711	1,151
2001	15,351	32,189	8,351	14,385	14,385	1,421	1,158
2002	14,521	33,785	8,939	12,540	12,540	0,833	1,124
2003	14,546	31,822	8,520	13,095	13,095	0,241	1,142
2004	17,279	29,403	7,409	14,402	14,402	0,205	1,078
2005	22,249	32,688	7,074	18,470	18,470	0,184	1,126
2006	25,942	35,667	7,328	22,411	22,411	0,216	
2007	29,496	37,984	7,659	26,315	26,315	0,193	
2008	35,210	41,209	6,966	29,589	30,850	0,227	
2009	39,175	47,786	7,512	34,195	36,826	0,190	5,639
2010	47,143	48,599	7,632	38,192	40,849	0,150	6,116
2011	53,109	46,745	7,198	43,179	45,960	0,156	6,445

Kaynak: Dünya Bankası, Global Financial Development Indicators 2015

Tablo 5 (devam...)

Finansal Göstergeler (1990-2011)

	Hisse Senedi Piyasası Sermayeleşme Oranı (GSYİH içinde %)	Hisse Senedi Piyasası Getiri Oranı (Bir önceki yılın aynı dönemine göre, %)	Hisse Senedi Devir Hızı Rasyosu (%)	Hisse Senedi Piyasası Toplam Değerler Ticareti (GSYİH içinde %)	Hisse Fiyatlarında Oynaklık (%)	Likit Yükümlülüklerin GSYİH içinde payı (%)	Likit Varlıkların Mevduatlara ve Kısa Vadeli Fonlamalara Oranı (%)
1990	7,538	344,152	51,425	1,856	50,194	19,760	
1991	9,431	-7,511	60,168	3,868	57,314	20,668	
1992	6,537	7,421	78,760	4,272	50,985	21,699	
1993	10,461	164,594	123,141	6,957	39,790	20,175	
1994	14,644	107,050	113,347	11,403	55,416	21,988	
1995	10,499	91,161	288,798	17,613	50,598	23,498	
1996	11,070	63,802	183,328	19,267	39,859	26,364	
1997	18,016	199,450	172,820	19,038	39,823	27,323	
1998	13,956	58,331	182,159	18,830	51,776	21,847	19,111
1999	23,137	77,217	140,653	23,941	64,457	28,001	23,157
2000	28,488	151,657	235,990	41,582	57,593	29,835	42,437
2001	21,755	-29,860	182,773	47,155	64,333	33,944	10,429
2002	16,022	8,204	189,674	29,266	55,694	35,527	244,817
2003	16,910	11,704	194,407	28,552	44,961	33,745	27,196
2004	21,514	62,271	174,738	31,854	37,816	31,411	26,507
2005	27,354	47,559	152,335	36,959	27,795	35,028	62,155
2006	29,664	35,384	144,528	39,238	27,092	38,428	68,285
2007	35,593	21,319	131,285	42,520	28,507	40,869	49,021
2008	28,620	-21,658	114,683	37,808	32,681	41,949	32,086
2009	25,909	-0,727	152,941	35,822	39,924	46,446	39,320
2010	37,192	58,194	155,032	46,212	29,071	47,031	46,450
2011	30,864	2,372	173,007	50,747	23,909	45,177	42,073

Kaynak: Dünya Bankası, Global Financial Development Indicators 2015

Tablo 5 (devam...)					
Finansal Göstergeler (1990-2011)					
	Banka Net Faiz Marjı (%)	Banka Faiz Dışı Gelirin Toplam Gelire Oranı (%)	Bankaların Geri Dönmeyen Borçlarının Brüt Borçlarına Oranı (%)	Bankaların Merkezi Yönetim Borçlarının Toplam Varlıklarına Oranı (%)	Provizyonların Geri Dönmeyen Borçlara Orana (%)
1990					
1991					
1992					
1993					
1994					
1995					
1996					
1997					
1998		30,094	6,700		44,200
1999	10,822	35,076	10,500	6,565	61,900
2000	4,582	43,301	9,200	3,489	59,800
2001	4,903	3,042	29,300	2,470	47,100
2002	5,351	18,095	12,700	0,099	64,200
2003	8,544	34,565	11,500	19,658	88,600
2004	14,636	34,488	6,500	8,509	88,100
2005	4,296	50,700	5,000	1,458	88,700
2006	11,565	42,862	3,900	6,151	89,700
2007	9,809	33,958	3,300	6,837	86,800
2008	13,747	25,062	3,442	8,978	79,785
2009	8,466	37,394	4,970	6,111	83,588
2010	6,708	28,980	3,490	5,649	83,794
2011	5,072	28,835	2,576	4,462	79,382

Kaynak: Dünya Bankası, Global Financial Development Indicators 2015

2.3 Literatür Taraması

“Finansallaşma Nedir?” başlığı altında da belirtildiği gibi, finansallaşma kavramının, bir kavram olarak ilk kez literatür de kullanılması 1993 yılına rastlamaktadır. Özellikle 2000’ler sonrasında, ve daha çok 2007 küresel krizi ertesinde, literatür de çokça tartışılmaya başlanmıştır. Yalnız, Türkiye ekonomisi jargonunda, bu kavramın derin analizlerini bulmak zordur. Genel olarak, tanımlamalar ve çeşitli sosyo-ekonomik göstergeler çerçevesinde açıklanmaya çalışılan finansallaşmanın emek payı üzerindeki etkisi genelinde ise, herhangi bir çarpıcı analiz bulunmamaktadır.

Data ve metodoloji kısmında detaylarına girilecek bu ölçümlerin ve etkileşimlerin öncesinde, biz iki ayrı çerçeveden literatüre bir bakış atacağız. İlk olarak finansallaşma çerçevesinde yapılan çalışmaların kısa sonuçları açıklanacak, sonrasında ise emek payı ile ilgili literatürün öne çıkan sonuçları açıklanacaktır.

Finansallaşmanın ampirik düzeyde ele alınabilecek birçok çalışması bulunmakla birlikte, bu makale içerisinde, öne çıkan çalışmaların sınırını çizerek, kısaca belirtmeye çalışacağız. Finansallaşma yazınında özellikle ele alınması gereken konu, finansal değişkenlerin, reel

faktörler ile olan ayrımına odaklanan çalışmaları göz önüne almaktır. Bu çalışmaların izlerini Tobin (1965)’e kadar sürmek mümkündür. Tobin (1965) çalışmasında reel yatırımlar ile finansal yatırımlar arasındaki çelişkili ilişkiyi ele almaktadır. Bu yatırımlar arasında ikame bir ilişki olabileceğini belirtmektedir. Mevcut olan ve aynı zamanda ulaşılabilir fonların, hem finansal varlıklara yatırılabilirliğini, hem de reel varlıklara yatırılabilirliğini söyler. Bu yatırım işleminin koşulu ise, her iki kesimin varlıklarının getiri oranlarına bağlı olduğudur.

Tobin (1997)’in bir diğer çalışmasında ise konuyu makro ölçekte ele aldığı görülmektedir. Bu makalesinde, geniş ölçekte konu ele alınmakta olup, 1965 makalesindeki mikro ölçüğe göre, reel ve finansal yatırımların konumuna göre, basit bir finansal işlemler etrafında, fonların yeniden dağılımı bağlamında, finansal varlık yatırımlarının, reel varlık yatırımlarının ikamesi olmayacağını belirtir. Bunu ise kaynakların üretken yapısı üzerinden açıklamaya çalışır.

Stockhammer (2010) ise, finansallaşmayı küresel ölçekte değerlendirdiği makalesinde, 1980 sonrası dönemi, finans-baskılı (finance-dominated) birikim rejimi dönemi olarak adlandırarak değerlendirmektedir. Bu rejim, artan borç miktarı nedeniyle oluşan finansal kırılmalığa sahip, sürüngen yapıya bir genel ekonomik performans çerçevesinde tanımlanabilmektedir. Ancak, etkileri ülkeler arasında farklılık gösterir. Bu farklılıklar ülkeler arasında finansallaşmanın boyutlarını ve finansallaşma çerçevesinde büyüme modellerini iki ana eksenle değerlendirmeyi beraberinde getirir: (i) tüketim eksenli büyüme modeli (örn. Anglo-Sakson ülkeleri) ve (ii) ihracat odaklı büyüme modeli (örn. Almanya ve Japonya).

İlk nesil büyüme modellerine sahip ülkelerde, harcanabilir gelirdeki açık, kredi ve artan borçluluk mekanizmasıyla dengelenir. Bu ülkeler, yüksek cari açıklarla şekillenen kredi ile finanse edilen tüketim patlaması (boom) yaşarlar. İkinci nesil büyüme modellerine sahip ülkelerde ise, orta (median) sınıf işçileri barındıran hanehalkları, aynı türden durağan bir ücretle yüz yüzedirler. Bu ülkelerde özel tüketim harcamaları zayıftır. Tüketim harcamasının aksine, net ihracat, talepteki büyümenin ana bileşenidir.

Ayrıca, Stockhammer (2010), finansallaşmanın gelir dağılımında önemli etkileri olduğunu belirtir. İlk olarak, “rantiye geliri” (rentiers income) olarak adlandırılan gelirlerde olağanüstü bir artış vardır. İkinci olarak, finansal sektördeki gelir artışları, ulusal gelir içindeki farklı gelir gruplarının kazançları arasındaki farklılıkları arttırmaktadır. Son olarak, finansallaşma, sermaye ve emek arasındaki güç dengesini, kurumsal yönetimdeki değişimlerden, finansal küreselleşmenin sonucunda firmaların uluslararası ölçekteki fırsatlarının artışına kadar çok çeşitli yönlerden etkilemiştir.

Konumuzla bağlantılı olarak, farklı değişkenler etrafında ve OECD ülkeleri bağlamında, finansallaşma ve emek payı arasındaki ilişkiyi inceleyen Dünhaupt (2013)’ün araştırması, kendi yönelimlerimizi de geliştirmesi açısından incelenmeye değerdir. Dünhaupt (2013), finansallaşmayı ve finansal sektörün artan gücünü, net faiz gelirleri ve net temettü gelirleri etrafında ele almaktadır. 1986-2007 arası dönemi, 13 OECD ülkesi kapsamında, zaman serisi yatay kesit veri seti kullanarak analiz etmektedir.

Finansallaşma sürecini iki açıdan ele alan Dünhaupt (2013), bir yandan, finansal sektörün ücretler ve karlar üzerinde artan bölüşümsel ilişkisini incelerken, diğer yandan, bu artan etkinin temettü ve faizler olarak cisimleşen, finansal gelir ve dağıtılmayan karların incelemesine odaklanmaktadır. Modelinin sonuçlarına göre, finansal olmayan firmaların artan temettü ve faiz ödemelerinin, ulusal gelir içinde azalan ücret oranları ile arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Bu ters yönlü ilişkiyi etkileyen diğer kanallar ise, emek gücünün düşen pazarlık gücünde aranabilir.

Dünhaupt (2013)'un faiz ve temettü gelirleri etrafında şekillenen çalışmasına ek olarak, hisse geri satın alma (stock buybacks) işlemlerinin ele alındığı çalışmaları da katarak finansallaşma analizini derinleştirebiliriz. Bu konuda ki en önemli çalışmalardan biri, firmaların kendi hisselerini geri satın alma işlemlerinin, “hissedar değeri” kavramı etrafında şekillenerek ele alındığı, Lazonick ve O’Sullivan (2000)’in çalışmasıdır. Lazonick ve O’Sullivan (2000), bu olguyu, “elde tutma ve yeniden yatırım yapma” (retain and reinvest) stratejisinden, “küçülmeye gitme ve bölüştürme” (downsize and distribute) stratejisine kayış olarak değerlendirmektedirler.

Bu çerçevede, yönetimin, şirketin artan hisse fiyatı ve artan hisse seçenekleri (stock options) değerleri etrafında, daha çok, şirket kazançlarının bölüşümüne odaklanıldığı belirtilmektedir. Bu ise, kısa vadeli hisse fiyatları hareketliliğine odaklanan ve “hissedar değeri”ni öne çıkaran kurumsal yatırımcıları içeren bir kurumsal değişimin sonucudur. Bu bağlamdan, şirket yönetiminde, hisse sahibi kişilerin, daha çok söz alabilmesi anlamını da çıkarmak mümkündür.

Finansallaşma çalışmalarını, reel sektör ve küresel ekonomi ile olan etkileşimleri, finansal sektör ödemeleri ve hisse senetleri bağlamlarına ek olarak, daha farklı yönlerden incelemek mümkündür¹¹. Burada, konumuz bütünlüğü içinde, finansallaşmanın ekonomik yönünün ele alınmasının yanı sıra, emek payının incelenmesinin de toplumsal etkilerin araştırılması açısından analizlere katkı sağlayacağını söyleyebiliriz.

Öncelikle, emek payının ölçümünde çok farklı yöntemlerin kullanıldığını belirtmemiz gerekir¹². Bunu ayrıca, emek payı üzerine farklı alanlarda iktisadi ve toplumsal yönleri ile ele alan çalışmaları inceleyerek detaylandırabilir ve geliştirebiliriz. Bu bir anlamda, finansallaşmanın farklı katmanlarını inceleyen çalışmaların aynı şekilde emek payı açısından mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

Bu açıdan ele alınması gereken emek payı araştırmalarının çok farklı yönlerini yakalayabileceğimiz analizlere rastlamak mümkündür (Harrison, 2002; Jayadev, 2004; Guscina, 2006; Jayadev, 2007; Jaumotte, Lall ve Papageorgiou, 2008; Rodriguez ve Jayadev, 2010; Azmat, Manning ve Reenen, 2011; Guerriero ve Sen, 2012; Estrada ve Valdeolivas, 2012).

İlk olarak, Harrison (2002) çalışmasında, emek payını, küreselleşme olgusu çerçevesinde değerlendirmektedir. 100 ülkeyi aşkın bir veri seti etrafında, panel veri yöntemin kullanıldığı

araştırmasında, hem emek payındaki trendler, hem de bu pay ve küreselleşme arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Çıkan sonuçlar emek payının zaman içinde sabit bir trend izlemediğini göstermektedir. 1960’lardan 1997 dönemine kadar, yoksul ülkelerdeki emek payları ortalama olarak düşmüş olup, zengin ülkelerdeki paylar artmıştır. Bu değişimlerin nedenleri arasında, ticaret paylarındaki farklılaşma, döviz kuru krizleri, yabancı yatırım hareketliliği ve sermaye kontrolleri gibi geleneksel küreselleşme eğilimlerine bağlı nedenler olabileceği gibi, asıl olarak, faktör donatımı (factor endowment) ve devlet harcamalarındaki değişim ve farklılaşmalara bağlanabilir. Özellikle, sonuçlar, ticaret payındaki artışın ve döviz kuru krizlerinin emek payını düşürdüğünü, ancak sermaye kontrollerinin ve devlet harcamalarındaki artışın bu payı arttırdığını göstermektedir.

Jayadev (2004) ise sermaye hesabı liberalizasyonunun emek payı üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Çalışmasını, liberalizasyonun, hem direk, hem de direk olmayan etkilerinin cevapları etrafında yapmaktadır. Chinn-Ito endeksi çerçevesinde ele alınan sermaye hesabı ölçüm verisi (KAOPEN endeksi) ışığında, küreselleşme çağında işçilerin istihdam açısından korkularının hiçte boş olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. İlk olarak, ticaret açıklığı verisini de kontrol değişken olarak kullanan Jayadev (2004), bu ölçeğin işçi kesiminin özel katmanlarının istihdam edildiği (örn. en korunaklı, en yoğun sendikalaşmanın olduğu ve kamu sektörü) alanlarda direk ve yoğunlaşmış etkisi olduğunu belirtir. Bunun aksine, sermaye hesabı liberalizasyonunun ise, ekonominin tümüne yayılan daha genel etkileri vardır. Örneğin, faiz oranlarında ve döviz kurlarının göreceli fiyatlarında dalgalanma yaratarak, hem ulusal, hem de uluslararası yayılan bir krizler dizisine neden olabilir. Ayrıca ve daha önemlisi, işçilerin özellikle pazarlık güçlerini olumsuz yönde etkiler¹³.

Guscina (2006), küreselleşmenin ulusal gelir içinde emek payına etkisini araştırmaktadır. Bu araştırmasını, emek payını etkileyebileceğini düşündüğü üç temel faktör etrafında yapmaktadır. Bunlar, (i) faktör eğilimli (factor-biased) teknolojik ilerleme; (ii) ticarete açıklık; ve (iii) istihdamda korumaya dönük politikalarda değişimler olarak sıralanabilir. Çalışmasını, 1960-2000 arası, 18 sanayileşmiş OECD ülkesi çerçevesinde yapmaktadır. Ayrıca, analizini 1960-1985 ve 1985-2000 arası teknolojik değişimlere bağlı olarak şekillendirmekte ve düşen emek paylarını bu tarihsel kategorilendirme içinde ele almaktadır. İncelemesinin sonuçlarına göre, iki alt döneme bağlı olarak, emek payındaki azalış, teknolojik gelişmeler yönelimli de olabilirken, ticarete ki açıklık ve işgücünün korunmasındaki olumsuz yönde değişen politikaların etkisine de bağlı olabilmektedir.

Jaumotte, Lall ve Papageorgiou (2008) ise, emek payından ayrı olarak, konuyu artan gelir eşitsizliği bağlamında ele almaktadır. Guscina (2006)’nın çalışmasına benzer veriler kullanılan bu çalışmada ana sorun şudur: “Artan gelir eşitsizliğinin nedeni teknoloji midir yoksa ticaret ve finansal küreselleşme midir?” Sonuçlara göre, teknolojik gelişim eşitsizlikte, küreselleşmeden daha büyük bir etkiye sahiptir. Ancak sınırlı bir ortalama küreselleşme artışının etkisi iki dengeleyici faktöre sahiptir. Birincisi, ticaretteki açıklık gelir eşitsizliğindeki azalış ile değerlendirilebilmektedir. İkincisi, finansal küreselleşme, bu gelir eşitsizliğinde artan bir etki yapmaktadır. Ayrıca, hem küreselleşme, hem de teknolojideki değişimler, beşeri sermaye içinde gelişimi de beraberinde getirmektedir.

Azmat, Manning ve Reenen (2011) ise, emek payındaki düşüşü özelleştirmeler çerçevesinde ele almaktadır. Çalışmalarının odak noktası, mal ve emek piyasasında uygulanan deregülasyon politikaları sonucu GSYİH içinde düşen emek payının aksine, özelleştirmelerin bu konuda daha çarpıcı etkilerinin olduğunun ön plana çıkartılarak incelenmesi gerekliliğini savunmaktadır. Azmat, Manning ve Reenen (2011)'e göre, özelleştirmelerin, azalan emek payındaki en büyük nedeni, işlerdeki azalmalardır (job shedding). Bunun en önemli sonucu, istihdamdaki azalış olmakla birlikte, modellerinde bu azalışın duraklatıcısı olarak, yüksek ücret ve iş piyasasına girişlerdeki engellerin en az seviyeye indirilmesini gösterirler. Bu durumda, sermaye açısından, kar marjlarını körelttiğini belirtirler.

Son olarak, Guerriero ve Sen (2012)'e göre, çok daha genel çerçevede, ulusal gelir içinde emek payının belirleyicileri nedir sorusunu cevaplamak gerekir. 1970-2005 arası dönemi, 89 ülke için değerlendiren Guerriero ve Sen (2012), özellikle emek payı ile uluslararası ticaret ve teknolojik değişim ölçümleri arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Sonuçlar bağlamında, ticaret açıklığı ve teknolojik yenilikler, emek payı üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Ancak, Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) iç akışları ve makineleşme ise tam tersi negatif bir etki yaratmaktadır. Ayrıca, ekonomik gelişme düzeyi, eğitim ve emek piyasasındaki kuralların katılığı gibi diğer faktörler, fonksiyonel gelir dağılımını etkileyecek belirgin özelliklere sahiptir.

3. DATA VE METODOLOJİ

3.1 Emek Payı Hesaplanması

Emek payı değişkeninin, ilgili literatür içinde çok farklı ölçüm teknikleri bulunmaktadır (Johnson, 1954; Kravis, 1959; Kuznets, 1959; Atkinson, 1983; Young, 1995; Ryan, 1996; Rodrik, 1997; Krueger, 1999; Bernanke ve Gürkaynak, 2001; Diwan, 2001; Gollin, 2002; Bentolila ve Saint-Paul, 2003; Ortega ve Rodriguez, 2006; Azmat, Manning ve Reenen, 2007; Jayadev, 2007; Daudey ve Garcia-Penalosa, 2007; Ellis ve Smith, 2007; Glyn, 2009; Hurst, Li ve Pugsley, 2010; Freeman, 2011). Bir kısmı çeşitli kuruluşların (örn. AMECO, OECD, Penn World Tables, UN data) veri tabanında farklı yöntemlerle hesaplanmış olmakla birlikte, kesin olarak uzlaşmış bir hesaplama tekniği ve yöntemi bulunmamaktadır. Örneğin, Jayadev (2007), 1968'den itibaren düzenli bir şekilde yayınlanan UN veri setinden elde ettiği veriler temelinde ölçümünü oluşturmaktadır. İşgücü ödemelerinin (compensation of employees) GSYİH'ya oranlanması şeklinde elde ettiği emek payı ölçümüne, aslında, literatür içinde aynı yöntemle odaklanan çalışmalarda rastlanabilir (Rodrik, 1997; Diwan, 2001; Daudey ve Garcia-Penalosa, 2007; Guerriero, 2012).

Fakat burada şöyle bir sıkıntı mevcuttur. Bu ölçümlerin bir kısmının ele aldığı sektörler genel olarak formel sektörler olmakla birlikte, enformel sektörlerin verilerine ender olarak ulaşılmakta, ve bu sebeple, emek payı ölçümünün içine katılmamaktadır. Jayadev (2007: 426)'in belirttiği gibi, bu durum, emek payının, özellikle gelişmekte olan ülkeler için ya da az ya da daha çok rapor edilmesine neden olmaktadır.

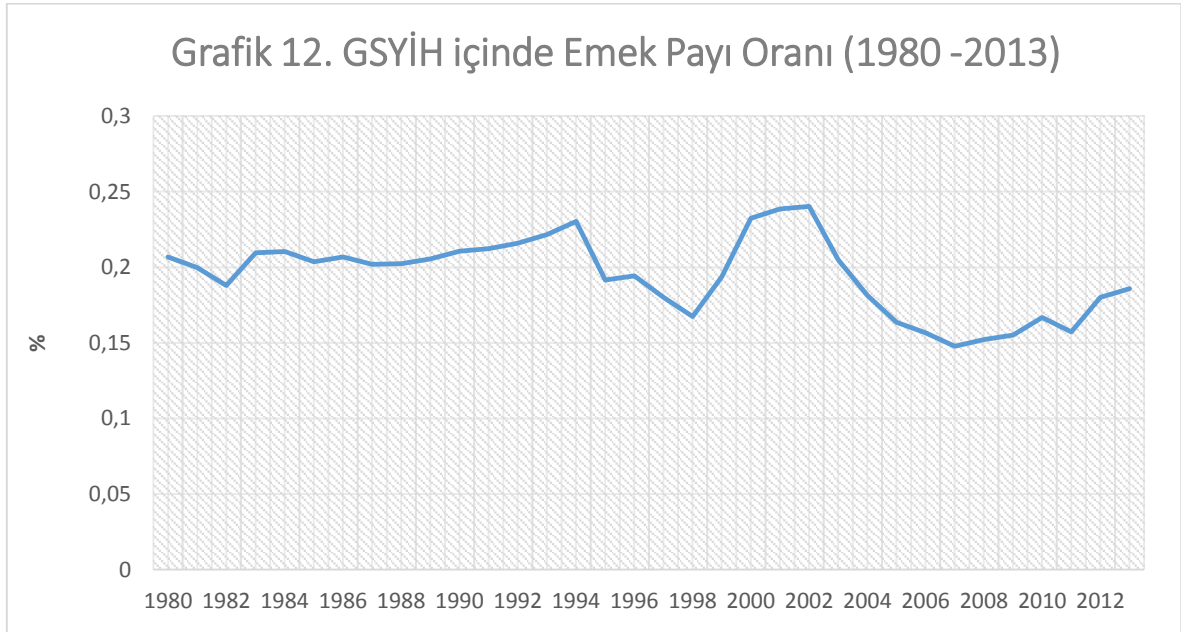
Bu duruma ek olarak, Gollin (2002) ve Krueger (1999) farklı bir noktayı daha belirtmektedirler. Emek payı serileri içerisinde, resmi olarak istihdam içinde olan kesimin ücretleri ele alınsa da, kendi işinde çalışan emekçilerin kazançları (earnings) emek payı içinde değerlendirilmeyip, tam tersine, sermayenin bir payı olarak rapor edilmektedir. Bu ise, sermaye payının GSYİH içinde oranını hatalı bir biçimde yüksek gösterirken, emek payını, aynı şekilde, düşük seviyelerde belirtmektedir. Özellikle bu sonuç, Türkiye ve daha birçok gelişmekte olan ülkeler gibi, serbest meslek sahibi çalışan sayısının yüksek olduğu yerlerde doğrulanabilmektedir.

Kendi modelimiz içinde kullanacağımız emek payı değişkeni için ise, Jayadev (2007)’in yöntemi temelinde, AMECO veri setinden elde edilen oranlardan yararlanılarak üretilmiştir. İşgücü ödemelerinin (ücret + maaşlar + işveren tarafından sağlanan sosyal yardımlar) GSYİH’ya oranı şeklinde hesaplanmış olup, literatürde ki genel yöntem takip edilmiştir.

AMECO istatistikleri, Grafik 12’de izlenebildiği üzere, bizlere 1980-2013 arası, 33 yıllık durumu betimlemektedir.

Türkiye ekonomisinin, dünya ekonomilerinde yaşanan gelişmeler göz önünde bulundurularak, 1980 sonrası yaşadığı önemli kırılma noktaları etrafında emek payında yaşanan seyir yorumlanabilir.

Öncelikle, 12 Eylül askeri darbesi sonrası, 1983 yılında başlayan ANAP iktidarı dönemlerinde, tek parti hükümeti altında uygulamaya konan neoliberal politikaların izleri, kısa vade de emek payının ortalama olarak GSYİH içinde sabit bir seyir izlemesine neden olmuştur. Ancak, 1980 sonrası yaşanan dönemde, sabit bir emek payının yanında, GSYİH’da meydana gelen artışları da kritik bir şekilde değerlendirmek gerekir.

Kaynak: AMECO

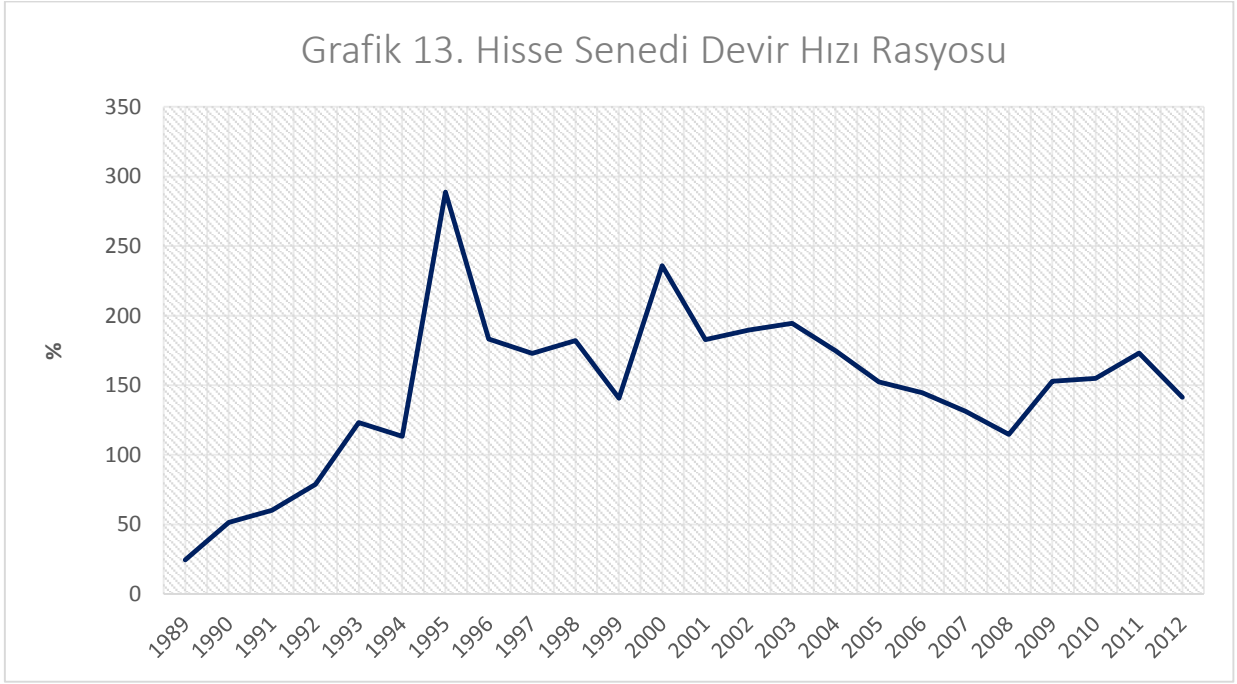
Askeri baskının azalmaya başladığı 1980'lerin ikinci yarısından itibaren, emekçi kesim, 1987 grevleri ile başlangıcını bulan, 1989 Bahar Eylemleri ile artan ve 1991 Ocak ayının ikinci haftasında zirveye ulaşan Madenciler Yürüyüşünün etkisi altında yoğun grev ve gösteriler bütünü içinde gelirlerini yükseltme durumuna sahip olsalar da, sendikalaşma ve örgütlülüğün, özellikle 12 Eylül sonrasındaki zayıflığı nedeniyle ücret kazanımlarını sürdürememiş ve ardından 1993-1994 yıllarında yaşanan politik ve ekonomik krizlerin ulusal bazdaki sonuçları ve 1997 yılında yaşanan uluslararası düzeydeki ekonomik krizler sonucunda tüm bu kazançlarını kaybetmişlerdir.

Eğer emek payının dışında kalan GSYİH içindeki pay/artık sermayenin payı olarak değerlendirilirse, emek payındaki bu düşüşler, aslında, sermayenin de kazancı olarak yorumlanabilir. Çünkü emekçi kesimin gelirlerindeki bu azalış, sermaye gelirlerinde artışı oransal düzeyde beraberinde getirmektedir.

1998 ve 1999'da yaşanan iktisadi ve toplumsal sorunların ertesinde tekrar yükselişe geçen emek payı, Kemal Derviş başkanlığında uygulanan, Dünya Bankası ve IMF tarafından oluşturulmuş, kemer sıkma politikalarının orta vade de hissedilmeye başlamasının ardından, 2001 sonlarından itibaren sert bir düşüş yaşamış, 2007 dünya ekonomik krizine kadar azalmıştır. 2007 yılında başlayan kriz ile birlikte, sermaye kesiminde yaşanan sorunlar sonucunda, biraz da olsa kendi gücünü ekonomik süreçlerde hissettirerek GSYİH içindeki payını arttırabileceği teori de mümkün olsa da, bu artışın GSYİH'da, oransal olarak azalma nedeniyle de yükseldiği belirtilebilir. Bu duruma rağmen, emek kesiminin kriz sonrası ulaştığı düzeyler, eski dönemlerin oranlarının oldukça gerisinde bulunmaktadır.

3.2 Finansallaşma Ölçüm Göstergesi

Türkiye ekonomisinde, reel sektör ile finans sektörü ayrımının keskinleşme momentini, sermaye yapısı ve birikim rejimi temelinde, 1990 sonrasında daha net olarak görmekteyiz. Her ne kadar, 1990 yılından başlayarak, mevcut veriler (Bkn. Tablo 5) ışığında, finansal işlemlerin artışı ve enstrümanların çeşitliliği bakımından bir hareketlilik görülse de, asıl ivmenin yakalandığı yıllar, 2002 ve sonrasına denk gelmektedir. Mevduat ve kredi artışlarının yanı sıra, özellikle, hisse senedi piyasalarında yaşanan canlılık, finans alanının, Türkiye'de bir adım daha ileri gittiğini, karmaşık finansal süreçlerin başladığını ve ekonominin tümünde çok daha önemli alanlarda etkisini göstermeye başladığını bizlere rapor etmektedir.

Kaynak: Dünya Bankası, Global Financial Development Indicators 2015

Modelimiz içinde, biz de, bu ileri adımların yaşandığı hisse senedi piyasalarını ele alarak, hisse senedi devir hızı rasyosunu ana değişken olarak kullanarak, emek payı arasındaki ilişkinin analizi temelinde yorumlayacağız. Grafik 13’te görülebileceği üzere, 1989’larda %24 seviyelerinde olan bu oran, 2011 yılı itibariyle %173 seviyelerine çıkmıştır. Bu mevcut gösterge, bizlere, bir anlamda, hisse senetlerinin ne kadar hızla el değiştirdiği ve toplam ekonomik ilişkiler bütünü içindeki etkilerinin seviyesini göstermesi adına önemli bir niteliğe sahiptir. Nitekim 1990 sonrası yaşanan bu hızlı artış, hem reel sektör de, hem de finansal işlemlerde getirilerin incelenebilmesini olanaklı kılması bakımından kritik bir finansallaşma göstergesi olarak önümüzde durmaktadır.

3.3 Ticaret ve Sermaye Hesabı Liberalizasyon Ölçümü

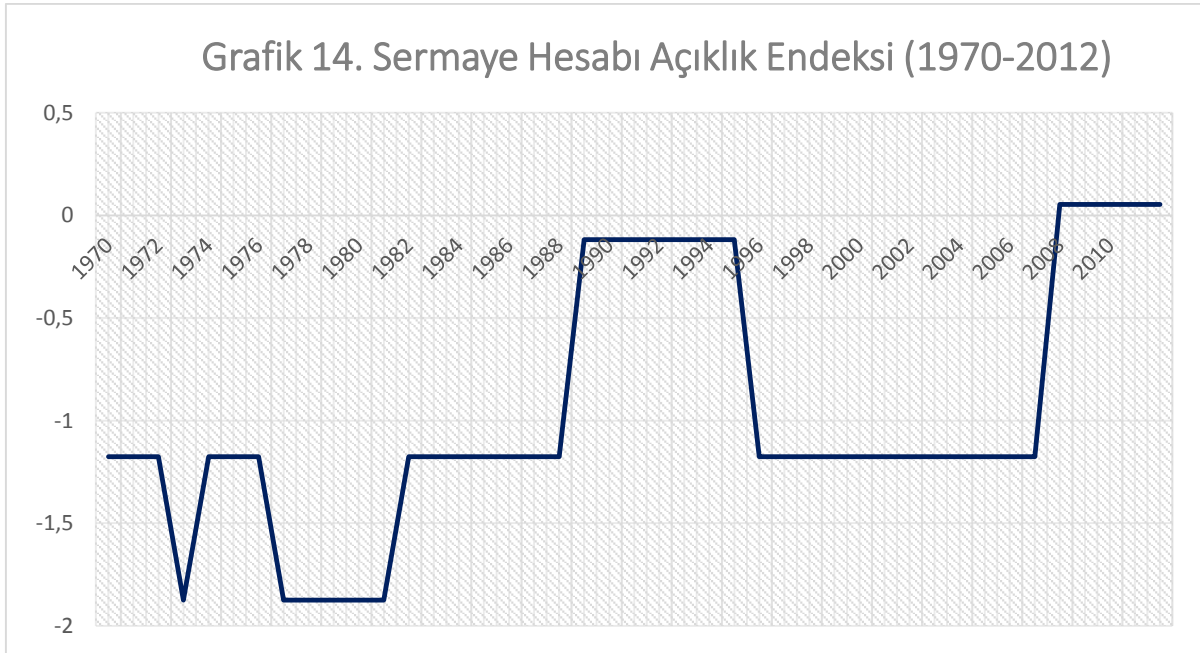
Ticaret Açıklığı ölçümü, temel olarak, ihracat ve ithalatın toplam hacminin GSYİH’ya oranı olarak bulunmaktadır. Modelimizde kullanacağımız ticaret açıklığı verisi ise, aynı yöntemi kullanan Dünya Bankası, World Development Indicators (WDI) veri setinden elde edilmiştir.

Sermaye hesabının açıklık ölçümü ise, farklı şekillerde, ilgili literatür ölçülerek bulunsa da, genel olarak, IMF’in yıllık yayını olan “Exchange Arrangements and Exchange Restrictions” içindeki göstergeler temel alınarak hesaplanmaktadır (Quinn, 1997; Rodrik, 1998; Kraay, 1998; Klein ve Olivei, 1999; Edwards, 2001; Chinn ve Ito, 2003).

Ancak, Jayadev (2007: 426)’in belirttiği gibi, “çalışmalar sık sık sermayenin hareketlilik [capital mobility] düzeyinin ve engellerin yoğunluğunun değerlendirilmesinde sorunlarla karşılaşmıştır”. Nitekim çoğu ülke, göreceli olarak gelişmiş olanlar dahi, farklı düzey ve çeşitlilikte sermaye kontrollerini uygulamaktadırlar (Jayadev, 2007: 426).

Modelimizde, tüm bunların hesaba katıldığı, en güncel ölçüm tekniği ile ele alınan, Chinn-Ito'nun oluşturduğu “Capital Openness” (KAOPEN) endeksini kullanacağız. Bu endekste, diğer göstergeler gibi, IMF'in “Exchange Arrangements and Exchange Restrictions”ın, sermaye kontrolleri ile ilgili ölçümleri etrafında oluşturulmuştur. 42 yıllık dönemi resmeden Grafik 14, Türkiye'nin 1970-2012 arası, KAOPEN endeksine göre, sermaye hesabında dışa açıklığını bizlere göstermektedir.

Türkiye, 1989 yılında, 32 sayılı karar çerçevesinde sermaye hesabını serbestleştirerek daha açık bir yapıya kavuşmuştur. KAOPEN endeksine göre -2 ve öncesi oranlar sermaye hesabı açısından kapalı bir ekonomiyi betimlerken, 0 ve daha yüksek pozitif değerler, dünya ekonomileri ile sermayenin daha fazla etkileşimde olduğu bir durumu tasvir eder. Nitekim Grafik 14'ten de görüldüğü gibi, Türkiye 2010 sonrası itibariyle, sermaye hesabının ortalama düzeylerde açık olduğu ülkeler grubuna dahil edilebilir. Ayrıca, hem ticaret açıklığı, hem de sermaye hesabı açıklığı verisi ile bağlantılı olarak, ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme göstergelerinin ağırlıklandırılmış ölçümü temelinde oluşturulan ortalama küreselleşme verisi de model içinde kullanılacaktır.

Kaynak: Chinn-Ito, KAOPEN endeksi

3.4 Diğer Kontrol Değişkenler

Üst başlıklarda sıralanan üç ana gösterge dışında, modelimizde kullandığımız diğer kontrol değişkenlerini ise şu şekilde sıralayabiliriz. Birincisi, pazarlık gücünü ölçen üç ayrı verimiz mevcuttur. Bunlar sırasıyla, işsizlik oranı, sendikalaşma oranı ve toplam yıllık grev sayılarıdır. İşsizlik oranı ile emek payı arasında negatif/ters yönlü bir ilişkinin var olduğunu teorik çerçevede düşünmekteyiz. Nitekim işsizlikteki her artış, yedek işçi ordusu yaratması nedeniyle ücret ve maaşlarda aşağı yönlü bir baskı yaratarak, emek payını azaltıcı bir etki

yapabilmektedir. Diğer taraftan, emek kesiminin örgütlülüğü ve birliği bağlamında, sendikalaşma oranlarında ve grev sayılarındaki artış ise sermaye karşısında emek kesiminin konumunu güçlendirerek, GSYİH içinde emek payının daha yüksek bir orana sahip olmasını beraberinde getirebilir.

Pazarlık gücünün yanı sıra, hem devlet harcamaları kalemini ele alan, hem de reel sektör açısından önemli etkileri bulunan göstergelerde modelimizde bulunmaktadır. Devlet’in ekonomi içindeki etkisini ve payını ölçmek üzere Ortalama Yıllık Devlet Tüketim Harcamaları verisi ve reel kesimin etkilerini ölçmek üzere ise K/L (Fiziksel Sermaye Yoğunlaşma Oranı) verisi kullanılacaktır.

Son olarak, bu verilere ek olarak kullanılacak kontrol değişkenleri ise, toplam ekonomik harcamalar içinde önemli bir gösterge olan tüketim payı, GSYİH bazında yüzeysel bölüşümü gösteren kişi başına GSYİH, alım gücünün en önemli değişkenlerinden enflasyon oranı ve DYY’ın ülke içine akış verisidir.

3.5 Sonuçlar

Gözlem sayımızın 30’dan ($n < 30$) olması nedeniyle sıradan en küçük kareler (SEKK) yöntemi ile ölçülen hipotezimizin sonuçlarını Tablo 6 içinde, çok farklı aşamalarda görebilmekteyiz.

Bulunan tüm sonuçlar hipotezimizin doğruluğunu ve anlamlılığını farklı güven aralıkları ve güven oranlarında kanıtlamaktadır. Öncelikle, finansallaşma göstergesi tüm adımlarda emek payını düşürmekte ve hem ekonomik, hem de istatistiki bağlamda anlamlı bir durumda bulunmaktadır. İkinci olarak, devlet harcamalarının ekonomi içinde çok önemli bir değişken olduğunu görmekteyiz. Üçüncü olarak, pazarlık gücü verileri bizlere hipotezimizin ara bağlantısının pratik çerçevede doğru olduğunu göstermektedir. Nitekim işsizlik oranı ile emek payı arasında negatif bir ilişki varken, sendikalaşma ve grev sayısındaki artışların emek payını olumlu yönde etkileyeceğini modelimizden anlayabiliyoruz. Dördüncü olarak, reel kesim için önemli bir gösterge olan fiziksel sermayenin yoğunlaşma oranı (K/L)’da istatistiki olarak üst düzey anlamlı çıkmış olup, makineleşmenin emek piyasasında önemini bizlere göstermektedir. Beşinci olarak, en ilginç sonuçlardan bir ise, enflasyonda ki artışın emek payını arttırmasıdır. Bunu, Phillips’in düşünceleri bağlamında, işsizlik ile ters yönlü ilişkisi temelinde tanımlarsak, bunun modelimiz ile uyumlu olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, buna ek olarak, beklentilerinde modele katılarak daha doğru bir analizi yapılması gerektiğini de bu çerçevede belirtelim. Son olarak, tüketim harcamalarının da işgücü yaratması düşüncesi etrafında emek payını olumlu yönde etkilediğini modelimizin sonuçlarından görmekteyiz.

TABLO 6										
SEKK YÖNTEMİ İLE FİNANSALLAŞMA VE EMEK PAYI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZ SONUÇLARI										
Bağımsız Değişken: Log (Emek Payı)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Log (Devir Hızı Rasyosu)	0.0179** (-2.58)	0.0342** (-2.28)	0.003* (-3.43)	0.0124** (-2.80)	0.0144** (-2.79)	0.0813*** (-1.89)	0.0022* (-4.07)	0.0030* (-4.02)	0.0110** (-3.28)	0.0660*** (-2.13)
Log (Kişi Başı GSYİH)		0.7869 (-0.27)	0.7964 (-0.26)	0.1071 (-1.70)	0.6447 (-0.47)	0.9357 (-0.08)	0.0230** (-2.68)	0.0601*** (-2.15)	0.0577*** (-2.21)	0.0095* (-3.39)
Log (Tüketim Payı)			0.0299** (2.35)	0.0406** (2.22)	0.0863*** (1.85)	0.0321** (2.40)	0.0174** (2.85)	0.0251** (2.68)	0.0138** (3.14)	0.0084* (3.48)
Log (Genel Devlet Tüketim Harcaması)				0.0237** (2.48)	0.0591*** (2.05)	0.0210** (2.62)	0.0000* (7.61)	0.0000* (8.75)	0.0000* (9.05)	0.0001* (7.13)
Log (Enflasyon)					0.2177 (1.29)	0.082** (2.47)	0.1202 (1.70)	0.0653*** (2.10)	0.0295** (2.64)	0.0487** (2.32)
Log (K/L)					0.4765 (0.73)	0.1799 (1.42)	0.0004* (5.22)	0.0015* (4.51)	0.0009* (5.14)	0.0010* (5.08)
Log (DYY İç Akışı)					0.8574 (0.18)	0.3274 (1.02)	0.8006 (0.25)	0.7512 (0.33)	0.3951 (0.90)	0.2243 (1.32)
Log (Ticaret Açıklığı)						0.0066* (-3.23)	0.0012* (-4.49)	0.0004* (-5.41)	0.0006* (-5.45)	0.0008* (-5.19)
Log (İşsizlik Oranı)							0.0003* (-5.41)	0.0066* (-3.51)	0.0069* (-3.61)	0.0002* (-6.61)
Log (Sendikalaşma Oranı)							0.0064* (3.44)	0.0219** (2.76)	0.0127** (3.20)	0.0009* (5.08)
Log (Grev Sayıları)							0.0718*** (2.01)	0.0589*** (2.16)	0.1104 (1.79)	0.0626*** (2.16)
KAOPEN Endeksi								0.0868*** (-1.92)	0.0779*** (-2.02)	0.2054 (-1.38)
Log (Ortalama Küreselleşme Oranı)									0.1492 (-1.59)	0.0647*** (-2.14)
Trend (C)	0.0001* (-4.98)	0.4693 (-0.74)	0.8826 (0.15)	0.8708 (0.16)	0.4639 (-0.75)	0.0282** (-2.47)	0.0058* (-3.49)	0.0037* (-3.88)	0.0031* (-4.18)	0.0006* (-5.49)
R2	0.25	0.25	0.43	0.58	0.63	0.79	0.96	0.97	0.98	0.98
Ayr. R2	0.21	0.17	0.33	0.48	0.44	0.67	0.92	0.93	0.94	0.94
F-istatistiği	6.65	3.21	4.51	5.89	3.40	6.29	22.02	25.93	28.24	28.24
Olas.>F	0.018	0.06	0.016	0.0036	0.024	0.0019	0.000015	0.000017	0.000031	0.000031
D-W istatistiği	0.978	0.98	1.158	1.011	1.522	1.481	1.838	2.246	2.332	2.332
Wald F-istatistiği										746.7096
Olas.>Wald										0.000000
Not 1: t-istatistiği parantez içindedir. * %1'de anlamlı, ** %5'de anlamlı ve *** %10'da anlamlıdır.										
Not 2: (10) numaralı regresyonda HAC standart hata ve kovaryans (Barlett Kernel, Newey-West sabit band aralığı = 3.0000) methodu kullanılmıştır.										

Tabi, SEKK yönteminin çok çeşitli diagnostik sorunlara yol açabileceğini belirtelim. Bu nedenle, aşağıdaki Tablo 7'de, otokorelasyon ve heteroskedastisite test sonuçlarını ve Tablo 8'de, spesifikasyon hatalarının ölçümü temelinde, Ramsey RESET test sonuçlarını bulabilirsiniz. Görüldüğü üzere, hem diagnostik sorun olarak, hem de spesifikasyon hataları bağlamında, olasılık değerlerinin %5'ten büyük olması sonucunda modelimizin ölçümünde herhangi bir yanlışlık bulunmamaktadır.

TABLO 7	
OTOKORELASYON VE HETEROSKEDASTİSİTE SONUÇLARI	
BREUSCH-GODFREY OTOKORELASYON LM TESTİ	
F-istatistiği: 0.624885	
Gözlem Sayısı*R2: 1.802974	
Olas. F(1,7): 0.4552	
Olas. Chi-Kare (1): 0.1794	
HETEROSKEDASTİSİTE TESTİ: BREUSCH-PAGAN-GODFREY	
F-istatistiği: 0.883795	
Gözlem Sayısı*R2: 12.96942	
Ölçekli Açıklanan SS: 2.617401	
Olas. F(13,8): 0.5955	
Olas. Chi-Kare (13): 0.4502	
Olas. Chi-Kare (13): 0.9990	
HETEROSKEDASTİSİTE TESTİ: ARCH	
F-istatistiği: 0.118163	
Gözlem Sayısı*R2: 0.129794	
Olas. F(1,19): 0.7348	
Olas. Chi-Kare (1): 0.7186	

TABLO 8			
RAMSEY RESET TESTİ			
Dışlanmış Değişkenler: Uyumlu Değerlerin Kareleri			
	Değer	df	Olasılık
t-istatistiği	0.616109	7	0.5573
F-istatistiği	0.379590	(1, 7)	0.5573
Olabilirlik Oranı	1.161775	1	0.2811
F-istatistiği özeti			
	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kareler
Test SSR	3.40E-05	1	3.40E-05
Sınırlanmış SSR	0.000661	8	8.26E-05
Sınırlanmamış SSR	0.000627	7	8.96E-05
LR testi özeti			
	Değer	df	
Sınırlanmış LogL	83.32369	8	
Sınırlanmamış LogL	83.90458	7	

Ayrıca, Tablo 9 içinde güven aralıkları sonuçlarının, %90, %95 ve %99 oranlarındaki sonuçlarının düşük ve yüksek değerleri ile birlikte sunumunu bulabilirsiniz.

TABLO 9							
KATSAYI GÜVEN ARALIKLARI (COEFFICIENT CONFIDENCE INTERVALS)							
Değişken	Katsayı	%90		%95		%99	
		Düşük	Yüksek	Düşük	Yüksek	Düşük	Yüksek
Log (Tüketim Payı)	0.854397	0.348611	1.360182	0.227178	1.481615	-0.058248	1.767041
Log (DYY İç Akışı)	0.012655	-0.013530	0.038839	-0.019816	0.045125	-0.034592	0.059902
Log (Kişi Başı GSYİH)	-0.392196	-0.721586	-0.062805	-0.800669	0.016278	-0.986551	0.202160
Log (Genel Devlet Tüketim Harcaması)	0.857669	0.681461	1.033878	0.639155	1.076183	0.539717	1.175622
Log (Enflasyon)	0.068006	0.020201	0.115811	0.008724	0.127289	-0.018253	0.154266
Log (K/L)	0.941348	0.600614	1.282083	0.518808	1.363889	0.326524	1.556173
Log (Grev Sayısı)	0.030580	-0.001104	0.062265	-0.008711	0.069872	-0.026592	0.087752
Log (Ortalama Küreselleşme Oranı)	-0.328880	-0.712120	0.054361	-0.804132	0.146372	-1.020403	0.362643
Log (Devir Hızı Rasyosu)	-0.090842	-0.142208	-0.039477	-0.154540	-0.027145	-0.183527	0.001842
Log (Ticaret Açıklığı)	-0.344011	-0.461462	-0.226560	-0.489661	-0.198361	-0.555941	-0.132081
Log (sendikalaşma Oranı)	0.197402	0.082562	0.312242	0.054990	0.339814	-0.009817	0.404620
Log (İşsizlik Oranı)	-0.246410	-0.373435	-0.119386	-0.403932	-0.088889	-0.475615	-0.017206
KAOPEN Endeksi	-0.013204	-0.025351	-0.001058	-0.028267	0.001859	-0.035122	0.008713
C	-3.746557	-5.413633	-2.079481	-5.813878	-1.679235	-6.754646	-0.738468

Tablo 10'da ise gerçek, uyumlu ve artık seviyelerinin yıllar itibariyle sonuçlarını veriyoruz.

TABLO 10				
Gözlem	Gerçek (Actual)	Uyumlu (Fitted)	Artık (Residual)	Artık Grafiği (Residual Plot)
1990	-0.68869	-0.68698	-0.00171	. * .
1991	-0.61944	-0.61478	-0.00467	. * .
1992	-0.62251	-0.63121	0.00869	. *
1993	-0.63394	-0.63782	0.00388	. * .
1994	-0.71311	-0.70468	-0.00843	. * .
1995	-0.77630	-0.77682	0.00052	. * .
1996	-0.74431	-0.74910	0.00479	. * .
1997	-0.71167	-0.71141	-0.00026	. * .
1998	-0.71776	-0.71151	-0.00625	. * .
1999	-0.63770	-0.63574	-0.00196	. * .
2000	-0.65456	-0.65787	0.00331	. * .
2001	-0.66585	-0.66457	-0.00127	. * .
2002	-0.67320	-0.67440	0.00120	. * .
2003	-0.67674	-0.67978	0.00304	. * .
2004	-0.68709	-0.68794	0.00085	. * .
2005	-0.69391	-0.69848	0.00457	. * .
2006	-0.69475	-0.68874	-0.00601	. * .
2007	-0.68457	-0.68281	-0.00177	. * .
2008	-0.69111	-0.70694	0.01583	. . *
2009	-0.67700	-0.67114	-0.00586	. * .
2010	-0.67861	-0.67562	-0.00298	. * .
2011	-0.72611	-0.72059	-0.00552	. * .

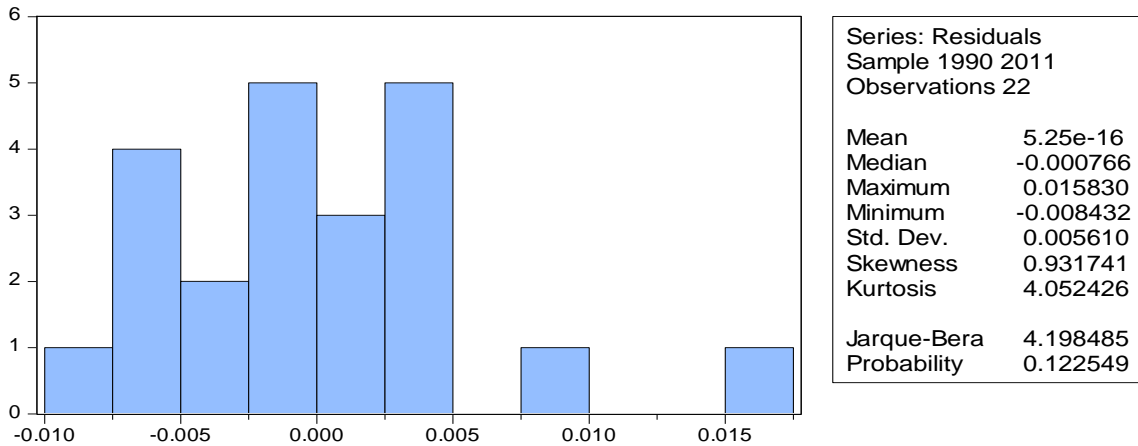
Modelimizde kullanılan verilerin birbirleriyle olan bağlantılarının incelenmesi açısından önemli bir çıktı olan Varyans Enflasyon Faktörü (Variance Inflation Factor) sonuçlarını Tablo 11'de bulabilirsiniz. Burada şunu belirtmeliyiz ki, merkezlenmiş VIF sonuçlarına göre bazı

değişkenler yüksek değişkenlere sahiptir. Bunu test etmek amacıyla ek kısmında (Ek 1), bu değişkenlerin çıkarıldığı yeni modelin çıktılarını vermekteyiz. Ancak, aynı şekilde, bu yeni test sonuçları da, modelin ve hipotezin doğruluğunu kanıtlamaktadır.

TABLO 11			
VARYANS ENFLASYON FAKTÖRÜ (VARIANCE INFLATION FACTOR)			
Değişken	Katsayı Varyans	Merkezlenmemiş (Uncentered) VIF	Merkezlenmiş (Centered) VIF
Log (Tüketim Payı)	0.073981	723.7263	3.795478
Log (DYY İç Akışı)	0.000198	8.961712	7.825790
Log (Kişi Başı GSYİH)	0.031377	142047.9	39.80725
Log (Genel Devlet Tüketim Harcaması)	0.008979	2843.689	3.178514
Log (Enflasyon)	0.000661	423.5473	35.32690
Log (K/L)	0.033575	198959.1	148.7147
Log (Grev Sayısı)	0.000290	207.9044	14.05620
Log (Ortalama Küreselleşme Oranı)	0.042474	36243.54	26.64133
Log (Devir Hızı Rasyosu)	0.000763	952.3062	6.113241
Log (Ticaret Açıklığı)	0.003989	140.0576	6.637600
Log (sendikalaşma Oranı)	0.003814	1086.909	34.49353
Log (İşsizlik Oranı)	0.004666	1061.820	8.808517
KAOPEN Endeksi	4.27E-05	8.603878	3.606540
C	0.803704	213988.0	NA

Son olarak, Tablo 11’de ise, Normalite testinde, Jarque-Bera ve olasılığı sonuçlarının anlamlı çıktığını görebilirsiniz.

TABLO 12
NORMALITE SONUÇLARI

4. SONUÇ

Bu çalışmada, 1990-2011 arası Türkiye’de yaşanan finansallaşmanın ana göstergelerinden biri olan “Hisse Senedi Devir Hızı Rasyosu”nun GSYİH içindeki emek payı üzerine etkisini ele alarak, ikisi arasındaki ilişkiyi analiz etmeye çalıştık. SEKK yöntemi ile test edilen modelimizin sonuçları, bize, tam da Türkiye’nin 1990-2011 arası yaşadığı finansal işlem artışları ve toplam ekonomide hacim genişlemesinin, GSYİH içinde emek payını olumsuz etkileyerek azalttığını rapor etmektedir. Ana hipotezimiz çerçevesinde oluşturduğumuz nedenselliğe göre, bu düşüşte ana rolü oynayan faktör, emek piyasasında, çalışanların sermaye karşısında pazarlık güçlerini kaybetmesidir. İşsizlik oranı, sendikalaşma oranı ve toplam yıllık grev sayıları değişkenleri etrafında sınırları çizilen pazarlık gücü göstergelerinin, hipotezimizle büyük oranlı¹⁴ bir teorik bağlantı içinde çıkan sonuçları, hipotezimizin sonuçlarının doğruluğunu kanıtlamaktadır. Finans sektöründeki yoğunlaşma ve hacimsel genişlemenin sonucunda, bu sektörde kazançların artışı paralelinde reel sektörden uzaklaşan sermaye, yatırımların sürüngen/durağan bir patika izlemesine ve ayrıca, sektörde yaşanan verimlilik artışına rağmen istihdam yaratamayan bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. İşsizlikteki yüksek oran ve bunun yanında, reel sektördeki yapısal durağanlık nedeniyle, bu orana eklenen yeni işsizler ordusu sonucunda ücret ve maaşlarda yaşanan aşağı yönlü baskı nedeniyle, GSYİH içinde emek payının kazandığı kazançların oranında azalma yaşanmıştır. Bunun yanı sıra, ekonomik yönelimlerde gözlenen olumsuzlukların nedeni olarak, sendikalaşma oranlarındaki düşüklük ve grev sayılarındaki azalmalarda belirtilebilir. Oysa ki, model sonuçlarına göre, işsizlikteki azalış ve sendikalaşma ile grev sayılarındaki artış emek payını GSYİH içinde arttırıcı yönde etki yaratmaktadır. Ayrıca, finansallaşma ve pazarlık gücü göstergelerine ek olarak kullanılan kontrol değişkenlerde, sonuçlar kısmında açıklandığı gibi, modeldeki mantıksal çerçeve ile uyum içinde, anlamlı çıktılar sunmaktadır.

Peki bu sonuçlar çerçevesinde uygulayabileceğimiz politikalar neler olabilir? Kısaca belirtmek gerekirse, bazı politika önerilerini şu şekilde sıralayabiliriz: (1) reel sektörü, devlet harcamalarını da destekleyici duruma dahil ederek, istihdam yaratıcı şekilde dönüştürmek; (2) emek piyasası önündeki yasal engelleri kaldırmak; (3) ticaretin ithal girdi ağırlıklı iç yapısını değiştirerek yerli üretimi ön plana çıkarmak; (4) finansal işlemler önüne sınırlayıcı kurallar koyarak, reel sektörü geliştirici yönde politikalar üretmek; (5) sermaye hesabı ile ilgili yasal düzenlemelerin tekrar gözden geçirilerek gelişmiş ülkelerin özellikle döviz kuru üzerinde sert etkiler yaratarak elde edilen sermaye kazançlarını önleyici kurallar bütünü oluşturmak; (6) ücret ve maaşlar ile verimlilik arasındaki makası daraltmak; (7) tüketimin, özellikle dar gelirliler bazında gerçekleşen, finans bağımlı yapısını düzeltmek; ve (8) birikimin yapısını, hayali değer yaratan finans sektöründen, fiziksel değer yaratan reel sektöre çevirmek. Son olarak, tüm bu politika önerilerini emek piyasasının ön planda olduğu bir pratik yönelim içinde, hem finans sektörü, hem de reel sektör içinde analiz ederek geliştirebileceğimizi vurgulayarak yazımızı tamamlayabiliriz.

KAYNAKÇA

- Aglietta, M. 2000. “Shareholder Value and Corporate Governance: Some Tricky Questions”, *Economy and Society*, 29 (1): 146-159.
- Albo, G., Gindin, S. ve Panitch, L. 2010. *In and Out of Crisis: The Global Financial Meltdown and Left Alternatives*. Oakland: Spectre PM Press.
- Arrighi, G. 1994. *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times*. London: Verso.
- Atkinson, A. B. 1983. *The Economics of Inequality*. Oxford: Clarendon Press.
- Azmat, G., Manning, A. ve Van Reenen, J. 2011. “Privatization and The Decline of Labour's Share: International Evidence From network Industries”. *Economica*, 79 (315): 470-492.
- Bentolila, S., ve Saint-Paul, G. 2003. “Explaining Movements in the Labor Share”, *Contributions to Macroeconomics*, 3.
- Bernanke, B. S., & Gürkaynak, R. S. 2001. “Is Growth Exogenous? Taking Mankiw, Romer, and Weil Seriously”, *NBER Macroeconomics Annual*, 16.
- Boyer, R. 2000. “Is a Finance-Led Growth Regime a Viable Alternative to Fordism? A Preliminary Analysis”, *Economy and Society*, 29(1): 111-145.
- Bukharin, N. I. 2009. *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*. Kalkedon Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Chinn, M. ve Ito, H. 2003. “Capital Account Liberalization, Institutions and Financial Development: Cross Country Evidence”, *UCSC Working Papers*.
- Crotty, J. 2005. “The Neoliberal Paradox: The Impact of Destructive Product Market Competition and ‘Modern’ Financial Markets on Non-Financial Corporation 177 Performance in the Neoliberal Era”, *Financialization and the World Economy içinde* (haz. G. Epstein), Northampton, MA: Edward Elgar.
- Daudey, E., ve Garcia-Penalosa, C. 2007. “The Personal and the Factor Distributions of Income in a Cross-Section of Countries”, *Journal of Development Studies*, 43: 812-829.
- Diwan, I. 2001. *Debt as Sweat: Labor, Financial Crises, and The Globalization of Capital*. Washington DC: The World Bank.
- Dore, R. 2002. “Stock Market Capitalism and its Diffusion”, *New Political Economy*, 7 (1): 115-121.
- Dos Santos, P. 2009. “At the Heart of the Matter: Household Debt in Contemporary Banking and the International Crisis”, *Research on Money and Finance*, Discussion Paper Series, no.11.

- Dumenil, G. ve Levy, D. 2004a. “The Real and Financial Components of Profitability (USA 1952-2000)”, *Review of Radical Political Economics*, 36 (1): 82-110.
- Dumenil, G. ve Levy, D. 2004b. *Capital Resurgent: Roots of the Neoliberal Revolution*. Cambridge, Massachusetts ve London, England, Harvard University Press.
- Dumenil, G. ve Levy, D. 2011. *The Crisis of Neoliberalism*. Cambridge, Massachusetts ve London, England, Harvard University Press.
- Dünhaupt, P. 2013. “The Effect of Financialization on Labor’s Share of Income”, *Institute for International Political Economy Berlin*, Working Paper, No. 17.
- Edwards, S. 2001. “Capital Flows and Economic Performance: Are Emerging Economies Different?” *NBER Working Paper*, no. 8076, January.
- Ellis, L., ve Smith, K. 2007. “The Global Upward Trend in the Profit Share”, *BIS Working Papers*, no. 231.
- Epstein, G. 2005. “Introduction: Financialization and the World Economy”, G. Epstein (haz.), *Financialization and the World Economy*, Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar, ss: 3-16.
- Ergüneş, N. 2009. “Global Integration of the Turkish Economy in the Era of Financialisation”, *Research on Money and Finance*, Discussion Paper Series, no. 8.
- Ertürk, I. ve Solari, S. 2007. “Bank as Continuous Reinvention”, *New Political Economy*, 12 (3): 369-388.
- Estrada, A. ve Valdeolivas, E. 2012. “The Fall of the Labour Income Share in Advanced Economies”, *Documentos Ocasionales*. no. 1209.
- Fine, B. 2010. “Financialisation as Neoliberalism: Engaging Neoliberalism”, Saad-Filho, A. ve Yalman, G. (haz.) *Economic Transitions to Neoliberalism in Middle Income Countries* içinde, London: Routledge, ss. 11-23.
- Foster, J. B. 2006. “Monopoly-Finance Capital”, *Monthly Review*, Volume 58, Issue 07, December.
- Foster, J. B. 2007. “The Financialization of Capitalism”, *Monthly Review*, Volume 58, Issue 11, April.
- Foster, J. B. 2010. “The Financialization of Accumulation”, *Monthly Review*, Volume 62, Issue 05, October.
- Freeman, R. A. 2011. “Accounting for the Self-Employed in Labour Share Estimates: The Case of the United States”. *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*, 2011/04, OECD Publishing.
- Froud, J., Haslam, C., Johal, S. ve Williams, F. 2001. “Financialisation and the Coupon Pool”, *Gestao ve Producao*, 8 (3): 271-288.

- Glyn, A. 2006. *Capitalism Unleashed: Finance Globalization and Welfare*. Oxford University Press.
- Glyn, A. 2009. “Functional Distribution and Inequality”. In W. Salverda, B. Nolvan & T. M. Smeeding (haz.), *Economic Inequality*. Oxford: Oxford University Press.
- Gollin, D. 2002. “Getting Income Shares Right”, *The Journal of Political Economy*, 110: 458-474.
- Guerriero, M. 2012. “The Labour Share of Income Around the World: Evidence From a Panel Dataset”, 4th Economic Development International Conference of GREThA/GRES “Inequalities and Development: new challenges, new measurements?” University of Bordeaux, France, June 13-15, 2012.
- Guerriero, M. ve Sen, K. 2012. “What Determines the Share of Labour in National Income? A Cross Country Analysis”, *Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit*, Discussion Paper series no. 6643.
- Guscina, A. 2006. “Effects of Globalization on Labor’s Share in National Income”, *IMF Working Paper*, 06/294.
- Güngen, A. R. 2010. “Finansallaşma: Sorunlu Bir Kavram ve Verimli Bir Araştırma Gündemi”, *Praksis*, 22: 85-108.
- Harrison, A. E. 2002. “Has Globalization Eroded Labour’s Share”, *mimeo*, University of California Berkeley.
- Hilferding, R. 1910. *Finance Capital: A Study of the Latest Phase of Capitalist Development*, reprinted 1985, London and Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Hurst, E., Li, G., & Pugsley, B. 2010. “Are Household Surveys Like Tax Forms: Evidence from Income Underreporting of the Self Employed”, *NBER Working Paper*, no. 16527.
- Husson, M. 2010. *Marksist İktisat Teorisi – Çağdaş Kapitalizm ve Kriz*. Yazın Yayıncılık, Mart.
- Jayadev, A., 2004. “The Impact of Capital Account Liberalization on the Labor Share of Income”, <http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/ns/NSarjun.pdf>, February.
- Jayadev, A. 2007. “Capital Account Openness and the Labour Share of Income”, *Cambridge Journal of Economics*, 31: 423-443.
- Jaumotte, F., Lall, S. ve Papageorgiou, C. 2008. “Rising Income Inequality: Technology, or Trade and Financial Globalization?”, *IMF Working Paper Series*, 08/185.
- Johnson, D. G. 1954. The Functional Distribution of Income in the United States, 1850-1952”, *The Review of Economics and Statistics*, 36: 175-182.

- Karaçimen, E. 2015. *Türkiye’de Finansallaşma: Borç Kısılcacında Emek*. Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Kozanoğlu, H. 2011. “Finansallaşma ve Türkiye”, *Uç(ur)amayan Balon: Finans içinde*, (haz.) Hayri Kozanoğlu, ss. 11-60, Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Kraay, A. 1998. ‘In Search of the Macroeconomic Effects of Capital Account Liberalization,’ *The World Bank*. Unpublished paper (October).
- Kravis, I. B. 1959. “Relative Income Shares in Fact and Theory” *The American Economic Review*, 49: 917-949.
- Krippner, G. 2004. “What is Financialization?”, mimeo, Department of Sociology, UCLA.
- Krippner, G. R. 2005. “The Financialization of the American Economy”, *Socio-Economic Review*, 3 (2): 173-208.
- Krippner, G. R. 2011. *Capitalizing on Crisis: The Political Origins of the Rise of Finance*. Cambridge, Massachusetts ve London, England, Harvard University Press.
- Krueger, A. B. 1999. “Measuring Labor's Share”, *The American Economic Review*, 89: 45-51.
- Kuznets, S. 1959. “Quantitative Aspects of the Economic Growth of Nations: IV. Distribution of National Income by Factor Shares”, *Economic Development and Cultural Change*, 7: 1-100.
- Langley, P. 2009. *The Everyday Life of Global Finance: Saving and Borrowing in Anglo-America*. Oxford: Oxford University Press.
- Lapavitsas, C. 2009a. “Financialized Capitalism: Crisis and Financial Expropriation”, *Research on Money and Finance*, Discussion Papers no. 1.
- Lapavitsas, C. 2009b. “Financialization, or the Search for Profits in the Sphere of Circulation”, *Research on Money and Finance*, Discussion Papers no. 10.
- Lapavitsas, C. 2010a. “Banks for the People”, *Redpepper*, Issue 170, Şubat/Mart.
- Lapavitsas, C. 2010b. “Financialisation and Capitalist Accumulation: Structural Accounts of the Crisis of 2007-9”, *Research on Money and Finance*, Discussion Papers no. 16.
- Lazonick, W. ve O’Sullivan, M. 2000. “Maximizing Shareholder Value: A New Ideology for Corporate Governance”, *Economy and Society*, 29 (1): 13-35.
- Lenin, V. I. 1916. *Imperialism, The Highest Stage of Capitalism: A Popular Outline*. reprinted 1988, New York: International Publishers.
- Levitt, K. P. 2008. “The Great Financialization”, John Kenneth Galbraith Prize Lecture, June 8, 2008, <http://www.karipolanyilevitt.com/wp-content/uploads/2011/01/The-Great-Financialization.pdf>

- Martin, R. 2002. *Financialization of Daily Life*. Philadelphia: Temple University Press.
- Ortega, D., ve Rodriguez, F. 2006. “Are Capital Shares Higher in Poor Countries?”, *Working Paper*, 2006-023: Wesleyan Economics.
- Quinn, D. P. 1997. ‘The correlates of changes in international financial regulation,’ *American Political Science Review*, 91: 531–51.
- Rodriguez, F. ve Jayaved, A. 2010. “The Declining Labor Share of Income”, *Human Development Reseach Paper*, no. 36.
- Rodrik, D. 1997. “Has Globalization Gone too Far?”, Institute for International Economics.
- Rodrik, D. 1998. “Who needs capital-account convertibility?” in Kenen, P. (haz.), *Should the IMF Pursue Capital Account Convertibility?*, Essays in International Finance no. 207, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ryan, P. 1996. “Factor Shares and Inequality in the UK”, *Oxford Review of Economic Policy*, 12: 106- 126.
- Orhangazi, Ö. 2007. “Financialization and Capital Accumulation in the Non-Financial Corporate Sector: A Theoretical and Empirical Investigation of the U.S. Economy: 1973-2003”, *Political Economy Research Institute (PERI)*, Working Paper Series, no. 149.
- Orhangazi, Ö. 2008. *Financialization and the US Economy*. Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar.
- Tobin, J. 1965. “Money and Economic Growth”, *Econometrica*, 33: 671-684.
- Tobin, J. 1997. “Comment, in R. Pollin”, *The Macroeconomics of Savings, Finance and Investment*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Stockhammer, E. 2004. “Financialisation and the Slowdown of Accumulation”, *Cambridge Journal of Economics*, 28: 719-741.
- Stockhammer, E. 2010. “Financialization and the Global Economy”, *Political Economy Research Institute*, Working Paper Series no. 240.
- Sweezy, P. 1994. “The Triumph of Finance Capital”, *Monthly Review*, 46 (2).
- Sweezy, P. 1997. “More (or less) on Globalization” *Monthly Review*, 49 (4): 1-4.
- Sweezy P. M. and Magdoff, H. 1972. *The Dynamics of U.S. Capitalism: Corporate Structure, Inflation, Credit, Gold, and the Dollar*. New York: Monthly Review Press.
- Wade, H. R. 2005. “The March of Neoliberalism and What to Do About It”, draft paper for plenary talk at conference Beyond ‘Deregulation’: Finance in the 21st Century, University of Sussex, 26-28 May 2005.

Young, A. 1995. The Tyranny of Numbers: Confronting the Statistical Realities of the East Asian Growth Experience. *The Quarterly Journal of Economics*, 110: 641-680.

NOTLAR

1. Bu konuda Dos Santos (2009)'un çalışması ilgi çekici olup, gelişmekte olan ülkeler açısından finansallaşmanın etkilerinin incelemesi bağlamında önemli ipuçları ve sonuçlar sunmaktadır.
2. Hilferding, Lenin ve Bukharin için özellikle “finans kapital”ın sermaye birikimi açısından rolü araştırılmaktayken Tobin için ise reel yatırımlar ve finansal yatırımlar arasındaki ilişki çerçevesinde konunun bütünlüğü ele alınabilir.
3. Hissedar değeri kavramı çerçevesinde önemli bir çalışma olarak Lazonick ve O’Sullivan (2000)'in çalışması incelenebilir.
4. Bunlara ek olarak, Karaçimen (2015: 91)'in eserinde belirtilen dipnotta finansallaşmanın çok daha farklı boyutlarını ele alan çalışmalara rastlanabilir: “Finansallaşmayı farklı bakış açılarıyla ele alan pek çok çalışmanın oluşturduğu geniş bir yazın mevcuttur...belli başlı çalışmalardan bazıları şunlardır: örneğin, Crotty (2005), Stockhammer (2004), Dumenil ve Levy (2004) ve Orhangazi (2008), finansallaşmayı makroekonomik bir açıdan ele almakta ve sürecin sermaye birikimi üzerindeki etkilerini merkez kapitalist ülkeler özelinde incelemektedirler. Bu bağlamda, finansallaşma kavramını finansal yatırımların ve finansal gelirlerin sermaye birikimi üzerine etkisini ortaya koyacak şekilde kullan[ıl]maktadır. Öte yandan, 1990’larda ortaya çıkan, toplumsal muhasebe (social accounting) okulu, finansallaşma döneminde ortaya çıkan değişimleri tanımlamak için kupon havuzu (coupon pool) kapitalizmi kavramını kullanır (Ertürk & Solari, 2007; Froud vd., 2002). Bu yeni kavrama dayalı olarak, bu okul ABD ve İngiltere ekonomilerini inceler ve finansallaşmayı firmalar ve hanehalkları arasında büyük bir kupon hareketi olarak makro, mezo ve mikro bir süreç olarak tanımlar. Boyer (2000) ve Aglietta (2000) finansın hakimiyetindeki mevcut rejimi hissedar değerinin şirket yönetimi üzerine etkilerine vurgu yaparak değerlendirir. Bir başka grup çalışma bağlamında, Martin (2002) ve Langley (2009) bu süreci bireylerin “günlük hayatın finansallaşması” olarak tarif ederler. Son olarak da, Para ve Finans Üzerine Araştırma grubu finansallaşmayı kapitalizmin son otuz kırk yıldaki yapısal dönüşümüne dayalı olarak inceler. Bu yazın içerisinde özellikle bankacılık sektörü dönüşümü ve artan hanehalkı borçlanmasına vurgu yapan çalışmalar ön plandadır (bkn. Dos Santos, 2009; Ergüneş, 2009; Lapavitsas, 2009a, 2009b, 2010[b]).”
5. Modelimizin oluşumunda kullanılacak olan ticaret açıklığı ile ilgili kontrol değişkeni Dünya Bankasından alınmış olan veri olacaktır. Data ve Metodoloji kısmında daha detaylı olarak ele alınarak sonuçları açıklanacak olup, burada sadece farklı veri kaynaklarından elde edilen farklı sonuçların karşılaştırılması açısından ele alınmıştır.
6. Tabi ki, ticaretin iç yapısına bakılmalı ve bu bütünleşmenin pozitif bir etkisinin mi yoksa negatif bir etkisinin mi olduğu hesaba katılmalıdır. Örneğin, Türkiye’nin ticaret hacminde ihracat malları içeriğinin yaklaşık %70’i ithal ara malı ve girdilere dayanmaktadır.
7. Türkiye’de tasarruf oranlarının direk olarak bir ölçülme tekniği olmayıp brüt yatırım oranları üzerinden ölçüme gidilmektedir.
8. Tüketim toplumu tartışmaları bağlamında bu durum tartışmaya açılarak değerlendirilebilir.
9. Türkiye’de sendikalaşma oranı OECD ülkeleri ortalamasından yaklaşık üç kat daha azdır. Bu durum emek piyasasının ne kadar kırılgan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.
10. Karaçimen (2015)'in çalışması, bu konuda, ampirik düzeyde önemli ipuçları vermektedir.
11. Bkn. Karaçimen 2015: 91 dipnot. Bu makalede notlar kısmında 4. maddede bulunabilir.
12. Bkn. Guerriero, 2012.
13. Bu sonuçların daha detaylandırılmış ve genelleştirilmiş haline Jayadev’in diğer çalışmalarında ulaşmak mümkündür (Jayadev, 2007; Rodriguez ve Jayadev, 2010).
14. Kesin yerine büyük oranlı diyoruz çünkü pazarlık gücünün çok daha çeşitli göstergelerinin olabileceğini ve bu göstergelerinde model içinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmeliyiz.

EKLER**EK 1: VARYANS ENFLASYON FAKTÖRÜ HESAPLAMASI SONUCU ÇIKARILAN DEĞİŞKENLERİN YOKLUĞUNDA MODEL SONUÇLARI**

Dependent Variable: Log Emek Payı				
Method: Least Squares				
Sample: 1990 2011				
Included observations: 22				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
Log Devir Hızı Rasyosu	-0.080646	0.043019	-1.874633	0.0805
Log Tüketim Payı	1.448962	0.362847	3.993317	0.0012
Log Genel Devlet Tüketim Harcaması	0.826113	0.153665	5.376083	0.0001
Log DYY İç Akışı	0.036713	0.016200	2.266243	0.0387
Log Ticaret Açıklığı	-0.375127	0.098382	-3.812959	0.0017
Log İşsizlik Oranı	-0.291300	0.075657	-3.850261	0.0016
C	-0.993755	0.229658	-4.327107	0.0006
R-squared	0.841538	Mean dependent var		-0.684952
Adjusted R-squared	0.778153	S.D. dependent var		0.038422
S.E. of regression	0.018097	Akaike info criterion		-4.932788
Sum squared resid	0.004912	Schwarz criterion		-4.585638
Log likelihood	61.26067	Hannan-Quinn criter.		-4.851010
F-statistic	13.27662	Durbin-Watson stat		1.220855
Prob(F-statistic)	0.000030			

Dependent Variable: Log Emek Payı				
Method: Least Squares				
Sample: 1990 2011				
Included observations: 22				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
Log Devir Hızı Rasyosu	-0.059205	0.036463	-1.623692	0.1267
Log Tüketim Payı	0.905068	0.357966	2.528367	0.0241
Log DYY İç Akışı	0.026054	0.013954	1.867139	0.0830
Log Genel Devlet Tüketim Harcaması	0.891551	0.129469	6.886218	0.0000
Log Ticaret Açıklığı	-0.436028	0.084380	-5.167402	0.0001
Log İşsizlik Oranı	-0.173546	0.075493	-2.298836	0.0374
KAOPEN Endeksi	-0.026130	0.009331	-2.800343	0.0142
C	-1.364223	0.231782	-5.885799	0.0000
R-squared	0.898431	Mean dependent var		-0.684952
Adjusted R-squared	0.847646	S.D. dependent var		0.038422
S.E. of regression	0.014997	Akaike info criterion		-5.286653
Sum squared resid	0.003149	Schwarz criterion		-4.889910
Log likelihood	66.15318	Hannan-Quinn criter.		-5.193192
F-statistic	17.69096	Durbin-Watson stat		1.785988
Prob(F-statistic)	0.000006			

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	0.003789	Prob. F(1,13)	0.9519
Obs*R-squared	0.006411	Prob. Chi-Square(1)	0.9362

Test Equation:

Dependent Variable: RESID

Method: Least Squares

Sample: 1990 2011

Included observations: 22

Presample missing value lagged residuals set to zero.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
Log Devir Hızı Rasyosu	-0.000473	0.038606	-0.012249	0.9904
Log Tüketim Payı	-0.004020	0.377120	-0.010659	0.9917
Log DYY İç Akışı	1.96E-05	0.014482	0.001356	0.9989
Log Genel Devlet Tüketim Harcaması	0.000902	0.135133	0.006674	0.9948
Log Ticaret Açıklığı	0.001163	0.089570	0.012989	0.9898
Log İşsizlik Oranı	-0.001884	0.084099	-0.022404	0.9825
KAOPEN Endeksi	1.24E-05	0.009684	0.001277	0.9990
C	0.001401	0.241572	0.005801	0.9955
RESID(-1)	0.023173	0.376446	0.061558	0.9519
R-squared	0.000291	Mean dependent var		1.31E-16
Adjusted R-squared	-0.614914	S.D. dependent var		0.012245
S.E. of regression	0.015561	Akaike info criterion		-5.196035
Sum squared resid	0.003148	Schwarz criterion		-4.749699
Log likelihood	66.15639	Hannan-Quinn criter.		-5.090892
F-statistic	0.000474	Durbin-Watson stat		1.814515
Prob(F-statistic)	1.000000			

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	0.114777	Prob. F(2,12)	0.8925
Obs*R-squared	0.412948	Prob. Chi-Square(2)	0.8134

Test Equation:

Dependent Variable: RESID

Method: Least Squares

Sample: 1990 2011

Included observations: 22

Presample missing value lagged residuals set to zero.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
Log Devir Hızı Rasyosu	0.003758	0.040792	0.092133	0.9281
Log Tüketim Payı	0.046202	0.402969	0.114654	0.9106
Log DYY İç Akışı	-0.001268	0.015177	-0.083528	0.9348
Log Genel Devlet Tüketim Harcaması	0.002803	0.139403	0.020106	0.9843
Log Ticaret Açıklığı	-0.005037	0.093278	-0.053998	0.9578
Log İşsizlik Oranı	0.013339	0.092444	0.144296	0.8877
KAOPEN Endeksi	8.18E-05	0.009987	0.008195	0.9936
C	-0.016254	0.251855	-0.064537	0.9496
RESID(-1)	-0.050914	0.418296	-0.121718	0.9051
RESID(-2)	-0.190308	0.400325	-0.475383	0.6430
R-squared	0.018770	Mean dependent var		1.31E-16
Adjusted R-squared	-0.717152	S.D. dependent var		0.012245
S.E. of regression	0.016046	Akaike info criterion		-5.123783
Sum squared resid	0.003090	Schwarz criterion		-4.627855
Log likelihood	66.36162	Hannan-Quinn criter.		-5.006957
F-statistic	0.025506	Durbin-Watson stat		1.890584
Prob(F-statistic)	0.999997			

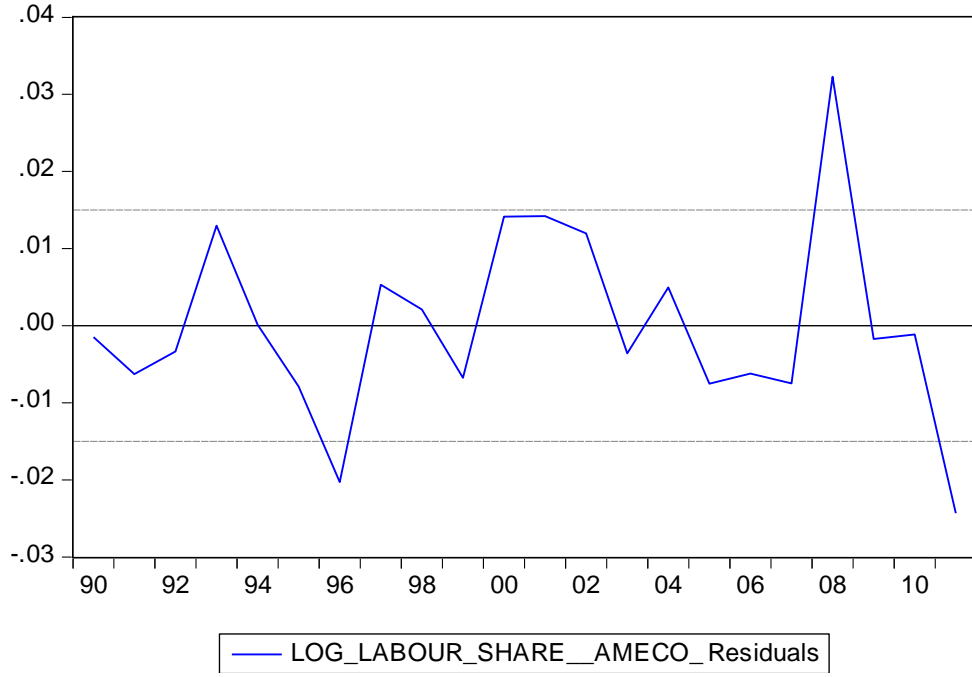
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey				
F-statistic	1.722558	Prob. F(7,14)		0.1830
Obs*R-squared	10.18017	Prob. Chi-Square(7)		0.1786
Scaled explained SS	5.972255	Prob. Chi-Square(7)		0.5430
Test Equation:				
Dependent Variable: RESID^2				
Method: Least Squares				
Sample: 1990 2011				
Included observations: 22				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.003915	0.003460	1.131488	0.2769
Log Devir Hızı Rasyosu	-0.000495	0.000544	-0.909769	0.3783
Log Tüketim Payı	0.001551	0.005343	0.290263	0.7759
Log DYY İç Akışı	0.000178	0.000208	0.856153	0.4063
Log Genel Devlet Tüketim Harcaması	0.000473	0.001932	0.244710	0.8102
Log Ticaret Açıklığı	0.002334	0.001259	1.853128	0.0851
Log İşsizlik Oranı	-0.002027	0.001127	-1.798948	0.0936
KAOPEN Endeksi	0.000305	0.000139	2.188744	0.0461
R-squared	0.462735	Mean dependent var		0.000143
Adjusted R-squared	0.194102	S.D. dependent var		0.000249
S.E. of regression	0.000224	Akaike info criterion		-13.69592
Sum squared resid	7.02E-07	Schwarz criterion		-13.29918
Log likelihood	158.6551	Hannan-Quinn criter.		-13.60246
F-statistic	1.722558	Durbin-Watson stat		2.532016
Prob(F-statistic)	0.182985			

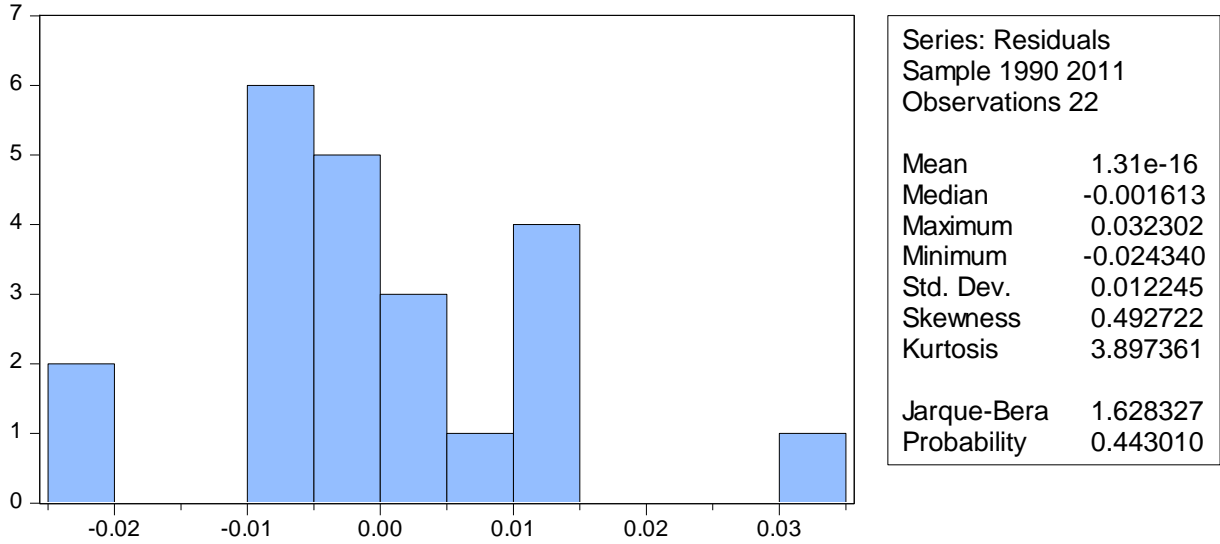
Heteroskedasticity Test: ARCH				
F-statistic	0.523065	Prob. F(1,19)		0.4783
Obs*R-squared	0.562635	Prob. Chi-Square(1)		0.4532
Test Equation:				
Dependent Variable: RESID^2				
Method: Least Squares				
Sample (adjusted): 1991 2011				
Included observations: 21 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.000171	6.34E-05	2.701900	0.0141
RESID^2(-1)	-0.177373	0.245251	-0.723232	0.4783
R-squared	0.026792	Mean dependent var		0.000150
Adjusted R-squared	-0.024429	S.D. dependent var		0.000253
S.E. of regression	0.000257	Akaike info criterion		-13.60814
Sum squared resid	1.25E-06	Schwarz criterion		-13.50866
Log likelihood	144.8855	Hannan-Quinn criter.		-13.58655
F-statistic	0.523065	Durbin-Watson stat		1.961903
Prob(F-statistic)	0.478347			

Ramsey RESET Test				
Omitted Variables: Squares of fitted values				
	Value	df	Probability	
t-statistic	0.833994	13	0.4193	
F-statistic	0.695546	(1, 13)	0.4193	
Likelihood ratio	1.146669	1	0.2842	
F-test summary:				
	Sum of Sq.	df	Mean Squares	
Test SSR	0.000160	1	0.000160	
Restricted SSR	0.003149	14	0.000225	
Unrestricted SSR	0.002989	13	0.000230	
LR test summary:				
	Value	df		
Restricted LogL	66.15318	14		
Unrestricted LogL	66.72651	13		
Unrestricted Test Equation:				
Dependent Variable: Log Emek Payı				
Method: Least Squares				
Sample: 1990 2011				
Included observations: 22				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
Log Devir Hızı Rasyosu	0.106776	0.202406	0.527536	0.6067
Log Tüketim Payı	-1.486737	2.890640	-0.514328	0.6157
Log DYY İç Akışı	-0.042555	0.083467	-0.509841	0.6187
Log Genel Devlet Tüketim Harcaması	-1.510285	2.882893	-0.523878	0.6092
Log Ticaret Açıklığı	0.707302	1.373561	0.514941	0.6152
Log İşsizlik Oranı	0.276043	0.544456	0.507007	0.6206
KAOPEN Endeksi	0.047726	0.089059	0.535896	0.6011
C	1.388462	3.308914	0.419613	0.6816
FITTED^2	-1.955463	2.344696	-0.833994	0.4193
R-squared	0.903589	Mean dependent var		-0.684952
Adjusted R-squared	0.844259	S.D. dependent var		0.038422
S.E. of regression	0.015163	Akaike info criterion		-5.247865
Sum squared resid	0.002989	Schwarz criterion		-4.801529
Log likelihood	66.72651	Hannan-Quinn criter.		-5.142722
F-statistic	15.22990	Durbin-Watson stat		1.828676
Prob(F-statistic)	0.000019			

Variance Inflation Factors			
Sample: 1990 2011			
Included observations: 22			
Variable	Coefficient Variance	Uncentered VIF	Centered VIF
Log Devir Hızı Rasyosu	0.001330	609.6551	3.913624
Log Tüketim Payı	0.128139	460.5348	2.415208
Log DYY İç Akışı	0.000195	3.233368	2.823530
Log Genel Devlet Tüketim Harcaması	0.016762	1950.284	2.179917
Log Ticaret Açıklığı	0.007120	91.83609	4.352290
Log İşsizlik Oranı	0.005699	476.4605	3.952562
KAOPEN Endeksi	8.71E-05	6.450542	2.703913
C	0.053723	5255.054	NA

obs	Actual	Fitted	Residual	Residual Plot
1990	-0.68869	-0.68719	-0.00150	. * .
1991	-0.61944	-0.61316	-0.00628	. * .
1992	-0.62251	-0.61916	-0.00335	. * .
1993	-0.63394	-0.64692	0.01298	. * .
1994	-0.71311	-0.71325	0.00014	. * .
1995	-0.77630	-0.76840	-0.00790	. * .
1996	-0.74431	-0.72401	-0.02030	* . .
1997	-0.71167	-0.71698	0.00531	. * .
1998	-0.71776	-0.71987	0.00211	. * .
1999	-0.63770	-0.63094	-0.00676	. * .
2000	-0.65456	-0.66870	0.01414	. * .
2001	-0.66585	-0.68005	0.01420	. * .
2002	-0.67320	-0.68518	0.01198	. * .
2003	-0.67674	-0.67316	-0.00358	. * .
2004	-0.68709	-0.69206	0.00497	. * .
2005	-0.69391	-0.68638	-0.00753	. * .
2006	-0.69475	-0.68854	-0.00621	. * .
2007	-0.68457	-0.67708	-0.00750	. * .
2008	-0.69111	-0.72341	0.03230	. . *
2009	-0.67700	-0.67527	-0.00173	. * .
2010	-0.67861	-0.67746	-0.00114	. * .
2011	-0.72611	-0.70177	-0.02434	* . .

Dependent Variable: Log Emek Payı
Method: Least Squares
Sample: 1990 2011
Included observations: 22
HAC standard errors & covariance (Bartlett kernel, Newey-West fixed bandwidth = 3.0000)

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
Log Devir Hızı Rasyosu	-0.059205	0.038500	-1.537782	0.1464
Log Tüketim Payı	0.905068	0.346260	2.613841	0.0204
Log DYY İç Akışı	0.026054	0.012457	2.091578	0.0552
Log Genel Devlet Tüketim Harcaması	0.891551	0.115359	7.728491	0.0000
Log Ticaret Açıklığı	-0.436028	0.099727	-4.372227	0.0006
Log İşsizlik Oranı	-0.173546	0.090470	-1.918278	0.0757
KAOPEN Endeksi	-0.026130	0.015025	-1.739096	0.1039
C	-1.364223	0.283730	-4.808178	0.0003
R-squared	0.898431	Mean dependent var		-0.684952
Adjusted R-squared	0.847646	S.D. dependent var		0.038422
S.E. of regression	0.014997	Akaike info criterion		-5.286653
Sum squared resid	0.003149	Schwarz criterion		-4.889910
Log likelihood	66.15318	Hannan-Quinn criter.		-5.193192
F-statistic	17.69096	Durbin-Watson stat		1.785988
Prob(F-statistic)	0.000006	Wald F-statistic		33.21693
Prob(Wald F-statistic)	0.000000			

EK 2: VERİ KAYNAKLARI VE TANIMLARI

TABLO 13		
KULLANILAN GÖSTERGE VE VERİLER HAKKINDA BİLGİLER		
Değişken	Tanım	Kaynak
Emek Payı	İşgücü Ödemeleri / GSYİH	AMECO
Enflasyon Oranı	% Değişim	IMF, WEO 2015
GSYİH Büyüme Hızı	%	IMF, WEO 2015
Brüt Tasarruf Oranı	% GSYİH	IMF, WEO 2015
Genel Devlet Tüketim Harcaması	% GSYİH	WB, WDI
Cari İşlemler Dengesi	% GSYİH	IMF, WEO 2015
Ekonomik Küreselleşme Oranı	%	KOF Globalization Index
Politik Küreselleşme Oranı	%	KOF Globalization Index
Toplumsal Küreselleşme Oranı	%	KOF Globalization Index
Ortalama Küreselleşme Oranı	%	KOF Globalization Index
Sermaye Stok Miktarı	Sabit 2005 Ulusal Fiyatlarla, \$2005 Milyon	Penn World Tables 8.1
İşgücü Seviyesi	Bin Kişi	Penn World Tables 8.1
K/L	Sermaye Stok Miktarı (K) / İşgücü Seviyesi (L)	Yazarın Kendi Hesaplaması
Toplam Faktör Üretkenliği	(2005=1) Sabit Ulusal Fiyatlarla	Penn World Tables 8.1
Kişi Başına Beşeri Sermaye Endeksi	Birim	Penn World Tables 8.1
Kişi Başına GSYİH	SAGP, 2011 Uluslararası Sabit \$ Cinsinden, Bin \$	WB, WDI
DYY İç Akışı	% GSYİH	UNCTAD
DYY Dış Akışı	% GSYİH	UNCTAD
Öz Sermaye Portföyü	BoP, cari US\$	WB, WDI
Ticaret Açıklığı	(ihracat+ithalat) / GSYİH	WB, WDI
Hanehalkı Tüketim Payı	% GSYİH	Penn World Tables 8.1
Brüt Sermaye Birikimi Payı	% GSYİH	Penn World Tables 8.1
Devlet Harcaması Payı	% GSYİH	Penn World Tables 8.1
İşsizlik Oranı	Toplam İşgücü içinde %	IMF, WEO 2015
Sendikalaşma Oranı	%	OECD stat
İşgücü Koruma Katılığı Endeksi	Birim	OECD stat
Grev Sayıları	Miktar	ÇSGB
KAOPEN Endeksi	Birim	Chinn-Ito (2015)
GSYİH içinde Banka Mevduatları	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Banka Kredi Oranlarının Banka Mevduat Oranlarına Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Mevduat Parası Banka Varlıkları Oranın Mevduat Parası Banka Varlıkları ve Merkez Bankası Varlıklarına Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015

TABLO 13		
KULLANILAN GÖSTERGE VE VERİLER HAKKINDA BİLGİLER (devam...)		
Finansal Sektör Mevduat Miktarının Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Devlet ve KİT'lere Verilen Kredilerin Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Mevduat Parası Banka Varlıklarının Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Merkez Bankası Varlıkları	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Özel Sektöre Verilen Ulusal Kredi Miktarı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Uluslararası Borç İhracının Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Mevduat Parası Bankaları ile Sağlanan Özel Kredi Miktarı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Mevduat Parası Bankaları ve Diğer Finansal Kurumlar Aracılığıyla Sağlanan Özel Kredi Miktarı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Havale İç Akışı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Hisse Senedi Piyasası Sermayeleşme Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Hisse Senedi Piyasası Getiri Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Hisse Senedi Devir Hızı Rasyosu	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Hisse Senedi Piyasası Toplam Değerler Ticaret Miktarı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Hisse Senedi Fiyatlarında Oynaklık Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Likit Yükümlülük Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Likit Varlıkların Mevduatlara ve Kısa Vadeli Fonlamalara Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Banka Net Faiz Marjı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Banka Faiz Dışı Gelirin Toplam Gelire Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Bankaların Geri Dönmeyen Borçlarının Brüt Borçlara Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Bankaların Merkezi Yönetim Borçlarının Toplam Varlıklara Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015
Provizyonların Geri Dönmeyen Borçlara Oranı	% GSYİH	WB, Global Financial Development Indicators 2015

EK 3: KISALTMALAR

AMECO: Annual Macro-Economic Database

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

BoP: Balance of Payments

ÇSGB: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IMF: International Monetary Fund

IM: İthalat

KAOPEN: Capital Account Openness

K: Sermaye Stok Miktarı

L: Çalışan İşçi Sayısı

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development

PWT: Penn World Tables

SAGP: Satın Alma Gücü Paritesi

SEKK: Sıradan En Küçük Kareler

TFP: Total Factor Productivity

UN: United Nations

UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development

X: İhracat

VIF: Variance Inflation Factor

WB: World Bank

WDI: World Development Indicators

WEO: World Economic Outlook

EK 4: TABLO VE GRAFİKLER

Tablo 1: Küreselleşme Göstergeleri

Tablo 2: Makroekonomik Göstergeler

Tablo 3: GSYİH Payları

Tablo 4: Pazarlık Gücü Göstergeleri

Tablo 5: Finansal Göstergeler

Tablo 6: SEKK Yöntemi ile Finansallaşma ve Emek Payı Arasındaki İlişkinin Analiz Sonuçları

Tablo 7: Otokorelasyon ve Heteroskedastisite Sonuçları

Tablo 8: Ramsey RESET Testi

Tablo 9: Katsayı Güven Aralıkları

Tablo 10: Gerçek, Uyumlu ve Artık Seviyeleri

Tablo 11: Varyans Enflasyon Faktörü

Tablo 12: Normalite Sonuçları

Grafik 1: Küreselleşme Göstergeleri

Grafik 2: Ticaret Açıklığı

Grafik 3: GSYİH içinde Tüketim, Yatırım ve Devlet Harcaması Payları

Grafik 4: İşsizlik Oranı

Grafik 5: Sendikalaşma Oranı

Grafik 6: GSYİH içinde Banka Mevduat Oranı

Grafik 7: Banka Mevduat Miktarının Banka Kredilerine Oranı

Grafik 8: Özel Sektöre Verilen Yurtiçi Kredi Oranı (GSYİH içinde)

Grafik 9: Merkez Bankası Varlıkları (GSYİH içinde)

Grafik 10: Hisse Senedi Piyasası

Grafik 11: Likit Yükümlülüklerin Oranı (GSYİH içinde)

Grafik 12: GSYİH içinde Emek Payı Oranı (1980-2013)

Grafik 13: Hisse Senedi Devir Hızı Rasyosu

Grafik 14: Sermaye Hesabı Açıklık Endeksi (1970-2012)

ÇEVREYE DUYARLI BÜTÇELEME SİSTEMİ: BOLOGNA ÖRNEĞİ*

Dr. Erkan KILIÇER†

Özet

Çevreye duyarlı bütçeleme sistemi, yerel düzeyde çevrenin korunması ve doğal kaynakların yönetimi için yerel yönetimlerde, özellikle de belediyelerde uygulanmak üzere geliştirilmiştir. Bilinen yıllık finansal bütçeleme sistemi ile aynı yöntemleri kullanmaktadır. Ancak çevreye duyarlı bütçeleme, çevreyi parasal bir değer olarak ele almamakta; çevresel kaynakların tüketimini veya korunmasını irdelemektedir. Sistem, dünya üzerinde çeşitli belediyeler tarafından uygulanmaktadır. Bologna, doğal kaynaklar ve çevrenin korunmasına yönelik olarak önemli çalışmalar yapan bir belediye olarak karşımıza çıkmakta ve çevreye duyarlı bütçeleme sistemini başarılı bir şekilde uygulayan yerel yönetimler arasında yer almaktadır. Bu çerçevede çalışmada, öncelikle çevreye duyarlı bütçeleme sisteminin tanımı, kapsamı ve amaçlarından bahsedilmekte ve sonrasında sistemin Bologna'daki gelişimi ve işleyişi ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevreye duyarlı bütçeleme, Yeşil bütçe, Belediyeler

ENVIRONMENTALLY CONSCIOUS BUDGETING SYSTEM: BOLOGNA SAMPLE

Abstract

Environmentally conscious budgeting system has been developed to be implemented at local governments, especially in municipalities for the protection of the environment at the local level and the management of natural resources. Environmentally conscious budgeting system uses the same methods with the well known annual financial budgeting system. But this system is not approaching to the environment as an amount of money, examines the consumption and protection of natural resources. The system is implemented by various municipalities around the world. Bologna stands out as a municipality that has made significant efforts to protection natural resources and the environment and is among the local governments that have successfully implemented the environmentally conscious budgeting system. In this framework, firstly the definition, scope and objectives of environmentally sensitive budgeting system are mentioned and after then the development and functioning of the system in Bologna is explained in detail.

Keywords: Environmentally conscious budgeting system, Green budget, Municipalities

* Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Yerel Sürdürülebilirlik ve Çevre Yönetim Bağlamında Çevreye Duyarlı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

† Arş. Gör. Dr. Erkan Kılıçer, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Maliye Bölümü, Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı, erkanklcer@gmail.com

Giriş

İnsanlığın ve diğer tüm canlıların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duyulan çevre, sanayileşme, artan nüfus vb. faktörler nedeniyle kendini yenileyememe ve sürdürülebilirliğini sağlayamama sorunu ile karşılaşmıştır. Çevre sorunlarıyla yerel düzeyde mücadele edebilmek ve çevre sorunlarını asgari düzeye çekmek için sistemli, bütüncül ve stratejik bir çevre yönetim sistemine ihtiyaç vardır. Dolayısıyla çevreye duyarlı bütçeleme sistemi, yerel düzeyde çevresel sorunlarla mücadele edebilmek için yeşil politikalar oluşturulmasına katkı sağlayan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevresel bütçenin halkın temsilcilerinin oluşturduğu belediye meclisi tarafından onaylanmak zorunda olması, sistemi çevresel konularda demokratik bir araç haline getirmektedir. Söz konusu sistem, bütçe dönemi boyunca doğal kaynakların tüketiminin değerlendirilmesini, planlanmasını ve kontrol edilmesine ve raporlanmasına imkân tanımaktadır. Çevreye duyarlı bütçeleme, dünyadaki çeşitli belediyeler tarafından uygulanmaktadır. Bologna belediyesi, özellikle 1990'lı yılların başından bu yana, doğal kaynakların yönetilmesi ve çevrenin korunmasına yönelik olarak önemli çalışmalar yapan bir belediye olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Bologna belediyesi, iddialı bir şekilde hazırlanan çevresel hedeflere ulaşmak ve doğal kaynakları korumak amacıyla çevreye duyarlı bütçeleme sistemini başarılı bir şekilde uygulayan yerel yönetimler arasında yer almaktadır. Ülkemizde çevreye duyarlı bütçeleme sistemi ile ilgili yapılan çalışmaların sayısının çok az olmasından dolayı, bu çalışma ile Türkçe literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, çalışmada çevreye duyarlı bütçeleme sisteminin tanımı, kapsamı ve amaçları ele alındıktan sonra sistemin Bologna'daki gelişimi ve işleyişi ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Çevreye Duyarlı Bütçeleme Sisteminin Tanımı Kapsamı ve Amaçları

Çevreye duyarlı bütçeleme ilk olarak 1994 yılında imzalanan Aalborg Sözleşmesi'nde gündeme gelmiş ve yerel faaliyetleri küresel sürdürülebilirlik için ve kentleri sürdürülebilir, esnek, kaynak etkin, biyoçeşitli ve düşük karbon emisyonlu olabilmeleri için destekleyen Uluslararası Yerel Çevresel Girişimler Konseyi (The International Council for Local Environmental Initiatives - ICLEI) tarafından geliştirilmiştir.

ICLEI yerel çevresel bütçeleme fikrini, yerel toplulukları ve onların yönetimlerini çevresel sürdürülebilirlik hedefi doğrultusunda yönlendirmek için politik bir çerçeve olarak benimsemiştir (Burzacchini and Erdmenger, 1999:156).

Danimarka'nın Aalborg kentinde 1994 yılında Sürdürülebilir Kentler ve Kasabalar üzerine yapılan ilk Avrupa konferansında, 2000 Avrupa şehri ve kasabası Sürdürülebilirlik doğrultusunda Avrupa Kentleri ve Kasabaları Sözleşmesini imzalamışlardır. Aalborg Sözleşmesinin 1.14'üncü bölümde; *"Biz, kentler ve kasabalar, kentsel yönetimde bir ekosistem yaklaşımı için mevcut siyasi ve teknik belgeler ve araçları kullanma taahhüdünü verdik. Biz araçların geniş bir yelpazesinden yararlanmak zorundayız (...). Biz, doğal kaynaklarımızı yapay bir kaynak olan 'para' gibi olabildiğince ekonomik yönetmeye izin veren yeni bir çevresel bütçe sistemi oluşturmak için çabaladık"* ifadesiyle yeşil bütçeleme ilk olarak gündeme gelmiştir (Aalborg Charter, 1994 Part 1.14). Böylelikle, Aalborg

Sözleşmesini imzalayan taraflar, doğal kaynakların yapay bir kaynak olan “Para” gibi olabildiğince ekonomik bir şekilde yönetilmesine imkan tanıyan yeni çevresel bütçe sisteminin kurulmasını garanti etmişlerdir.

Çevreye duyarlı bütçeleme sistemi (ecoBUDGET), yerel yönetimlerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak geliştirilen bir çevre yönetim sistemi ve bütçeleme tekniğidir. Çevreye duyarlı bütçeleme sistemi, sürdürülebilirlik ilkeleri bağlamında sınırlı olan doğal kaynakları yönetirken vatandaşlar için yaşam kalitesini veya standardını güvence altına almaya olanak tanınması açısından önemli bir yere sahiptir. Çevreye duyarlı bütçeleme sistemi; yeşil bütçe sistemi, ekolojik bütçe sistemi, çevresel bütçe sistemi gibi adlarla da anılmaktadır (Kılıçer, 2016:38).

Çevreye duyarlı bütçeleme sistemi özellikle yerel idareler için çevrenin korunması ve doğal kaynakların yönetimi için oluşturulmuştur. Bilinen yıllık finansal bütçeleme tekniği ile aynı yöntemleri kullanmaktadır. Mali bütçe gibi çevreye duyarlı bütçe de yerel yönetimlerin geleneksel bütçeleme prosedürlerine izin veren ve kent meclisinde onaylanan yıllık bütçe döngüsünü uygulamaktadır (EcoBudget Ratification Report, 2003:3). Ancak finansal bütçe sistemi ekonomik etkinliğe odaklanırken; çevreye duyarlı bütçeleme sistemi sürdürülebilir etkinliğe yani, minimum ekolojik maliyetle maksimum beşeri fayda sağlamaya odaklanmaktadır (European Circular, 2003:18).

Çevreye duyarlı bütçelemenin çevre üzerindeki etkileri parasal bir değer olarak ifade etme çabası yoktur. Aksine, söz konusu bu sistem, doğal kaynakların kullanımı ve tüketimi için fiziksel tanımlamalar veya değerler kullanmaktadır. Bu bağlamda doğal kaynakların yönetimi ile ilgilenmektedir. Çevreye duyarlı bütçeleme, fiziksel veya sayısal göstergeleri kullanarak yerel çevresel hedefleri sunmakta ve bu hedeflerle ilişkili olarak çevrenin durumunun izlenmesini mümkün kılmaktadır (Burzacchini and Erdmenger, 1999:156).

Çevreye duyarlı bütçeleme sistemi; iklim dengesi, hava kalitesi, toprak, su, hammaddeler ve biyolojik çeşitlilik gibi doğal kaynakların tüketiminin değerlendirilmesine, izlenmesine, raporlanmasına, kontrol edilmesine ve planlanmasına imkân tanıyan bir araç olarak tanımlanabilir. Sistem çevreye yönelik harcamaları çevre bütçesinde belirlenen sınırlarda tutmaya yardımcı olmaktadır (Robrecht and Meyrick, 2009:9). Çevreye duyarlı bütçeleme, yerel düzeyde tanımlanan temel hedefler oluşturarak doğal kaynaklar ve çevre kalitesinin sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını desteklemektedir (ICLEI, 2013:27).

Çevreye duyarlı bütçeleme sisteminin özellikle çevreyi, doğal kaynakları ve yerel siyasi yönetimi içine alan birçok amacı bulunmaktadır. Bu amaçları genel olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- Siyasilere ve halka çevrenin durumu hakkında bilgi vermek ve yönetime çevresel korumanın önceliklerini belirlemek için imkân tanımak (Richelsen, Jau and Basiuk, 2000:47),

- Yerel çevresel sürdürülebilirlik için kapsamlı bir siyasi yönetim yaklaşımı inşa etmek ve çevreyi düzenli olarak siyasi gündemde tutmak (ICLEI, 2002:3),
- Doğal kaynakların kullanımını kontrol altına almak ve kirliliği azaltmak (Richelsen, Jau and Basiuk, 2000:47),
- Bütçe döngüsü boyunca çevresel varlıkların tüketimini planlamak ve kontrol etmek (Richelsen, Jau and Basiuk, 2000:47),
- Kentlerde, doğal kaynakların yönetimine ve çevre kalitesine odaklanmak (Liveable Cities, 2007:39),
- Çevreye yönelik tanımlanan hedeflerle doğal kaynakların rasyonel ve sürdürülebilir bir şekilde kullanımını tesis etmek (ICLEI, 2013:28).
- Halka anlaşılabilir bir yolla çevrenin durumu hakkında bilgi sunmak (Richelsen, Jau and Basiuk, 2000:47),
- Diğer çevre yönetimi araçları ile bağlantısını sağlamak ve bu bağlantıyı güçlendirmek (Layman's Report, 2000:2).
- Çevreye ilişkin belirlenen hedeflerle çevrenin mevcut durumuna ilişkin karşılaştırma yapma imkanı tanımaktır (Richelsen, Jau and Basiuk, 2000:47).

2. Bologna'da Çevreye Duyarlı Bütçeleme Sistemin Tarihi Gelişimi

Bologna, İtalya Emilia - Romagna bölgesinin başkentidir ve sürdürülebilirliği desteklemek için uygulanan politikalarda önemli bir yere sahiptir. Bologna 1991 yılında yerel yönetimlerin çıkarlarını temsil eden ICLEI' ye üye olmuştur. 1993'de kent ICLEI tarafından desteklenen ve yerel enerji tasarruf faaliyetleri için düzenlenen Kentsel Karbondioksit Azaltım Projesine katılmıştır. Bologna 1996 yılının Haziran ayında Aalborg Sözleşmesini imzalamış ve Yerel Gündem 21 sürecine başlamıştır. Böylelikle sürdürülebilirliğe ilişkin taahhüdünü yerine getirmiştir. Bologna çevresel sürdürülebilirliğe ilişkin yaptığı çalışmalar sonucunda, 1996 yılında, "Avrupa Sürdürülebilir Kent Ödülü" programı kapsamında Övgü Sertifikasını alan on üç kentten biri olmuştur (ICLEI, 2007:1).

Bologna'yı da içine alan Emilia Romagna bölgesinde, 23 Mart 2000 yılında 20 Nolu Bölgesel Kanun - Yapısal Plan yürürlüğe konulmuştur. Bu kanunla, "bölgesel koruma ve kullanım için genel düzenlemeler" başlığı altında bölgesel planlamanın ana önceliklerinden birisi olan çevresel sürdürülebilirlik uygulamaya konulmuştur. Kanunun beşinci başlığında bölgenin özellikleriyle uyumlu, çevresel ve altyapısal etkilere uygunluk açısından, plan içinde çevresel ve bölgesel sürdürülebilirliği gösterme niyetinde olan Çevresel ve Bölgesel Sürdürülebilirlik Değerlendirilmesi (VAISAT) yürürlüğe konulmuştur (Emilia-Romagna Regional Law 20/2000).

Yapısal Plan (Emilia-Romagna Bölgesel Kanunu), 1985 yılında kabul edilen Master Plan'ın yerine getirilen Bologna Belediyesi'nin yeni bir Kentsel Planı olmuştur. Yeni sistem

ulusal ve bölgesel politikalar ile devam eden önemli çevresel sorunları kapsayan, toprak kullanımı ve gelişimi için bir stratejik planlama çerçevesi sağlamaktadır (Garzillo, 2004:2). Aynı zamanda Yapısal Plan ölçülebilir göstergeler tanımlayan, kentin duyarlı siyasi yönetimi belirleyen ve VAISAT veya diğer bir deyişle Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) süreci ile ölçülebilir değerlendirme temelinde hareket eden bir bölgesel plan konumundadır (Bilancio Ambientale 2003:3).

2001 yılında Avrupa Komisyonunun LIFE programı tarafından fonlanan “Avrupa çevreye duyarlı bütçe veya yeşil bütçe projesi” ile birlikte, Bologna çevreye duyarlı bütçeyi uygulamaya başlamıştır. Proje, İsveç Växjö belediyesinin koordinatörlüğünde ve ICLEI’ nin teknik danışmanlığında uygulamaya konulmuştur. Mevcut planlama aşamasının temel amacı kentin sektör planları içinde belirlenen uzun vadeli faaliyetler için artan çevresel kalite ile sonuçlanan girişimlerin etkinliğini güçlendirmektir (ICLEI, 2007:1). Bu anlamda, yeşil bütçe seçilen göstergeler ve orta vadeli hedefler temelinde çevresel etkileri karşılaştırarak kentin yeni Stratejik Planı tarafından tanımlanan farklı senaryoların çevresel değerlendirmesini desteklemektedir (Garzillo, 2004:2).

İddialı çevresel hedeflere ulaşmak ve doğal kaynakları korumak için Bologna kenti 2001 yılında “Avrupa Çevreye Duyarlı Bütçe - Yeşil Bütçe” projesi (2001-2004) içinde yer almıştır. Dört yıl sonra, başarılı bir uygulamadan sonra, LIFE Projesi sonlanmış ve belediye; AB’ nin Asya’ya ihraç ettiği Çevreye Duyarlı Bütçe ASIA-URBS (2004-2007) programı tarafından finanse edilen başka bir proje konsorsiyumunun parçası olmuştur. Yeşil bütçe uygulaması ile ilgili olumlu tecrübelerden dolayı, sistem yerel yönetimin programlama araçlarının biri olarak geliştirilmiştir (Realising DReAMS Consortium, 2013:135).

2006 yılının Kasım ayında Bologna, kentin sürdürülebilirlik açısından geleceği hakkında sistematik bir şekilde düşünmek için planlama sürecine yeni bir aşama getiren Aalborg Taahhütlerini imzalamıştır (ICLEI, 2007:1). Aalborg Taahhütleri genel hedefler olarak Bologna’nın VAISAT’ı içine birleştirilmiştir (Gueze, 2007:2). 2010 yılına gelindiğinde Yeşil Bütçeye ilişkin Realising DReAMS projesi başlamıştır. Bu proje ile yeşil bütçe sistemi uygulaması kararlılıkla sürdürülmektedir.

Çevreye duyarlı bütçenin uygulanması ile doğal kaynakların kullanımını planlayan ve kontrol eden bir yerel yönetim sistemi oluşturulmak amaçlanmıştır. Bologna çevreye duyarlı bütçeleme sisteminin uygulanmasının diğer bazı amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Växjö Kommun, 2003:2):

- Doğal kaynakların miktarını, değişimini ve antropojenik baskılarının etkilerini planlamak, kontrol etmek, yönetmek ve izlemek,
- Bölgesel olarak karar alma ve yönetime yardım etmek için idareye bir destekleme aracı tanımlamak,
- Kirlilik düzeylerini ve belediye sınırları içinde kaynak kullanımını dengelemek,
- Seminerler ve yayınlarla çevresel bütçe sonuçlarını halka yaymak ve bildirmek,

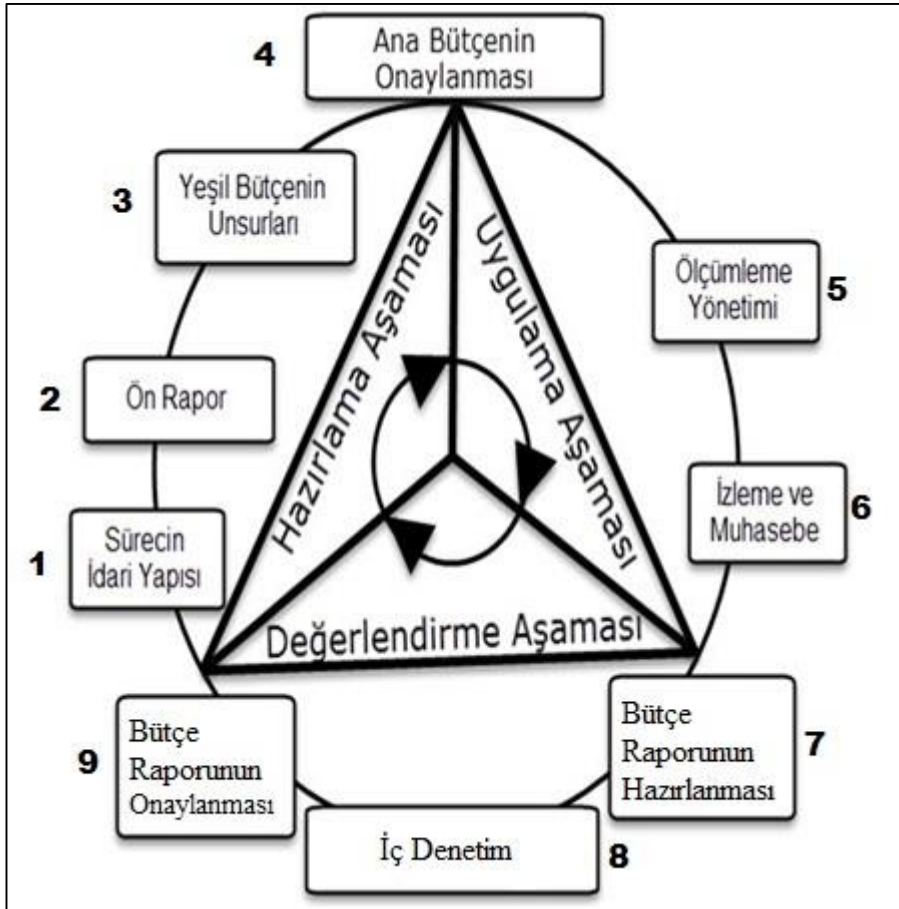
- Çevre ile ilgili konularda özel ve kamu paydaşlarının katılımını sağlamaktır.

3. Bologna’da Çevreye Duyarlı Bütçeleme Sistemi Döngüsü ve Sistemin Diğer Planlama Araçları ile ilişkisi

Çevreye duyarlı bütçeleme sisteminin bilinen döngüsü Şekil 1’de gösterilmektedir. Mali bütçeye benzer şekilde, çevreye duyarlı bütçeleme sistemi de yerel yönetimlerin geleneksel bütçeleme prosedürlerine izin veren ve belediye meclisinde onaylanan yıllık bütçe döngüsünü uygulamaktadır. Zira çevreye duyarlı bütçeleme döngüsü, mali bütçeleme döngüsünden esinlenilerek oluşturulmuştur.

Çevreye duyarlı bütçeleme döngüsü; hazırlık, uygulama ve değerlendirme olmak üzere üç temel aşamadan oluşmaktadır. Çevresel bütçenin (ana bütçe) hazırlık aşamasında, çevresel öncelikleri ve hedefler belirlenmektedir. Önlemlerin planlanması ve görevlerin dağılımının yanında verilen görevlerin yerine getirilmesi ve hedeflerin başarılması uygulama aşamasında gerçekleşmektedir. Değerlendirme aşamasında ise çevresel bütçe sonuçlarının incelenmekte, belediye meclisi tarafından onaylanmakta ve yayımlanmaktadır.

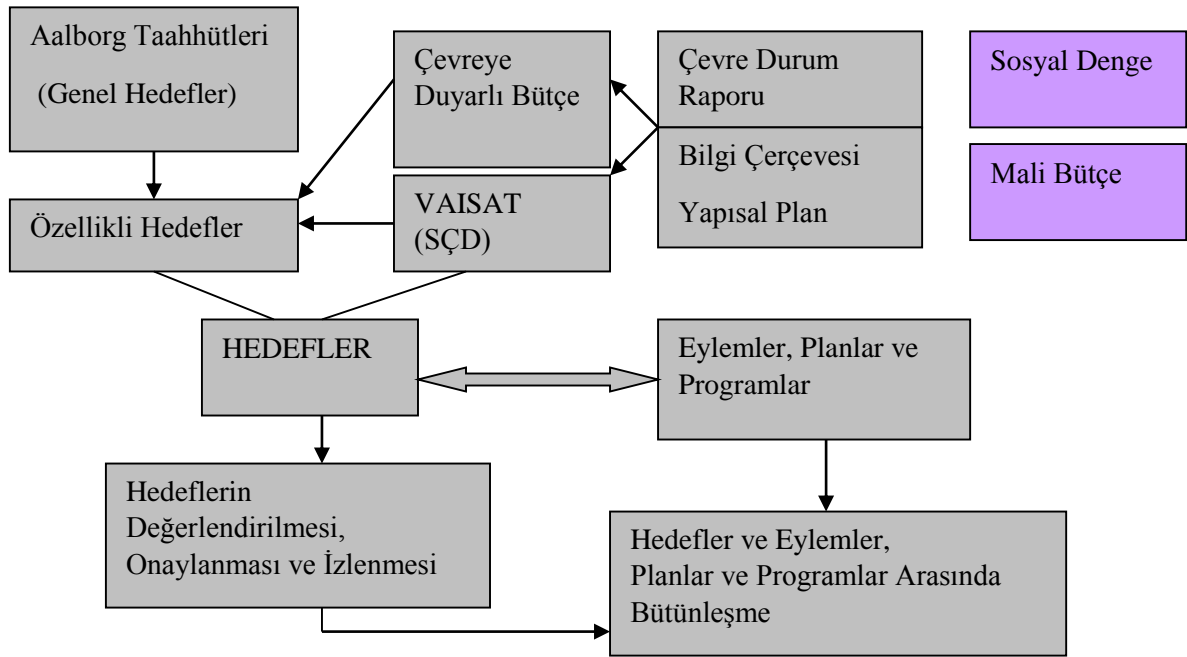
Şekil 1: Çevreye Duyarlı Bütçeleme Döngüsü

Kaynak: ICLEI, 2004:22

Şekil 2' den de anlaşıldığı üzere, Bologna'da çevreye duyarlı bütçe, yerel düzeyde var olan Aalborg Taahhütleri, ŞÇD, Çevre Durum Raporu (ÇDR), Yapısal Plan, mali bütçe gibi diğer araçlar ile bütünleştirilmiştir. Yeni Stratejik Plan'ın VAISAT'ı veya ŞÇD' si yeşil bütçe göstergelerinin seçimi için temel rol üstlenmektedir (Gueze, 2007:2). Böyle olunca, çevreye duyarlı bütçe kentin Stratejik Planı tarafından tanımlanan göstergeler ve orta vadeli hedefler temelinde çevresel etkileri karşılaştırarak farklı senaryoların çevresel değerlendirmesini desteklemektedir (Lama, Diolaiti, Gueze, 2006).

Şekil 2: Çevreye Duyarlı Bütçelemenin Diğer Planlama Araçları ile Bütünleşmesi

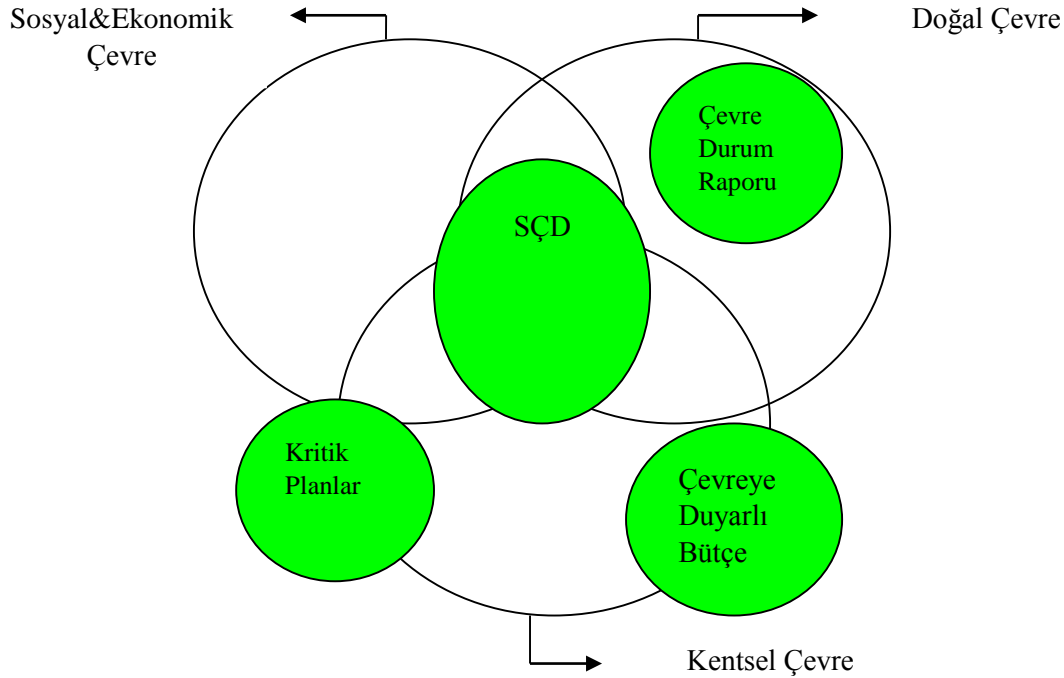

Kaynak: Gueze, 2011

Çevreye duyarlı bütçeleme sürecinin Bologna'nın mevcut mekânsal planlama süreci ilişkilendirildiğinden dolayı, çevreye duyarlı bütçe, mevcut halk ve paydaş katılım süreçlerini desteklemektedir. Bu yolla, çevreye duyarlı bütçe, sadece belediye yönetiminin bir kısmıyla değil, bir bütün olarak belediyeyi sürece dâhil etmek için uğraşmıştır. Aynı zamanda çevreye duyarlı bütçe ile ilgili bilgiler halk sunumları, broşürler ve internet aracılığıyla duyurulmaktadır (ICLEI, 2007:4).

Çevre üzerindeki belirli plan ve programların etkilerinin değerlendirilmesi için 2001 yılında Avrupa Komisyonu ŞÇD yönergesini kabul etmiştir. Bu yönerge 2004 yılına kadar ulusal kanunlara entegre edilmek zorundaydı. Bu bağlamda tüm Avrupa yerel yönetimleri stratejik çevre değerlendirmesi uygulamasına gitmiştir. Bu değerlendirmenin temelinde ise planların ve programların çevresel etkisini tanımlayan ve değerlendiren çevre raporu bulunmaktadır. Bu planlar ve programlar ile negatif çevresel etkilerden sakınmak amaçlanmaktadır (ICLEI, 2004:103).

Şekil 3: Çevreye Duyarlı Bütçelemenin Stratejik Çevresel Değerlendirme ile Bütünleşmesi

Kaynak: ICLEI, 2004:104

SÇD' nin ilk aşaması planlanan politikalar ve faaliyetlerin niteliksel analizleridir (Ön/Hazırlayıcı dokümanlar). Bu aşama, Yapısal Plan içindeki faaliyetlerle ilgili genel bir çevresel etkiler ve riskler değerlendirmesidir. Analizler; Yapısal Planın önerisinin uygulaması ile ilişkili doğrudan ve dolaylı sonuçları tanımlamak ve sonuçların çevrenin herhangi bir bileşenini etkileyip etkilemediğini dikkate almak için yapılır. SÇD' nin ikinci aşaması ön dokümanın revize edildiği ve sayısallaştırıldığı niceliksel aşamadır (Son/Nihai Dokümanlar). Niceliksel aşama için bir temel oluşturmak adına temel veriler toplanmak zorundadır. Veriler, ön dokümanda yer alan her bir kaynak ve başlık için tanımlanmalı ve kaynak/konu, genel sürdürülebilirlik amaçları, özel sürdürülebilir amaçları, seçilmiş göstergeler, referanslar/kaynakları kapsmalıdır (ICLEI, 2004:104).

Şekil 3'te kaynaklar ve göstergeleri belirlemek için Bologna kenti içindeki kaynakların grafiksel sunumu gösterilmiştir. Görüldüğü üzere, sürdürülebilirliğin üç unsurunun tamamını kapsamak için çeşitli kaynaklar kullanılmaktadır. Çevreye duyarlı bütçeleminin de mekanizmaya dâhil edildiği şekilde açıkça görülmektedir. Çünkü sistem kentsel ve doğal çevreden siyasi olarak onaylanmış kaynakları ve göstergeleri içermektedir. Doğal çevreye ilişkin hedefler ÇDR'de değerlendirilirken, kentsel çevreye ilişkin hedefler çevreye duyarlı bütçede değerlendirilmektedir. Bologna örneği çevreye duyarlı bütçe ile stratejik çevresel

değerlendirme arasındaki karşılıklı ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu iki araç birçok alanda işbirliği içindedir.

Çevresel bütçe planının uygulandığı zaman, SÇD; bir programın bütçe çerçevesi içinde kalıp kalmadığı veya ekolojik bütçe limitlerini aşıp aşmadığını kontrol etmek için kullanılabilir. Yani; uygulama süresince “ekolojik fazla harcama” dan sakınmak için yani çevresel bütçe kontrolü için kullanılır. Özellikle, yeşil bütçenin SÇD’ ye şu faydaları bulunmaktadır (Garzillo, 2004:2):

- Doğal kaynakları kontrol etme ve yönetme aracı olma,
- Resmi olarak onaylanan çevresel parametrelerin (göstergeler, hedefler gibi) setini sağlamak,
- Planlama sürecini izlemek için güncellenen parametrelerin veri setini elde etmek.

4. Bologna’da Çevreye Duyarlı Bütçeleme Sisteminin Uygulanması

Bologna, çevreye duyarlı bütçeleme uygulamasına, Yerel Uygulama Takımını oluşturulması ile Nisan 2002’de başlamıştır. 21 kişilik takım farklı belediye ve bölge daireleri, kuruluşlarının personelinden oluşturulmuştur. Takımın temel amacı Ana Bütçenin (Çevre Bütçesi) temelini oluşturan yerel çevresel kaynakları ve göstergeleri belirlemektir (ICLEI, 2007:3). Yerel Uygulama veya Yeşil Bütçe Takımı, bütçenin birçok farklı bölümden bilgi gerektiren çok yönlü doğasından dolayı aşağıdaki daireleri içinde barındırmaktadır (Realising DReAMS Consortium, 2013:135):

- Çevre Birimi (toprak ve toprak altı, gürültü, yeşil alanlar, elektromanyetik kirlilik, hava kalitesi, su),
- Sürdürülebilir Hareketlilik,
- Kamu İhaleleri,
- Enerji, Su ve Atık için Belediye Kuruluşları,
- Yerel Toplu Taşıma Kuruluşu,
- Kentsel Planlama Dairesi.

Bologna’da çevreye duyarlı bütçeleme; çeşitli yerel kuruluşlar, yerel idare, kurumlar ve diğer örgütler arasında devamlılığı olan işbirliği yaratılmak suretiyle Çevresel Kalite Birimi tarafından desteklenmektedir (Lama, Diolaiti, Gueze, 2006). Çevre Kalite Birimi; hava kalitesi, gürültü, toprak ve toprak altı işleri, su, enerji ve ilkim değişimi, yeşil alanlar, atıklar, çevresel eğitim, sürdürülebilirlik problemleri gibi alanlarda faaliyet göstermektedir. Bahsedilen alanlarda çevresel planlama işlevini yerine getirmekte, çevresel etki değerlendirmesi ve stratejik çevresel değerlendirme yapmaktadır.

Bologna’da çevreye duyarlı bütçeleme LIFE projesi, belediyenin Çevresel Kalite Birimi tarafından koordine edilmiş ve bu proje farklı yerel girişimler, hükümet ve diğer örgütler arasında bir işbirliğini geliştirmek için bir şans yaratmıştır (Gueze:2007:2).

Bologna çevreye duyarlı bütçelemesini, Emilia Romagna bölgesini kapsayan ÇDR üzerine temellendirmiştir. Bu rapor; birçok göstergeden elde edilen verileri kullanarak Bologna’nın çevresel kalitesini analiz etmekte ve kentsel çevresel kaliteye, trafik ve insan gibi

kentsel akışlara ve kalkınma modellerine odaklanmaktadır (ICLEI, 2007b:3). Aynı zamanda ÇDR; uzmanlar için ayrıntılı bir teknik bir raporla, halk tarafından kolayca anlaşılabilir olan kilit çevresel sorunları ele alan, çevre bütçesini de içeren özet bir raporla ve Bologna'nın planlama sistemini destekleyen bir çevresel rehberle farklı paydaş gruplarına hitap etmektedir (Växjö Kommun, 2003).

Çevreye duyarlı bütçe içinde yer alan kaynaklar çoğunlukla, Bologna Belediyesinin 2004 ve 2009 yılında revize edilen ÇDR' deki çevresel bileşenleri yansıtmaktadır. ÇDR içindeki konular AB'nin çevre ve sürdürülebilir kalkınma için tanımladığı altıncı eylem programdan oluşmakta ve bunlar tüm AB ülkeleri için temel teşkil etmektedir. ÇDR çevresel problemleri ve bunların zaman içerisindeki gelişimini ele almakta, kentsel ve bölgesel planlamayı ve sosyal konuları yöneterek sürdürülebilirlik araçlarını yönlendiren etkili çevre politikaları geliştirmektedir. ÇDR' de farklı başlıklar altında çevresel kaynaklar tanımlanmıştır. Bunlar; doğa ve biyoçeşitlilik, iklim değişikliği, hava, su, toprak, gürültü, atık yönetimi, elektromanyetik alanlar gibi kaynaklardır (Relazione sullo Stato dell'Ambiente, 2009).

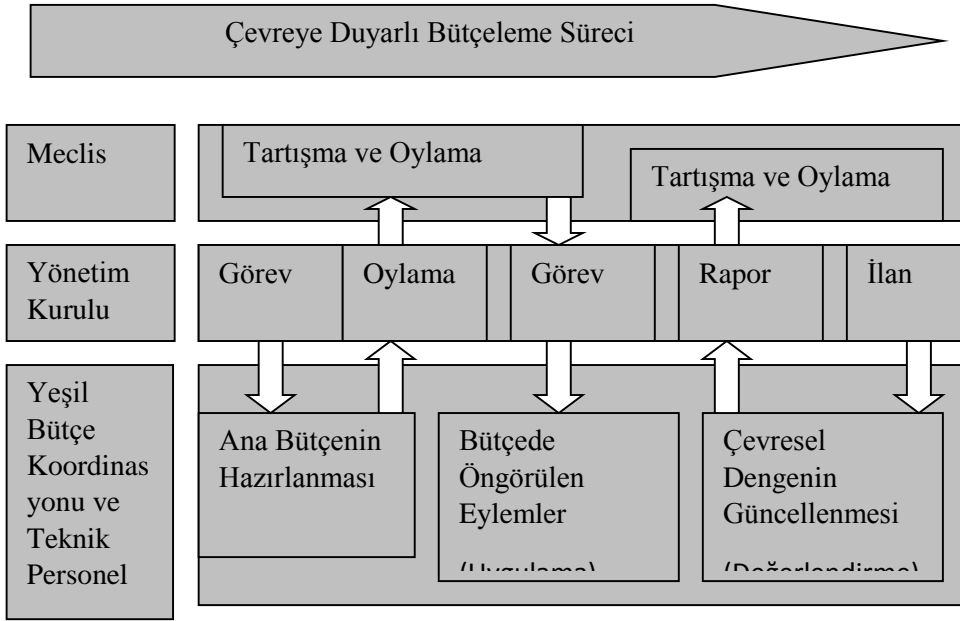
Çevreye duyarlı bütçeleme sisteminde ÇDR temelinde ana kaynaklar tanımlandıktan sonra, bu kaynakları en iyi temsil eden göstergeler seti seçilmektedir. Her bir kaynak için yaklaşık olarak 1-3 gösterge belirlenmektedir. Göstergeler; açıklık, bilimsel geçerlilik, anlaşılabilirlik, tamamlayıcılık ve yıllık olarak güncellenebilirlik ilkelerini karşılayıp karşılamadığına göre seçilir. Bologna seçilen tüm kaynakları kapsayan, var olan ve planlanan faaliyetlerden etkilenen göstergeler seti kullanmaktadır (Bilancio Ambientale, 2003:10).

Her bir gösterge uzmanlar tarafından hazırlanmakta ve takip edilmektedir. Aynı zamanda göstergelerin uzmanları önlemleri belirlemekte ve önlemlerin uygulanmasından sorumlu olmaktadır.

Diğer yandan göstergelerin yönetilmesi için bazı bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar; hedefe ulaşmak için hangi önlem planlanır, uygulamaya ne zaman geçer ve ne zaman gerçekleşir, veriye ne sıklıkta ulaşılır (yıllık, üç aylık, aylık gibi), izleme için herhangi bir mekanizma var mıdır, veriden kim sorumludur, bütçede öngörülmemiş bazı çevre harcamaları oluşması durumunda "düzeltme önlemlerini" kurmak için bir mekanizma var mıdır? şeklindeki bilgilerdir. Örneğin, hava kalitesine ilişkin göstergelerden partiküllere veya benzen odaklanmada, hedefe ulaşmak için 2003 yılı çevre bütçesinde ayrıntılı olarak yolların temizlenmesi, çevresel alanlara girişleri azaltma, kent trafik planını uygulama, yeni kamu araçları alma gibi önlemler ayrıntılı bir şekilde planlanmış, veriler günlük olarak alınmış ve izleme için hava kalite raporu hazırlanmıştır. Böylelikle gösterge yönetimi mekanizması etkin bir şekilde işletilmektedir.

Genel olarak eylemler ve hedefler ilgili dairelerin desteği ile uygulanmakla birlikte, çevre, hareketlilik ve sağlık alanındaki sektörel planlar çeşitli kanunlara dayandırılarak uygulanmaktadır. Hedeflerin başarılması için listelenen eylemler kendi fonlama sistemine sahiptir ve belirli sektörlerin sorumluluğunda yapılmaktadır. Sektör planları, düzenlemeler ve bölgenin yönetim araçları kentin Çevre Kalite Birimi tarafından yönetilmektedir (Bilancio Ambientale 2003:3).

Şekil 4: Çevresel Bütçeleme Süreci

Kaynak: Bilancio Ambientale del Comune di Bologna, 2003:11

Çevresel Bütçeleme süreci, şekil 4'ten de anlaşıldığı üzere, belediye yönetiminin YUT'a, gelecek yılın çevreye duyarlı bütçesinin hazırlaması görevini vermesiyle başlamaktadır. YUT tarafından hazırlanan çevresel bütçe, belediye yönetim kuruluna gönderilmektedir. Belediye yönetim kurulu, çevresel bütçe üzerinde gerekli incelemeleri yaptıktan sonra, tartışılması ve onaylanması için belediye meclisine göndermektedir. Nihayetinde, çevreye duyarlı bütçe, belediye meclisinden onaylanarak uygulamaya konulmaktadır.

Bologna'nın ilk Ana Bütçesi YUT tarafından hazırlanarak 3 Şubat 2003'de kent meclisine sunulmuş ve üyeler arasında yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Muhalefet parti üyeleri yeşil bütçeden yanaydılar fakat önerilen hedefler ve önlemlerin söylenildiği kadar iddialı olmadığını dile getirmişlerdi. Nihayetinde Ana Bütçe Tablo 1' deki şekliyle meclisin çoğunluğu tarafından oylanarak geçmiştir (ICLEI, 2007:3).

Tablo 1: Bologna Belediyesinin 2003 Çevre Bütçesi

Doğal Kaynak	Gösterge	Referans Yıl Değeri	Bugünkü Değer	Kısa Vadeli Hedef 2003	Uzun Vadeli Hedef	Düzenleme/Program
Hava Kalitesi	Partiküllere Yoğunlaşma(PM10) (mg/m ³)	64 (2000)	53	45	40 (2005)	D lgs 4.8.99 D.M. 2.04.02
	Benzene Yoğunlaşma (mg/m ³)	9.7 (2000)	10.3	10.0	5 (2010)	Bologna Belediyesinin Kent Trafik Planı
	Stalingrado izleme istasyonu ile Nitrojen Oksitlere Yoğunlaşma (mg/m ³)	79 (2000)	88	-	40 (2010)	E.R. Bölgesi ile Protokol
İklim Dengesi	Yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimi(MWh)	71986 (1997)	85074	90000	200000	Bologna Belediyesinin Enerji Planı
	Kentsel bölge ısıtma kapsamı (Eş değer yaşayanlara sunulan)	10895 (1997)	22176	2500	50000	Bologna Belediyesinin Enerji Planı
Sessiz Çevre	Kentsel alanda gürültü seviyesi (San Felice izleme merkezi) dB(A)	67,5 (1996)	66,8	66, 3	55	L.447/95 Bologna Belediyesi Akustik İmar, Bologna Belediyesi Kentsel Trafik Planı
Kamu Yeşil alanları	Halk parkları ve bahçeleri (m ²)	6.467.586 (1996)	7.458.352	7.485.187		Bologna Yapısal Plan
Maddelerin kullanılabilirliği	Sınıflandırılan Atıkların %'si	7,8% (1996)	21,85%	28,5%	40%	Ronchi Kanunu Bolgesel Kanun 99 Çözünürlük 31 Temmuz 2001 PG 1620/2001
Toprak kalitesi	Önceden niteliklendirilmiş maddeler ile Taş Ocakları (sayı)	0 (2000)	1	3	13	L.R. 17/91 L.R. 443/01 D.M. 411

Kaynak: Bilancio Ambientale, 2003:20

Tablo 1' deki çevre bütçesinde yer alan iklim dengesi kaynağına ilişkin yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimi göstergesinde; Frullo alanındaki çalışmaları tamamlama, göstergede belirlenen hedefe ulaşmak için önlem olarak planlanmış, veriler yıllık alınmış, takip için Bologna Belediyesi Enerji Planı'ndan yararlanılmıştır. Kentin çevre bütçesinde 2003 yılında yenilenebilir kaynaklardan 90000 MWh enerji üretimi hedeflenmiştir. Kentsel

alanlarda gürültü seviyesini azaltma göstergesinde; göstergedeki hedefe ulaşmak için ATC araçlarının teknolojik ilerlemeleri, Hera araçlarının teknolojik ilerlemeleri ve kentsel trafik planını önlemleri planlanmış, veriler üç ayda bir alınmış ve Bologna Belediyesi'nde Kent Trafik Planı ile sonuçlar izlenmiştir. 2003 yılında gürültü düzeyini 66,3 dB(A)'ya indirmek hedeflenmiştir.

Diğer yandan, kamusal yeşil alanlara ilişkin halk parkları ve bahçeleri göstergesinde; hedefi tutturmak için planlama sistemi içinde gösterilen yeni yeşil alanlar yaratma önlemi belirlenmiş, veri yıllık olarak alınmış ve veri Bologna yapısal plan'ı tarafından takip edilmiştir. 2003 yılında kısa vadeli hedef olarak 7.445.187 m²' lik alana park ve bahçe yapmak hedefi konulmuştur. Yine sınıflandırılan atıkların %'si göstergesinde; nemli-kuru atık toplama genişletmesi önlem olarak belirlenmiş, veriler üç ayda bir toplanmış ve Hera Çevre Raporu ile sonuçları takip edilmiştir. 2003 yılında atıkların %28,5'ni sınıflandırma hedefi konulmuştur. Tüm göstergelerden genelde çevre kalite birimi sorumlu olmaktadır. Göstergelerin belirlenmesi, önlemlerin planlanması, verilerin toplanması ve sonuçların izlenme şekli zamanla güncellenmekte ve şartlara göre değişebilmektedir.

İlk çevreye duyarlı bütçe tamamlandıktan sonra, Mayıs 2004'de ilk Çevre Raporu meclise sunulmuş ve onaylanmıştır. Tablo 2'den de görüleceği üzere sınıflandırılan atıkların %'si, kentsel bölge ısıtma kapsamı ve kentsel alanda gürültü seviyesi dışındaki tüm göstergelerde, kısa vadeli hedeflere ulaşılmıştır. Bu bağlamda yeşil bütçe sisteminin ilk uygulama yılında başarılı sonuçlara ulaşılmış, sonraki yıllar için iyi bir temel yıl uygulaması olmuştur.

Tablo 2: 2003 Bütçe Dengesi veya Çevre Raporu

Doğal Kaynak	Gösterge	Referans yıl	Gerçekleşen 2003	Kısa Vadeli Hedef 2003	Orta Vadeli Hedef 2005-2010	Kısa Vadeli Hedef Değerlendirmesi	Açıklamalar
Hava Kalitesi	Partiküllere Yoğunlaşma(PM10) (mg/m ³)	64 mg/m ³ (2000)	45	45	40 (2005)		PM10'a yoğunlaşma olağan dışı meteoroloji olaylarından etkilendi
	Orta vadeli Hedef uzaklık	-	%79	%79	%100		
	Benzene Yoğunlaşma (mg/m ³)	9.7 mg/m ³ (2000)	8,4	10,0	5 (2010)		Yoğunlaşma olağan dışı meteoroloji olaylarından etkilendi (yağmur)
	Orta vadeli Hedef uzaklık	-	%23	-%6	%100		
	Stalingrado izleme istasyonu ile Nitrojen Oksitlere Yoğunlaşma (mg/m ³)	79 mg/m ³ (2000)	94	-	40 (2010)	-	Son birkaç yılda aylık dalgalanmalar oldu fakat yıllık yoğunlaşma sürekli düşünülecek
	Orta vadeli Hedef uzaklık	-	-%38	-	%100		
İklim Dengesi	Yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimi (MWh)	71986 (1997)	89.834	90.000	188.000 (2010)		Kısa vadeli önlemlerin tamamlanması gecikti. Yaklaşık %80'i tamamlandı
	Orta vadeli Hedef uzaklık		%15	%13	%100		
	Kentsel bölge ısıtma kapsamı (Eş değer yaşayanlara sunulan)	10895 (1997)	32.205	25.000	33.700 (2010)		Ana Bütçede geçmeyen bazı orta vadeli önlemler yeni başladı ve ...
	Orta vadeli Hedef uzaklık	-	%93	%87	%100		
	Kentsel bölge ısıtma kapsamı (m ³)	540 000 (1997)	1171 385	140000 0	2221000		Kısa vadeli hedefler 2004'de gecikti
	Orta vadeli Hedef uzaklık	%0	%38	%51	%100		

Sessiz Çevre	Kentsel alanda gürültü seviyesi (San Felice izleme merkezi) dB(A)	67,5 (1996)	67,4	66,3	55		Cadde trafiğindeki genel artıştan kaynaklanan artış. Hedeflere ulaşmak için faaliyetler tarafsız şekilde sürdürülüyor.
	Orta vadeli Hedefe uzaklık	-	%1	%10	%100		
Kamu Yeşil Alanları	Halk parkları ve bahçeleri (m ²)	6.467.586 (1996)	7.486.952	7.485.187	8.741.000		Kentle ilgi geniş bahçeler ve parklar bu sonuç arkasında ana yönlendirici güçtür.
	Orta vadeli Hedefe uzaklık	-	%45	%45	%100		
Maddelerin kullanılabilirliği	Sınıflandırılan Atıkların %'si	7,8 (1996)	24,4	28,5	40		Yeni toplama yöntemlerine umulandan daha yavaş bir şekilde benimsendi
	Orta vadeli Hedefe uzaklık	-	%52	%64	%100		
Toprak kalitesi	Önceden niteliklendirilmiş maddeler ile Taş Ocakları (adet)	0 (2000)	3	3	13		Gelecek çevre bütçe içinde bu göstergeler yeni Hafriyat Faaliyetleri Planına göre düzenlenecektir
	Orta vadeli Hedefe uzaklık	-	%23	%23	%100		

Kaynak: Il Bilancio Ambientale 2004 del Comune di Bologna

2005 yılında belediye seçimleri yapılmış ve mecliste farklı siyasi partiler sandalye çoğunluğunu kazanmıştır. Yönetimdeki siyasi değişikliklere rağmen Kasım 2005’de çevreye duyarlı bütçeleme sistemi yeni YUT’ un oluşturulması ile devam etmiştir. Geçmiş YUT’ un aksine çevresel olmayan dairelerden uzmanlar (Finans ve Kültür Dairesi) takıma katılmak için davet edilmiştir. Bu yeşil bütçenin tüm kent için gerçekten bir temel unsur olduğunun anlamını taşımaktadır. Aynı zamanda yerel kamu hizmeti şirketlerinden uzmanlar (atık yönetimi, enerji, su ve atık sudan sorumlu) ve halk taşıma örgütleri de YUT’ a katılmıştır.

Temmuz 2006'da Bologna'nın ikinci Çevre Bütçesi mecliste kabul edilmiştir (ICLEI, 2007b:4). Sonraki yıllarda da Çevre Bütçesi düzenli olarak hazırlanmıştır. Tablo 3'te yer alan tüm göstergeler ulusal kanunlar bağlamında yönetilmektedir. Yani söz konusu kaynaklar, göstergeler, hedefler ve hedeflere ulaşmak için planlanan önlemler ulusal çevre politikalarıyla bağlantılı bir şekilde oluşturulmaktadır.

Tablo 3: Bologna Çevresel Bütçe Gerçekleşmeleri (2004-2013)

Doğal Kaynak	Gösterge	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Hava Kalitesi	Partiküllere Yoğunlaşma(P M10) ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)	40	42	45	42	37	34	34	37	37	32
	Benzene Yoğunlaşma ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)	7	5,3	7	3	2,5	3	21	23	55	54
	Nitrojen Oksitlere Yoğunlaşma ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)	58	80	71	64	52	52	52	62	65	33
İklim Dengesi	Yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimi (MWh)	120.674	162.987	193.148	205.113	206.313	221,997	222.502	253682	245.477	249.338
	CO2 Emisyonları 1990 yılına göre % değişim	18,41	-	21,23	-	-	-	2.168.820	-	-	-
Sessiz Çevre	Kentsel alanda gürültü seviyesi (dB(A))	67,3	62	61,8	61,4	62,4	61	62,3	62,6	62,4	61,2
Yeşil Alanlar	Halk parkları ve bahçeleri (m^2)	3.514.295	2.555.605	3.616.953	3.859.720	3.918.140	4.089.436	4.274.800	4.274.800	-	-
Maddelerin kullanılabilirliği	Geri Dönüştürülen Atıkların %'si	28	29,4	30,9	32,3	34,09	35	34,84	35,25	35,4	39
	Morfolojik iyileştirme (sayı)	2	1	0,9	1,8	3	3,61	5,8	2,06	-	
İçme Suyu	Ağ kayıpları (su kullanımları ve su çekilmesi) (%)	24,7	24,2	25	23	25	25	27	28	27	26
	Kişi başına su tüketimi (yaşayan/gün) (m^3)	261	256	254	250	236	238	229	227	225	219
Elektromanyetik alanlar	Yüksek gerim hatlarının gömülmesi (%)	-	-	-	-	-	35	38	38	27	26

Kaynak: Bilancio Ambientale Consuntivo 2006, 2007, 2009, 2010, 2012, 2013,2014

Hava kalitesi, gezegenin en önemli kaynaklarından ve insan sağlığı için temel teşkil etmektedir. Trafik ve endüstriyel faaliyetlerden kaynaklanan kirlilik genel bir problemdir. Kentlerde kirlilik düzeyine odaklanma, Avrupa yasasında yerini bulmuş ve sonrasında Bologna kenti tarafından da benimsenmiştir. Bu bağlamda hava kirliliğini azaltmak için çevresel bütçeleme sistemi ile hedefler konulmuş ve bu hedeflere ulaşmak için önlemler hayata geçirilmiştir. Böylelikle Tablo 3'ten de anlaşılacağı üzere hava kalitesi kaynağına ilişkin Partiküllere, Benzene ve Nitrojen oksitlere yoğunlaşmış ve hava kalitesi artırılmak istenmiştir. 2004 yılında $40 \mu\text{g}/\text{m}^3$ olan partikül yoğunluğu 2013 yılında $32 \mu\text{g}/\text{m}^3$ 'a gerilediği Tablo 3'te yer alan çevresel bütçe gerçekleştirmelerinden anlaşılmaktadır.

Birçok bilim adamı iklim değişimini, ana çevresel risk olarak görmektedir. Petrol, doğal gaz, kömür gibi yakıtların tüketilmesi sonucu ortaya çıkan korbondiyoksit emisyonları iklim dengesini olumsuz etkilemekte ve iklim değişikliklerine sebep olmaktadır. Bu anlamda dünya üzerinde yaşamın devamı için iklim dengesi bir çevresel kaynak olarak düşünülmüş ve Bologna kenti olarak karbondiyoksit emisyonlarına odaklanılmıştır. Bu anlamda Tablo 3'e bakıldığında, 2004 yılında 120.674 MWh yenilenebilir enerji kaynağı üretilirken, 2013 yılına gelindiğinde yenilenebilir enerji üretimi artmış ve 249.338 MWh yenilenebilir enerji üretilmiştir.

Sessiz çevre, çevrede gürültü olmaması olarak anlaşılmakta ve kentsel alanlar için önemli bir kaynak haline gelmektedir. Gürültü genelde trafikten kaynaklanmakta ve artan basınç ve hızlanan kalp atışları gibi sağlık problemlerine sebep olabilmektedir. Kent meclisi 1999 yılında Austik (ses) İmar Planı'nı kabul etmiş ve Aralık 2000'de Bologna Belediyesi "kentteki gürültü" başlıklı bir ulusal konferans düzenlemiş ve "Bologna kenti gürültü azaltma planını" sunmuştur. Böylelikle gürültünün gelişim trendi tanımlanmış ve planda belirlenen eylemler ve uygulanabilirliği tartışılmıştır. Sonrasında yeşil bütçe sistemi ile kentsel alanda gürültü seviyesi ölçümlenmeye başlamıştır. Tablo 3'ten Bologna çevresel bütçe gerçekleştirmelerine bakıldığında, 2004 yılında gürültü 67,3 dB(A) ölçülürken, 2013 yılında azalarak 61,2 dB(A) ölçülmüştür.

Yeşil alanlar, çevresel açılardan ve kentsel alanlarda yaşama adına önemli bir kaynaktır. Yeşil alanların çevresel kalitesi, kentsel alanlarda hayvanlar ve bitkileri korumak için açık alanların düzenlenmesidir. Çevreyi güzelleştirmek için halk bahçeleri ve parkları gelişimi çevresel bütçeleme içinde yerini almıştır. Tablo 3'ten de anlaşıldığı üzere, 2004 yılında $3.514.295 \text{ m}^2$ olan halk parkları ve bahçeleri, 2013 yılına gelindiğinde artarak $4.274.800 \text{ m}^2$ olmuştur.

Hammaddelerin kullanımının, ekosistemin ve peyzajın değişimi gibi çevre üzerinde farklı etkileri olabilmektedir. Dönüştürme aşamalarında hava kirliliği, su tüketimi, enerji, atık vb. açılardan olumsuz etkiler ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda tüketim ve atık üretimini azaltma, yeniden kullanma ve geri dönüşüm için çevresel bütçe içinde bu kaynağı düşünen gösterge eklenmiştir. Tablo 3'ten Bologna çevresel bütçe gerçekleştirmelerine bakıldığında, 2004 yılında geri dönüştürülen atıkların %28 iken, 2013 yılında bu oran artarak %39 olmuştur.

Elektriğin iletimi için ağlar tarafından üretilen elektromanyetik alanlar ve mobil telefonlar ve televizyonlar için aktarıcılardan oluşan elektromanyetik alanlar son yıllarda

endişe yaratmakta ve kamu idarelerini önlem almaya zorlamaktadır. Nitekim Bologna belediyesi elektromanyetik alanların zararlı etkilerini azaltmak için çevresel bütçesine yüksek gerim hatlarının gömülmesi göstergesini dahil etmiştir. Tablo 3'ten de anlaşıldığı üzere, 2009 yılında ölçümlenmeye başlayan bu gösterge, ilk etapta %35 iken, 2013 yılında %26 olarak gerçekleşmiştir.

Su, sadece içmek için değil tüm ekosistemi destekleyen yaşam için gerekli bir kaynaktır. Su kaynakları üzerindeki çekilme, tüketim ve atık gibi baskıların boyutu ve toplama, dağıtım ve arıtma gibi faaliyetlerin etkinliği ekolojik sürdürülebilirlik için önem arz etmektedir. Bu anlamda Bologna belediyesi su tüketimini yeşil bütçe ile izlemektedir. Tablo 3'ten Bologna çevresel bütçe gerçekleştirmelerine bakıldığında, 2004 yılında kişi başına su tüketimi 261 m³ iken, 2013 yılında azalarak 219 m³'e düşmüştür.

Tablo 4'te ise Bologna Belediyesi'nin ulusal çevre politikalarından bağımsız kendi oluşturduğu göstergeler yer almaktadır. Yine bu göstergelerde çevresel bütçe içinde ayrıca ölçümlenmekte ve mevzuattan ve üst düzey planlardan bağımsız hareket etmektedir. Bu göstergeler kentte neler olup bittiğine daha geniş kapsamda yaklaşmaktadır Buna göre kentte yayalara ayrılan alanlar, 2004 yılında 78.621 m² iken 2011 yılında artarak 108.587 m² olmuştur. Çevre dostu araçların oranı 2004 yılında %32,5 iken 2010 yılında bu oran %67'yi çıkarılmıştır.

Yine 2004 yılında, 77 km bisiklet yolu varken, 2013 yılında bisiklet yolları 124 km'ye çıkmıştır. 2004 yılında atıklardan 37.463 MWh termal enerji elde edilirken, 2013 yılına gelindiğinde 51.080 MWh termal enerji elde edilmiştir. Gürültü kirliliğinden şikayet eden insan sayısı 2006 yılında 24 iken, 2013 yılında bu sayı 16'ya gerilemiştir.

Tablo 4: Ulusal Yönetimden Bağımsız Gösterge Gerçekleşmeleri (2004-2013)

Gösterge	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Bölgesel Isıtma Kapsamı (Yaşayanlara sunulan) (m ³)	15.702	15.702	19.912	20.163	20.600	20.833	20.920	30.940	31.028	29.976
Bölgesel Isıtma Kapsamı (üçüncül) (m ³)	4.422.417	4536000	4.591.847	4.702.343	4.865.347	4.872.996	4.664.697	5.398.244	5.471.023	5.375.450
Yaya Alanları (m ²)	78.621	88574	88.574	101.529	101.529	101.529	103.200	108.587	108.587 +19.122 m ² T-DAY	108.587 +19.122 m ² T-DAY
Çevre Dostu Araçlar TPBL (%)	32,5	50,9	51,1	54,3	61	67	67	-	-	-
Kentte toplu taşıma kullananların sayısı (yıllık)	92.675.151	93763368	92.509.998	94.910.235	94.947.873	93.536.578	94.382.134	93.006.789	94.604.651	97.792.889
Bisiklet Yolları (km)	77	80	92	104	110	117	117	117	119	124
Araç Paylaşımı (seyahat km)	350.000	485.000	500.000	429.000	418.000	403.000	395.888	-	-	-
Bisiklet Paylaşımı (siyah anahtarlı bisikletler)	-	-	-	-	2.466	3.467	4.200	4.800	5.240	5.730
Atıklardan Termal enerji çıkarma (MWh)	37.463	31.746	39.287	34.672	35.458	43.657	36.216	42.100	46.044	51.080
Gürültü: yapıdan şikâyetçi olan sayısı	-	-	24	22	17	18	11	45	9	16

Kaynak: Bilancio Ambientale Consuntivo 2007, 2008, 2010, 2013,2014

Sonuç

Bologna belediyesi, kurumsal faaliyetleri için, bir çevresel yönetim sistemi ve bütçeleme tekniği olan çevreye duyarlı bütçeleme sistemini benimsemiştir. Sistem, mevcut çevresel durumun değerlendirilmesi için gereken doğal kaynakları ve göstergeleri içinde barındırmaktadır. Bu yolla, çevresel bütçe planı, çevrenin korunması için siyasi olarak belirlenen, izlenen ve sonuçları raporlanan kısa ve uzun vadeli çevresel hedefler sunmaktadır. Çevreye duyarlı bütçeleme kentsel alanın durumuna ilişkin kapsamlı bir bakış açısı sağlamakta ve çevresel farkındalığı yükseltmeye yardımcı olmaktadır. Çevreye duyarlı bütçe planı içerisinde, çevresel kaynakların korunması ve geliştirilmesi için tanımlanan sayısal göstergeler; ölçeklerin sağlam bir şekilde planlamasına ve izlenmesine imkân tanımakta ve çevresel hedeflere ulaşmaya yardım etmektedir.

Bologna uygulamasında, çevreye duyarlı bütçe; uluslararası, ulusal ve yerel düzeyde var olan diğer araçlar ile bütünleştirilmiştir. Stratejik Plan'ın önemli aracı olan SÇD, çevreye duyarlı bütçe göstergelerin seçimi için temel oluşturmuştur. Çevreye duyarlı bütçeleme ile SÇD bütünleştirilmiş ve böylelikle sistematik araştırma yaklaşımı sağlayarak ve çevresel faaliyetlere bir değer katarak, var olan ve beklenen faaliyetlerin gerçek etkisi gözlemlenmeye çalışılmıştır. Bu; daha fazla verimlilik ve etkinlik bağlamında çevresel faaliyetleri ele alma, destekleme ve değiştirmeyi amaçlayan araçlarla da çalışma anlamına gelmektedir. Bu bağlamda çevreye duyarlı bütçe; kentin Stratejik Planı tarafından tanımlanan göstergeler ve orta vadeli hedefler temelinde çevresel etkileri karşılaştırarak farklı senaryoların çevresel değerlendirmesini desteklemiştir. Ayrıca Bologna çevreye duyarlı bütçesini, Emilia Romagna bölgesini kapsayan ve birçok göstergeden elde edilen verileri kullanarak, Bologna'nın çevresel kalitesini analiz eden ve kentsel çevresel kaliteye, trafik ve insan gibi kentsel akışlara odaklanan ÇDR üzerine kurmuştur. Bu anlamda Bologna, AB çevre politikalarını, ulusal politikalarla bağlantılı bir şekilde yerel düzeyde uygulamaya geçirmeyi başarmış ve çevreye duyarlı bütçeleme bu çevre politikalarının uygulanmasında kilit rol üstlenmiştir.

Kaynakça

Aalborg Charter (1994), Charter of European Cities & Towns Towards Sustainability, Çevrimiçi: http://ec.europa.eu/environment/urban/pdf/aalborg_charter.pdf, 21 Ocak 2014.

Bilancio Ambientale (2003), del Comune di Bologna, (Çevrimiçi) <http://accountabilityambiente.comune.re.it/wp-content/uploads/2012/03/Bologna-BA-2003-preventivo.pdf>, 15 Mayıs 2014.

Bilancio Ambientale Consuntivo (2006), (Çevrimiçi) <http://accountabilityambiente.comune.re.it/wp-content/uploads/2012/03/Bologna-BA-2006-consuntivo.pdf>, 10 Haziran 2014.

- Bilancio Ambientale Consuntivo (2007), (Çevrimiçi)
<http://accountabilityambiente.comune.re.it/wp-content/uploads/2012/03/Bologna-BA-2007-consuntivo.pdf>, 10 Haziran 2014.
- Bilancio Ambientale Consuntivo (2009), (Çevrimiçi)
<http://accountabilityambiente.comune.re.it/wp-content/uploads/2012/03/Bologna-BA-2009-consuntivo.pdf>, 10 Haziran 2014.
- Bilancio Ambientale Consuntivo (2010), (Çevrimiçi)
http://www.comune.bologna.it/media/files/bilancio_ambientale_consuntivo_2010_1.pdf, 10 Haziran 2014.
- Bilancio Ambientale Consuntivo 2012, (Çevrimiçi) <http://dati.comune.bologna.it/node/978>, 10 Haziran 2014.
- Bilancio Ambientale Consuntivo (2013), (Çevrimiçi)
[http://atti.comune.bologna.it/atti/delibere.nsf/b66851b2fa051265c1257088002d7880/f189c1658be7b15ec1257e2d00328b6d/\\$FILE/bilancio_ambientale_consuntivo_2013.pdf](http://atti.comune.bologna.it/atti/delibere.nsf/b66851b2fa051265c1257088002d7880/f189c1658be7b15ec1257e2d00328b6d/$FILE/bilancio_ambientale_consuntivo_2013.pdf) 10 Haziran 2014.
- Bilancio Ambientale Consuntivo (2014), (Çevrimiçi)
<http://www.comune.bologna.it/media/files/baconsuntivo2014.pdf>, 10 Ocak 2015.
- Burzacchini, Andrea and Erdmenger, Christoph (1999), “The Environmental Management System ecoBudget - A model of environmental budgeting”, Local loops How environmental management cycles contribute to local sustainability, Edited by Editörs: Erdmenger vd., Freiburg.
- EcoBudget Ratification Report (2003), Budget Balance Booklet, Director of Planning & Environmental Services, Lewes District Council.
- Emilia-Romagna Regional Law, Art. 5, No: 20/2000.
- European Circular (2003), Newsletter for ICLEI members, partners and friends, Issue 18, autumn 2003, Çevrimiçi: http://www.iclei-europe.org/fileadmin/templates/iclei-europe/files/content/ICLEI_IS/Circular/EC_18.pdf, 1 Ekim 2014.
- Garzillo, Cristina (2004), “ecoBUDGET as a strategic assessment instrument”, C02, Environmental Budgeting: ecoBUDGET.
- Gueze, Raffaella (2007), “ecobudget: the appliance of the European experience to Asian local governments”, C09 City-to-city cooperation towards urban sustainability.
- Gueze, Raffaella (2011), The *ecoBUDGET* Experience In The City of Bologna, Realising Dreams: Studit Visit, Bologna, 15 February 2011.
- ICLEI (2002), Creating a Framework for Integrated Resource Management, Case Study 78, City of Heidelberg, Germany.
- ICLEI (2004), THE *ecoBUDGET* GUIDE: Methods and procedures of an environmental management system for local authorities. STEP BY STEP TO LOCAL

- ENVIRONMENTAL BUDGETING, Copyright: © Växjö Kommun, Växjö, Sweden, 2004, pp:9-117.
- ICLEI (2007), ecoBudget® – cycle management and strategic environmental assessment in Bologna, Municipality of Bologna, Italy, Case Study:103.
- ICLEI, (2013), Poverty reduction and environmental management: TAKING ACTION IN ASIAN CITIES, ss:1-39. http://dreams.ecobudget.org/fileadmin/dreams/files/test/logos/LF_DReAMS_final_Version_web.pdf , 27 Mayıs 2014.
- Il Bilancio Ambientale (2004), del Comune di Bologna, (Çevrimiçi) <http://atti.comune.bologna.it/Atti/GCSTOR.nsf/b66851b2fa051265c1257088002d7880/53b73260676e9887c1257044005341e0?OpenDocument> 27 Nisan 2013.
- Kılıçer, Erkan (2016), “Çevreye Duyarlı Bütçeleme”, Electronic Journal of Vocational Colleges, Cilt:6, Sayı:2, ss:37-53, Ekim 2016.
- Lama, Pamela - Diolaiti, Roberto - Gueze, Raffaella (2006), “The Municipality of Bologna and its experience in implementing the ecoBUDGET cycle”, ICLEI World Congress 2006 - Cape Town - Tuesday the 28th of February 2006.
- Layman’s Report (2000), EUROPEAN ecoBUDGET PILOT PROJECT: Local Governments steering towards sustainability, European LIFE Environment Project2001-2004, LIFE00 ENV/S/000852.
- Liveable Cities (2007), THE BENEFITS OF URBAN ENVIRONMENTAL PLANNING, A Cities Alliance Study on Good Practices and Useful Tools,ss:1-139 http://www.ecobudget.org/fileadmin/template/projects/ecoBudget_webcentre/files/publications/liveablecities_web_7dec07.pdf, 7 Haziran 2014.
- Realising Dreams Consortium (2013), Managing environment and poverty in Asian cities: AN ecoBUDGET GUIDANCE, pp:14-167, Çevrimiçi: http://dreams.ecobudget.org/fileadmin/dreams/files/dreams_pdms_publications/LF_ecoBudget_webversion.pdf 17 Şubat 2014.
- Relazione Sullo Stato Dell’ambiente Della Regione Emilia - Romagna (2009), (Çevrimiçi) <http://ambiente.regione.emilia-romagna.it/entra-in-regione/piani-e-programmi/relazioni-stato-ambiente/relazioni-sullo-stato-dellambiente-della-regione-emilia-romagna-2009>, 2 Kasım 2014.
- Richelsen, Anders; Jau, Justine Jok; Basiuk, Robert (2000), Environmental Management in Cities and Local Authority, 1st Edition (1st Print), Report No. SUD-02-06, ss:1-67.
- Robrecht, Holger and Meyrick, David (2009), ecoBudget: Introduction for Mayors and Municipal Councillors, ICLEI – Local Governments for Sustainability, UN – HABITAT and UNEP, 1-27
- Växjö Kommun (2003), ecobuBUDGET Brief, No:2, December 2003.